

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**MUTLULUK VE İKTİSADİ PARAMETRELER
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

ÖZGE GÖKDEMİR-DUMLUDAĞ
2502060313

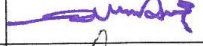

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR.GÖKHAN KARABULUT

İSTANBUL 2011

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz İKTİSAT Anabilim Dalında 2502060313 numaralı ÖZGE GÖKDEMİR DUMLUDAĞ'IN hazırladığı "MUTLULUK VE İKTİSADİ PARAMETRELER ÜZERİNE BİR İNCELEME" konulu ~~YÜKSEK LİSANS~~ / DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 35.Maddesi uyarınca 21/03/2011 PAZARTESİ günü saat 11:00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ~~.....~~'ne* OYBİRLİĞİ /OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA
PROF.DR.MEHMET TÜRKAY	Kabul	
DOÇ.DR.GÖKHAN KARABULUT	Kabul	
DOÇ.DR.HAKAN ONGAN	Kabul	
DOÇ.DR.DÜNDAR MURAT DEMİRÖZ	KABUL	
YRD.DOÇ.DR.MURAT BİRDAL	Kabul	

ÖZ

Anakım iktisat için toplumun “iyi oluşu” nesnel ölçütler ile kolayca anlaşılmaktadır. Nesnel ölçütleri belirleyen iktisadi parametreler uzun yıllardır bireylerin refahını da belirlemekte ve mutlulukla doğrudan ilişkisi olduğu düşünülmektedir bu suretle de iyi oluşu ölçmede en objektif kriter mutlak gelir olarak kabul edilmiştir. Fakat son dönemlerde mutluluk ekonomisi adı altında yapılan çalışmalarda sadece gelirin mutluluk üzerinde etkisi olmadığı görülmüş, gelirden başka bir çok bağımsız değişkenin de mutluluk ve yaşam memnuniyeti üzerinde etkisi ortaya çıkmıştır. Bu tezde de iktisadi parametrelerin mutluluğu açıklamadaki etkisi araştırılmıştır. Bu nedenle de Hollanda’da yaşayan iki ayrı kültürün mutlak gelirlerine bakılmış ve Faslılara nazaran daha yüksek gelire sahip Türklerin yaşamdan memnuniyetleri ve mutlulukları incelenerek hangi değişkenlerin mutluluklarını etkilediği araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk, yaşam memnuniyeti, karşılaştırma

ABSTRACT

The relationship between subjective well being and economic factors has long been a contested issue. Until the last few decades, neo-classical economic theory put emphasis on the role of “objective” measures such as GDP per capita, employment and education; yet, increasing attention has been paid to “subjective” measures that depend on responses to questions on personal happiness or general life satisfaction recently. In economic models economists generally assume that having more goods leads directly to greater overall welfare. It is assumed that absolute income levels are the primary determinant of individual well-being. However higher average incomes are not associated with greater average happiness across countries Many factors have been found to affect Subjective Well Being. Demographic variables such as age, gender, race, employment status, religion, and marital status have all been found to

affect happiness in certain degrees. Personality, behavior, and health also appear to influence happiness. In this paper I investigate the role of several socio-economic and non-economic factors like absolute and relative income, education and religion to explain the differences of happiness levels of Turkish and Moroccan Immigrants in the Netherlands by using ordered logit model.

Keywords: Happiness, life satisfaction, comparison

ÖNSÖZ

Neo-klasik iktisadi düşünceye göre bir toplumun veya bireyin iyi oluş (well-being) durumu nesnel ölçütler ile ölçülebilmektedir. Nesnel ölçütleri belirleyen iktisadi parametrelerin uzun yıllardır bireylerin refahını da belirlemekte olduğu ve mutlulukla doğrudan ilişkisi olduğu düşünülmekteydi. Son dönemde yapılan çalışmalarda ise anaakım iktisadın belirttiği iyi oluş durumunun aslında öznel iyi oluş durumunu ifade eden mutluluk kavramını açıklamada yetersiz kaldığı ortaya çıkmıştır.

Bu tezde neo-klasik iktisadın iyi oluşu ölçmede başvurduğu önemli iktisadi parametreler olan gelir, işsizlik düzeyi, girişimcilik gibi nesnel parametreler baz alınarak Hollanda'da yaşayan iki farklı azınlığın öznel iyi oluş durumları değerlendirilmiştir. Faslılara kıyasla daha yüksek bir gelir, daha düşük bir işsizlik düzeyi ve daha yüksek bir girişimcilik oranına sahip Türk azınlıklarının Hollanda'da uygulanmış tüm yaşam memnuniyeti ve mutluluk araştırmalarında daha düşük bir mutluluk ve yaşam memnuniyetine sahip çıktıkları anlaşılmıştır. Bu tezde de yapılan ankette aynı sonuca ulaşılmış ve ortaya çıkan farklılıkların nedenlerini ortaya koyabilmek için yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler araştırılmıştır.

İki farklı kültürün incelendiği bu çalışmada mutlak gelir, nispi gelir (ekonomik ve sosyal karşılaştırma), medeni durum, cinsiyet, jenerasyon, eğitim, istihdam, sağlık, din ve dışlanma gibi faktörler incelenmiş, betimsel istatistik analizler kullanarak sıralı logit model oluşturularak Türklerin Faslılardan neden daha az yaşam memnuniyetine sahip olduğu araştırılmıştır.

Tez danışmanlığımı üstlenen, tez konusunu seçerken ve tezi hazırlarken yapıcı ve yol gösterici eleştirilerde bulunan hocam Doç.Dr. Gökhan KARABULUT'a, katkılarından dolayı Prof.Dr. Ruut VEENHOVEN'a ve Yrd.Doç.Dr. Funda SEZGİN'e, tezin ortaya çıkış sürecini önemli ölçüde etkileyen Yrd.Doç.Dr. Ewaut FRANKEMA'ya, anketin uygulandığı zorlu süreçte

yardımlarından dolayı sonsuz teşekkür ettiğim ve çok sevdiğim Emiř- Süleyman GİLİK, Fatih TOPÇU ve Doç.Dr. Nevzat CİNGÖZ'e, tez çalışmalarında hep yanımda olan, hiçbir maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, birlikte çalıştığım, tezin en zorlu dönemlerinde dahi asla yalnız bırakmayan, yüzümü güldüren, arkadaşım, eşim, Devrim DUMLUDAĞ'a, ve manevi destekleriyle bugüne geldiğim fedakar, sevgisi hiç eksilmeyen tatlı ailem Hikmet-Melih-Timur GÖKDEMİR'e, ayrıca ankete katılan yurtlarından ayrı tüm emekçilere sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak özel bir teşekkür ise bu teze beraber başladığım, asistanlığımı yaptığım fakat zamansız kaybettiğim, yeri doldurulamayan o güzel kadına, çok sevgili hocam Prof. Dr. Türkel MİNİBAŞ'a. Yapmak istediğim çalışmayı kendisine ilk anlattığımda gözlerinde gördüğüm o ışık, tezin en zorlu ve karanlık dönemlerinde yolumu aydınlatmaya fazlasıyla yetmiştir. Tezimi; kusursuz ve güçlü bir insan olan ve bana güçlü olmayı öğreten, karakterim ve çalışmalarım üzerinde etkisi çok büyük olduğuna inandığım, değerli bilim insanı saygıdeğer Prof. Dr. Türkel MİNİBAŞ'a ithaf etmekteyim.

Bu tez TUBİTAK BİDEB yurt dışı doktora araştırma bursu ve İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi Doktora Araştırma Ekipmanı desteklidir.

Özge GÖKDEMİR-DUMLUDAĞ

İstanbul 2011

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖZ	iii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR CETVELİ	x
TABLolar LİSTESİ.....	xi
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xiii
EKLER LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1
BÖLÜM I.....	5
DAVRANIŞSAL İKTİSAT, KURUMLAR	5
VE MUTLULUK.....	5
1.1 İktisat ve Psikoloji: Birliktelik ve Kopuş.....	5
1.2 İktisatta Psikolojik Yaklaşımlara Yeniden Yönelim ve Davranışsal İktisat	11
1.2.1 Davranışsal İktisatta Mutluluk Çalışmaları	14
1.3 Kurumlar ve İktisat	19
1.3.1 Kurumlar, Kültür ve Mutluluk.....	23
BÖLÜM II.....	31
MUTLULUK EKONOMİSİ.....	31
2.1 Mutluluğun Tanımı ve Ölçülebilirliği.....	31
2.2 Mutluluk Konusunun Ekonomi Bilimindeki Yeri.....	37

2.3. İyi Oluş, Refah, Fayda, Öznel İyi Oluş, Mutluluk ve Yaşam Memnuniyeti Kavramları.....	37
2.4 Mutluluk Üzerine Literatür Taraması	39
2.4.1 Gelir ve Mutluluk.....	39
2.4.2 İstihdam, Enflasyon ve Mutluluk.....	55
2.4.3 Cinsiyet, Evlilik, Çocuk ve Mutluluk	58
2.4.4 Sağlık, Yaş, İnanç ve Mutluluk	59
2.4.5 Mutluluğa Etki Eden Mali Olmayan diğer Bağımsız Değişkenler	61
2.5. Türkiye’deki Mutluluk Çalışmaları.....	63
BÖLÜM III	70
HOLLANDA’DA YAŞAYAN İKİ FARKLI KÜLTÜR:.....	70
TÜRKLER VE FASLILAR.....	70
3.1 Kültürel Farklılıklar ve Mutluluk.....	70
3.2 Azınlıklar ve Mutluluk.....	73
3.3 Türk ve Faslı Azınlıklarının Hollanda’daki Durumu.....	76
3.3.1 Türk ve Faslı Azınlıkların Hollanda’daki Nüfus Boyutu	76
3.3.2 Hollanda’daki Azınlıklarının Hollanda’dan Ayrılmama Nedenleri	81
3.3.3 Hollanda’da Türk Azınlığının Eğitim Durumu	82
3.3.4 Hollanda’da Yaşayan Türk ve Faslı Azınlığın Hollandaca Kullanımı	86
3.3.5 Hollanda’da Yaşayan Türk ve Faslı Azınlığın İstihdam Düzeyi.....	88
3.3.6 Hollanda’da yaşayan Türk ve Faslı Azınlığın Eş Seçimi	91
3.3.7 Hollanda’da yaşayan Türk’lerin ve Faslıların Dini Aktiviteleri.....	94
3.3.8 Hollanda’da yaşayan Türklerin ve Faslıların Hollanda Toplumuna Uyumu	96
3.3.9 Hollanda’da Yaşayan Türk ve Faslı Azınlığın Mutluluğu.....	97
BÖLÜM IV	101
UYGULAMA	101
4.1 Faslı ve Türk Azınlıkların Karşılaştırılmasının Nedeni.....	101

4.2. Anket ve örneklemin tanıtımı.....	103
4.3. Metodoloji.....	104
4.4. Model	121
SONUÇ	126
KAYNAKÇA.....	130
EKLER.....	149
ÖZGEÇMİŞ	160

KISALTMALAR CETVELİ

IAREP	: Uluslararası Ekonomik Psikoloji Araştırmaları Birliği
fMRI	: Fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme
WVS	: Dünya Değerler Araştırması
GSYİH	: Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
AB	: Avrupa Birliği
CBS	: Hollanda İstatistik Merkez Bürosu
SCP	: Hollanda Sosyal ve Kültürel Planlama Kurumu
k-s	: Kolmogorov – Smirnov Testi
SD	: Standart Sapma
SWLS	: Satisfaction with Life Scale- Yaşam Memnuniyeti Skalası

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1: İktisat Biliminin Kurumcu Açıklaması.....	21
Tablo 1.2: Bireyci ve Toplulukçu Gruplar Arasındaki Farklar.....	29
Tablo 2.1: Gelir-Eşitsizlik-Mutluluk.....	49
Tablo 2.2: Mutlu, orta mutlu ve mutsuz bireylerin 2003-2009 yılları arası dağılımı.....	64
Tablo 2.3: Yaş Grubuna Göre Mutluluk Düzeyi, Türkiye (2003-2007) (%).....	65
Tablo 2.4: Bireylerin Mutluluk Kaynağı Olan Değerler, Türkiye (2004- 2007).....	67
Tablo 2.5: Bireylerin Mutluluk Kaynağı Olan Kişiler, Türkiye (2004-2007).....	67
Tablo 2.6: Öğrenim Durumuna Göre Mutluluk Düzeyi, Türkiye.....	69
Tablo 3.1: Dünya'nın En Mutlu 10 Ülkesi.....	71
Tablo 3.2: Diğer Ülkelerin Mutlulukları.....	71
Tablo 3.3: Hollanda'nın AB Ülkeleri İçinde Nüfus Boyutu.....	76
Tablo 3.4: Hollanda Göçmen Nüfusu (1995-2008).....	78
Tablo 3.5: Hollanda'da Türk Kökenli Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	79
Tablo 3.6: Hollanda'daki Belirli Şehirlere Göre Faslı ve Türk Göçmenler Yüzdeleri.....	80
Tablo 3.7: Hollanda'da Yaşayan Azınlıkların Eğitim Düzey Yüzdeleri.....	85
Tablo 3.8: Hollanda'da İşsizlik Oranları (15-65 Yaş Arası).....	89
Tablo 3.9: Hollanda'da Girişimcilik Oranları.....	90
Tablo 3.10: Hollanda'da Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü.....	91
Tablo 3.11: Hollanda'da Yaşayan Türklere Cinsiyet, Yaş ve Uyuşma Göre Girişimci Oranları.....	91
Tablo 3.12: Hollanda Türk ve Faslı Camilerin Sayısı ve Dağılımı.....	95
Tablo 3.13: Türk Ve Faslıların Dini AktiviteleTablo:3.13 Türk Ve Faslıların Dini Aktiviteleri.....	96

Tablo 3.14: Hollanda’da yaşayan Azınlıkların Toplum ile İlişki Oranları.....	97
Tablo 3.15: Hollanda’da Yaşayan Halkların Yaşam Memnuniyeti.....	98
Tablo 3.16: Hollanda Mutluluk Verisi.....	99
Tablo 3.17: Hollanda’da yaşan hakların Yaşam Memnuniyeti Sonuçları.....	99
Tablo 4.1: 2000-2007 Yılları arası Türk ve Faslı Göçmenler Yıllık Gelir Düzeyi...	102
Tablo 4.2: 2001-2008 Yılları arası Türk ve Faslı Azınlıkların İşsizlik Yüzdeleri...	102
Tablo 4.3: Türk ve Faslı Göçmenlerin 1998 ve 2005 yılı Girişimci Yüzdeleri.....	103
Tablo 4.4: Ankette Gelir Grubuna Göre Dağılım Yüzdeleri.....	104
Tablo 4.5: Ankette İstihdam Durumuna Göre Dağılım Yüzdeleri.....	105
Tablo 4.6: Ankette Yaşam Memnuniyeti Sonuçları.....	105
Tablo 4.7 : Friedman İki Yönlü Varyans Analizi Testi Sonucu.....	107
Tablo 4.8: Mann Whitney U Test Sonuçları.....	108
Tablo 4.9: Jenerasyona göre Mutluluk ve Yaşamdan Memnuniyet.....	109
Tablo 4.10: Cinsiyete Göre Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk.....	110
Tablo 4.11: Gelire göre Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk.....	111
Tablo 4.12: Sağlık durumuna göre Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk.....	112
Tablo 4.13: Eğitim Durumuna Göre Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk.....	114
Tablo 4.14: Hissedilen Ayrımcılığa bağlı Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk....	115
Tablo 4.15: Dini Aktivite Durumuna Göre Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk.....	116
Tablo 4.16: Aidiyet Durumuna Göre Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk.....	117
Tablo 4.17: Tanımlama Durumuna Göre Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk.....	118
Tablo 4.18: Evde Konuşulan Dile Göre Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk.....	119
Tablo 4.19: Medya Takibine Göre Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk.....	120
Tablo 4.20: Karşılaştırma Durumuna Göre Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk.....	121
Tablo 4.21: Sıralı Logit Model Sonuçları.....	125

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2.1: Zaman içinde belirli bir noktada yaşam memnuniyeti ve gelir ilişkisi....	40
Grafik 2.1: Gelir ve Öznel İyi oluş Arasında İlişki.....	43
Grafik 2.3: Japonya’da Kişi Başına Düşen GSYİH ve Yaşam Memnuniyeti 1958/1991.....	47
Grafik 2.4: 1990-2007 Net Mutluluk Düzeyi Grafiği	66
Grafik 3.1: Hollanda’dan Ayrılmamanın Nedenleri.....	81
Grafik 3.2: Hollanda’da yaşayan Halkın Eğitim Düzeyi Yüzdeleri.....	84
Grafik 3.3: 25-64 Yaşlar Arası Etnik Geçmişe Ait Yüksek Eğitimli Kişilerin Dağılımı.....	86
Grafik 3.4:Hollanda’da yaşayan Azınlıkların Hollandaca Kullanımında Yaşadıkları Problemler.....	87
Grafik 3.5: Türk ve Faslıların Eş Seçim Oranları.....	92
Grafik 3.6: Hollanda’da Yaşayan Türk Erkeklerinin Eş Seçimi.....	93
Grafik 3.7: Hollanda’da Yaşayan faslı Erkeklerin Eş Seçimi.....	94
Grafik 4.1: Örneklem’in Dağılımı.....	104

EKLER LİSTESİ

Ek 1: 1981-2007 Yılları Arası Yaşam Memnuniyeti Düzeyleri.....	149
Ek 2: Hollanda'da Yaşayan Göçmenler Mutluluk-Yaşam Memnuniyeti Anketi (Türkçe).....	154
Ek 3: Hollanda'da Yaşayan Göçmenler Mutluluk-Yaşam Memnuniyeti Anketi (Hollandaca) (Equete: Migranten In Nederland En Hun Geluk).....	157

*Yalnızca Ateşli Bir Sabır Ulaştırır
Bizi Muhteşem Bir Mutluluğun Kapısına*

(Pablo Neruda)

GİRİŞ

Neo-klasik (ana akım) kuram, iktisat biliminde hakimiyetini uzun süredir sürdürmektedir. Kurama göre bir ülkenin veya bireyin iyi oluşu objektif ve nesnel kriterlerden oluşmaktadır. Buna göre çalışan ve yüksek gelire sahip olan bir kişinin mutluluğu da yüksek olacaktır. Fakat son dönemlerde yapılan çalışmalarda gelir düzeyi artan bireylerin ya da toplumların öznel iyi oluşlarının artmadığı gözlemlenmektedir. Nesnel kriterlerin bireylerin mutluluğunu ve yaşam memnuniyetini açıklamada yetersiz kalışı üzerine başka değişkenlerin mutluluk üzerine etkisi araştırılmaya başlanmıştır. Bu tezde de nesnel kriterleri daha yüksek düzeyde olan bir grup ile daha düşük nesnel kriterlere sahip bir başka grup karşılaştırılarak yaşam memnuniyetleri araştırılmış ve diğer değişkenlerin yaşam memnuniyetini etkileme düzeyleri sınanmıştır.

Birinci bölümde neo-klasik kuramın eleştirilen yönlerine değinilecektir. Daha önce vurgulandığı gibi neo-klasik kuram psikolojik davranışları modellerine dahil etmemektedir. Oysa psikoloji bilimine göre bireylerin davranışları, tercihleri, seçimlerinin altında sadece rasyonel olana yönelme güdüsünden çok daha fazlası yatmaktadır. İhmal edilen psikolojinin iktisat ile tekrar buluşması ile beraber insan davranışının belirli bir özelliğe indirgenemeyeceği vurgulanarak bireylerin davranışlarının çoğu zaman önyargılara ya da diğer psikolojik sebeplere dayanması gerçeğine dayanarak rasyonel birey kavramı yoğun olarak eleştirilmeye başlanmıştır.

Eleştirilen en önemli konulardan biri ise bireylerin öznel iyi oluşları (yaşam memnuniyeti, mutluluk) olmuştur. Kuramın varsaydığı durumlardan biri olan iyi oluş kriterlerinin hemen hemen hepsinin nesnel öğeler barındırması, hiçbir psikolojik durum ihtiva etmemesi, sadece daha fazla gelir, daha az işsizlik gibi öğelerle

bireylerin iyi durumda olduğunu göstermesi kuramı yoğun eleştirilere maruz bırakmıştır.

Davranışsal iktisat alanında mutluluk çalışmalarına bakıldığında gelirdeki bir artışın mutluluğu önemli ölçüde arttırmadığı durumu neo-klasik kuramın varsaydığı ilkeleri derinden sarsmıştır. Çalışmalarda gelir, işsizlik gibi objektif kriterlerin bireylerin mutluluklarını ve yaşamdan memnuniyetlerini arttırmada tek başına yetersiz olması diğer değişkenlerin de incelenmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

Bireylerin mutlak gelirlerinden çok başka bireylerin gelirlerini göz önüne aldıkları, kendi mutluluklarını başka bireylerin gelirlerine göre ayarlayabildikleri görülmektedir. Hangi tür bireylerin hangi tür karşılaştırma eğilimine girdiğine bakıldığında ise, daha çok toplulukçu özellik ihtiva eden toplumlardaki bireylerin daha yüksek gelir, daha iyi yaşam koşullarına sahip kişilerle karşılaştırmaya gittiğini bunun da bireylerin mutluluklarını ve yaşam memnuniyetlerini negatif yönde etkilediği ortaya çıkmıştır.

İkinci bölümde ise mutluluk literatürüne genel bir bakış sergilenecektir. Genel olarak çalışmalara bakıldığında; Amerika, Avrupa ve Japonya'da büyüme ve mutluluk arasında net bir ilişki bulunamamıştır. Özellikle Easterlin'in 1974 yılında yazmış olduğu makalede yayınladığı ve "Easterlin Paradoksu" olarak bilinen duruma göre, ekonomik büyüme insanların temel ihtiyaçlarını karşılayabildikleri noktanın ötesinde mutluluğu arttırmamaktadır. Easterlin'e göre hükümet, temel ihtiyaçların karşılandığı noktadan itibaren artık gayri safi yurt içi hâsıladan ziyade gayri safi milli mutluluğa yönelmelidir.

Yapılan çalışmalarda özellikle değinilen nokta gelirden yaşanan bir kerelik bir artış sonucu bireylerin mutluluklarında geçici bir artış meydana gelmesidir. Bireylerin yeni durumlarına kolayca alışmalarıyla (adaptasyon) mutluluk düzeyleri gelirlerinin artmadan önceki düzeyine dönmektedir.

Nesnel ölçütlerden ziyade daha farklı değişkenlerin bireylerin öznel iyi oluşlarını etkilediği çalışmalarda göze çarpmaktadır. Cinsiyet, din, medeni durum, eğitim, sağlık gibi değişkenlerin mutluluğu önemli ölçüde etkilediği görülmektedir.

Üçüncü bölüme gelindiğinde ise tezde uygulanan modeli oluşturan iki farklı grup tanıtılacaktır. 1960 ve 1970'li yıllarda Hollanda'ya göç eden Türk ve Faslı azınlıklar Hollanda'da yaşayan yerli halka göre düşük sosyo- ekonomik ve kültürel seviyededirler. Hatta Hollanda'da yaşayan diğer azınlıklar olan Sürinam ve Antilyan'ların aksine Hollandalılarla hiçbir ortak tarih ve dil öğelerini paylaşmamaktadırlar.

Faslı grup Türklerin aksine daha bireyciliğe yakın bir toplum olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Türklerin aksine evlerinde genellikle Hollandaca konuşarak, daha fazla Hollandalı halk ile iletişim kurarak, Türklerden daha fazla oranda kendilerini Hollandalı olarak tanımlayarak Hollanda'ya daha entegre olmuş bir görünüm sergilemektedirler.

Fakat Türkler ve Faslılar neo-klasik kuramın nesnel ölçütleri ile değerlendirildiğinde, Türkler daha yüksek bir gelir düzeyine, daha düşük işsizlik oranlarına ve Hollanda toplumunda iyi bir oranda girişimci bulundurması ile ekonomiye katkı sağlayan bir halk olarak Faslılardan daha iyi bir konumda görünmektedirler.

Neo-klasik kuramdan yola çıkarak daha yüksek bir iyi oluş düzeyine sahip olduğu varsaydığımızda ise göçmen gruplarının mutluluk düzeylerini araştıran çalışmalar bu varsayımı çürüten sonuçlara ulaşmaktadırlar. Hollanda'da yapılan tüm çalışmalarda Faslılardan daha düşük bir mutluluk ve yaşamdan memnuniyete sahip olan Türkler, neo-klasik kuramın temel göstergelerini sarsmaktadır.

Dördüncü bölümde ana akım iktisadın açıklamada yetersiz kaldığı bu durum, anket yöntemi kullanılarak Faslı ve Türk azınlıkların verdikleri cevaplar

doğrultusunda, betimsel istatistiksel analizler ve sıralı logit model kullanılarak detaylı olarak incelenecektir.

Bağımlı değişken olarak bireylerin hayatlarını bir bütün olarak değerlendirmeye olanak veren yaşam memnuniyeti seçilerek mutlak gelir, nispi gelir (ekonomik ve sosyal karşılaştırma), medeni durum, cinsiyet, jenerasyon, eğitim, istihdam, sağlık, din ve dışlanma üzerine yapılan betimsel istatistiksel analizlerden sonra tüm değişkenlerin yaşamdan memnuniyeti üzerinde etkileri sıralı logit model ile değerlendirilecektir.

Bu çalışmanın temel amacı, yukarıda da belirtildiği gibi iktisadi parametrelerin bireylerin yaşamdan memnuniyetleri ve mutlulukları üzerindeki etkisini sınavarak disiplinler arası bir bakış açısıyla bireylerin mutluluklarına etki eden diğer faktörleri tespit etmektir. Bu doğrultuda yapılan çalışma ile gerek ulusal gerekse uluslararası literatürdeki eksikliğin giderilmesi amaçlanmaktadır.

Özellikle bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayrı kılan temel nokta bu faktörlerin disiplinler arası bir bakış açısı ile ele alınması ve azınlıklar literatürü ile ekonomi literatürünü birleştirerek davranışsal iktisat alanında incelenmesidir.

BÖLÜM I

DAVRANIŞSAL İKTİSAT, KURUMLAR

VE MUTLULUK

1.1 İktisat ve Psikoloji: Birliktelik ve Kopuş

İktisat bilimi günümüzde en sık kullanılan tanımıyla insanoğlunun karşı karşıya olduğu kıt kaynaklar sorununu, kaynakların mevcut kullanım alanları arasındaki en etkin dağıtımını sağlayarak çözmeye çalışan bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. İlgili alanının temelinde insan yatan bir diğer bilim olan psikoloji bilimi ise insanın çevresi ile olan ilişkisindeki aktivitelerin bilimsel bir incelemesi olarak adlandırılabilir. Psikoloji insan davranışlarının altında yatan karmaşıklığı anlatması açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Anakim iktisada göre ise bir fizikçinin atomu, bir biyologun genleri, temel nesnesi yaparak araştırması gibi iktisatçı da bireyi temel birim olarak kabul eder. Fakat toplum, bireylerden oluştuğu kadar, sınıflar, politik gruplar, sendikalar, dini cemaatler, etnik topluluklardan da oluşur. Bu demektir ki; bireyin değer yargıları, cinsiyeti, yaşı, politik görüşü, ait olduğu sınıf, etnik kimliği veya inançları onu toplumsal bir varlık haline getirir. Neo-klasik iktisat tüm bu yapıyı ihmal etmiş; tektipleştirdiği, sadece rasyonel bireyin davranışlarını konu edinmiştir.¹ Kazgan bir çalışmada neo-klasik iktisat ile ilgili görüşlerini şu şekilde belirtmiştir; “Rekabetin erdemlerine inanan neo-klasik iktisat, iktisadi düşüncede bütün rekabeti ortadan kaldırdı ve adeta iktisat teorisinde düşünce tekeli kurdu.”²

¹ Esin Candan, Avni Önder Hanedan, “İktisat Neden Kapalı Kutudur? Hakim İktisadın Değer Yargısı – Sınama İlişkisi”, **Gazi Üniversitesi İİBF, Ekonomik Yaklaşımlar Dergisi Kongre Dizisi IV**, 12-14 Ekim 2005, Ankara, (Çevirimiçi) <http://www.deu.edu.tr/userweb/onder.hanedan/dosyalar/gazi.pdf>, 12.03.2009

² Gülten Kazgan, “İktisat Nasıl Okunmalı”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt:14, No:1, 1987, s. 77

Homoeconomicus neo-klasik iktisadın temel varsayımını oluşturmaktadır.³ Bütçe imkanları içerisinde refahını maksimize eden birey anlamına gelmektedir. Temelinde Bentham'ın "bireyin haz arayan ve elemden kaçan bir varlık" olduğuna ilişkin psikolojik aksiyomu vardır.⁴

Homoeconomicus varsayımında birey, bilginin kaynağı akıl yolu ile seçeneklerini değerlendirerek en rasyoneli seçen varlık olarak görülmektedir. (Bilindiği üzere de rasyonalizm doğru bilginin ancak akıl ve düşünce ile elde edilebileceği tezini savunan felsefi yaklaşımı tanımlamaktadır) Gerçekten birey "homoeconomicus" mudur? Bunun için psikoloji literatüründen yararlanılarak insanın kişilik oluşumuna bakmak gerekmektedir.

Kişilik, bireysel tutum ve davranışların üretildiği bilinç ve bilinçdışı süreçleri içeren kendine özgü dinamik bir yapıdır.⁵ Tutum ve davranışlar türlü genetik, duygusal ve travmatik nedenlerle gelişir.⁶ Tutumun üç bileşeni vardır. Bunlar; bilişsel bileşen, duygu ve davranışlardır. Bilişsel bileşen ve duygular birbirleriyle etkileşim içerisindeyken davranışlar duyguya ve kaniya uygun hareket etmektedirler.⁷

Bireylerin davranışlarına bakıldığında çoğu zaman önyargılara dayandığı görülmektedir. Önyargılar da; ekonomik, siyasal ve sosyal engellenmelerin nedenini başkalarına yansıtmaktan, olayların çarpıtılarak algılanmasından ve bizzat yargıların yarattığı olumsuz toplumsal sonuçlardan kaynaklanır.⁸

³ Frank X. Ryan, Values as Consequences of Transaction: Commentary on Reconciling Homo Economicus and John Dewey's Ethics", **Journal of Economic Methodology**, Cilt: 10 No:2, UK, 2003, pp. 245-257.

⁴ Jeremy Bentham, **Introduction to the Principles of Morals and Legislation**, (Çevirimiçi), <http://socserv.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/bentham/morals.pdf>, 13.03.2009

⁵ T. Clifford Morgan, **Psikolojiye Giriş**, Çev: Hüsnü Arıcı, İffet Dinç, Giray Uraz, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayını, 15. Baskı, No:1, Ankara, 2004, s. 318

⁶ Morgan, A.e., s. 42-47

⁷ Morgan, A.e., s. 363

⁸ Morgan, A.e., s. 367-372

Neo-klasik düşüncenin aksine psikoloji; insan davranışının belirli bir özelliğe indirgenemeyeceğini, bireylerin davranışları, tercihleri, seçimlerinin altında sadece en rasyonel olana yönelme güdüsünden çok daha fazlasının yattığını göstermektedir. Bu konuda Ryan; bireyin, Hobbes'un mal düşkünü yaratığından, Hume'un duygu ve sempati demetinden, Kant'ın ödevlerine bağlı akılcı varlığından, Schopenhauer ve Nietzsche'nin iradeli ve Mill'in fayda hesapçısı bireylerinden daha öte bir şey olduğunu söylemektedir.⁹

Bireylerin ekonomik davranışlarında tercih ve beklentilerin arkasında yatan nedenlerin anlaşılması için iktisat ve psikoloji bilimlerinden bir arada yararlanılması gerektiği kanısına varılırken iktisat ve psikoloji günümüzde iki ayrı disiplin olarak kabul görmektedir. Geçmişe bakıldığında ise; birbirinden farklı çalışmaların yapıldığı bu iki ayrı disiplin 18. ve 19. yy İngiltere'sinde ahlak felsefesinin iki ayrı dalıydı. Ahlak felsefesi (moral philosophy), insan yaşamındaki değerler, ilkeler ve yargıları inceleyen bilim dalıdır. Ahlak felsefesinin temel tartışma alanlarından biri de ekonomik düzen ve sistem ve bireyler ve ekonomik davranışlar arasındaki ilişkidir.

Bir Ahlak felsefesi profesörü olan Adam Smith; "Ahlaki Duygular Teorisi - *The Theory of Moral Sentiments*" isimli eserine bakıldığında, bireylerin davranışlarının temellerini açıklarken psikoloji biliminden yararlanmaktadır. Smith'e göre bireylerin davranışları iki türlü açıklanabilir. Birincisi duygulara yönelik davranışlardır. Bu davranışlar; korku, kin ve sevgi gibi duygulanımların sonucu ortaya çıkmaktadır. Smith bunlara "ihtiraslar" demektedir. Bunların sonucu da bireylerin davranışlarını oluşturmaktadır.¹⁰ Smith bireylerin davranışlarını açıklamada bir de "tarafsız izleyici" faktörüne değinmektedir. Smith'in bireyi tanımlarken aynı zamanda ahlaki eylemlerini sorgulayan ve şekil veren tarafsız bir izleyici de tanımlamıştır. Bu da bireyin kendisidir. Bireyin değerleri Smith'e göre içinde bulunduğu toplumun bir uzantısı olarak düşünülür. Kişi kendi ahlaki

⁹ Ryan, a.g.e, pp. 245

¹⁰ Adam Smith, **The Theory of Moral Sentiments**, Meta Libri, Sao Paulo, Mayıs 2006, pp.6

davranışını başka bireymiş gibi, adeta bir “tarafsız izleyici” olarak sürekli denetler. Ona göre de kendi eylemini şekillendirir.¹¹

Jeremy Bentham ise, faydacılığın bir savunucusu olarak, bireyi haz arayan ve elemenden kaçan bir varlık olarak tanımlamıştır. İktisat üzerine yapmış olduğu önemli çalışmalarından biri olan “Ahlak ve Yasamanın İlkelerine Giriş - *Introduction to the Principles of Morals and Legislation*” isimli eserinde ahlaki eylemin amacının bireysel refah olduğunu savunmaktadır. Benhtam’a göre sosyal faaliyetlerin amacı genel refah maksimizasyonudur.¹²

Politik ekonomist olan John Stuart Mill ise psikoloji ile ekonomi çalışmalarında çoğu kez başvurduğu bir kavramı ortaya çıkararak literatüre katkıda bulunmuştur. Buna da “zihin kimyası - *mental chemistry*” adını vermiştir. Mill iktisada ilişkin psikolojik yasalar temelinde, ceteris paribus ve bazı anlık koşullar altında, tündengelimsel olarak çıkarsamada bulunmaktadır.¹³

Klasik İktisat ve Erken Neo-klasik dönemde matematiksel yaklaşımı belirleyen grubun yanında aynı zamanda matematiksel olmayan ve psikolojik okul olarak adlandırılan bir diğer okul, sübjektivizmi ilgilendiren psikolojik etmenler üzerinde durmuştur. Matematikçi okul son birimin yararını matematikselleştirerek açıklarken psikolojik okul son birimin yararını tüketicinin ruhsal eğilimlerine göre ölçmeye yönelik çalışmalar yapmıştır.¹⁴

İktisatta psikolojiden kopuşun Walras analizi ile başladığını söylemek mümkündür. Walras analizinin zaman aralıklarını içermemesi, genel denge modeline ulaşılmasını engellemiştir. Walras, bu zorluktan kaçınmak için, statik bir model kullanmayı tercih etmiş ancak bu yöntemle matematiksel analizin de önü açılmıştır.

¹¹ Smith, A.e., pp.20

¹² Jeremy Bentham, **Introduction to the Principles of Morals and Legislation**, (Çevirimiçi), <http://socserv.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/bentham/morals.pdf>, 13.03.2009

¹³ John Cassidy, **How Markets Fail, The Logic of Economic Calamities**, Penguin Books, İngiltere, 2009, pp.193

¹⁴ Gökmen Tarık Acar, “Tarihsel Koşullar açısından Neoklasik İktisadın Ortaya Çıkış Süreci”(Çevirimiçi) http://www.geocities.com/ceteris_paribus_tr2/g_acar4.do0063, 30 Mart 2009

Walras Genel denge görüşü, eşzamanlı eşitliklerin çözümüne dayalı bir sistemdir. Bu sistem, her alıcının ve satıcının piyasa fiyatlarına tepkisini anlık olarak algılar. Beklentiler ya da zaman aralıkları yoktur. Statik bir modelin tıpkı fizik gibi matematiksel bir yapı üzerine kurulması çok daha kolaydır. Bu çerçevede statik model, iktisat bilimini sosyal bilimlerden pozitif bilimlere doğru kaydirmiştir. 20.yy itibariyle özellikle Pigou ve Pareto, Hicks ve Samuelson önderliğinde iktisatta matematik ağırlıklı bir analiz sürecine girilmiştir.¹⁵

İktisadın matematiksel olarak ifade edilmesi zor olan ya da ifade edildiğinde özelliğini kaybedebilecek olan sınıf, grup, kamu mülkiyeti, rasyonel olmayan birey gibi kavramlardan amaçlı olarak ayrıştırılması, iktisadın kapalı bir sisteme dönüşmesine yol açmıştır. İkinci Dünya savaşından sonraki dönemde, matematiğin yoğun kullanımı ile iktisatta fonksiyonlarla tercihlerin ve dolayısıyla yargıların homojenleştiği, sınıma ilişkileri ile de tesadüfi değişkenler ve denge ilişkileri yardımı ile başlangıç yargılarının doğrulandığı bir durum ortaya çıkmıştır. İktisat bir anlamda ‘piyasa’, ‘fiyat’, ‘ürün’ gibi kelimeleri kullanan bir çeşit sosyal matematiğe dönüşmüştür. Doğruluğu sınanabilir bir neo-klasik iktisat yerine matematiğin neredeyse bir alt disiplini olan analitik, yani sınanması güç bir neo-klasik iktisat devreye girmiştir. Bu durum iktisadın, gerçek dünya ile ve sosyal koşullarla bağını koparmıştır.¹⁶

19.yy boyunca marjinalizm ve sonrasında neo-klasik iktisat teorisinin egemenliğinde kalan iktisat teorisinin anaakım iktisatçıları, pozitif bilim olma iddiasıyla iktisadın değer yargısal ve ahlaki temellerini yok saymak eğiliminde olmuşlardır.¹⁷ İktisat politikası uygulamaları sonucu dünyaya büyük ölçüde tek bir sistemin egemen olduğu düşünülecek olursa; ekonomik karar birimleri, neo-klasik teorisinin öngörüldüğü biçimde tektipleşmektedir. Bireylerin tamamen rasyonel, çıkarlarının peşinden koşan varlıklar (homoeconomicus) olarak kabul edilmesi üzerine psikolojik ve sosyolojik etkenler iktisadi analizin dışına itilmiştir.

¹⁵ Lawrence Boland, **Critical Economic Methodology: A Personal Odyssey**, London, Routledge, pp.98

¹⁶ Candan, Hanedan, **a.g.e**

¹⁷ İzettin Önder, “İktisat ve Psikoloji İlişkisi Üzerine”, **İktisat Dergisi**, Sayı:453, s. 53-58

Böylelikle iktisat biliminde en önemli figür olan insan faktörü göz ardı edilmiştir. Fakat toplumlarda kuralların ve kurumların varlığı insanın rasyonelitesini sekteye uğratmaktadır. Ayrıca insanlar her zaman çıkarlarını en çoklaştıran seçeneği seçmeyebilirler. Çünkü insanlar davranışları üreten bilinç ve bilinçdışı süreçleriyle, kendilerine özgü kişiliğe sahip varlıklardır.¹⁸

Neo-klasik teoriye göre bir malı almak isteyen birey mümkün olan tüm seçenekleri değerlendirerek en akılcı seçeneği seçtiğini varsaymaktadır. Oysa birey bu malı alırken yüzlerce satıcının verdiği fiyatı araştırmayacaktır. Çünkü bireyin malı aramasından doğan bir maliyeti vardır. Aynı zamanda bir insan daha cimri iken bir diğer insan ise savurgan iken durum farklılaşmaktadır. Daha cimri insan daha fazla seçeneği değerlendirirken daha savurgan insan ise piyasa araştırması yapmadan ürünü seçebilmektedir. Bir diğer durum ise bireylerin marka düşkünlüğüdür. Aynı tür maldan çeşitli markalarda aynı ürün mevcut iken bireyin marka tutkunluğu en pahalı marka dahi olsa bireyi o ürüne yöneltmektedir.

Görüldüğü gibi bireylerin tercihlerinde sadece fayda/maliyet analizi yapılmamaktadır. Örneğin Abraham Maslow'a göre insanın davranışlarının temelini ihtiyaçlarını oturtmuştur. Bu ihtiyaçları da hiyerarşik olarak sıralamıştır.¹⁹ Ancak belirli bir ihtiyacın arkasındaki güdünün ne olduğunu bilmek zordur. Çünkü insan davranışlarının arkasında çok karmaşık bir süreç yatmaktadır. Bu karmaşık süreç de insan davranışlarının rasyonelliğini çürütmektedir. Psikoloji ise insan davranışlarının nedenini araştıran bir bilimdir ve insan davranışları, seçimleri ve tercihlerinin altında en rasyonele yönelmeden çok daha fazlasının yattığını ortaya çıkarmaktadır.²⁰

Neo-klasik seçim teorisinin insanın davranışlarını açıklamada yetersiz kalışı, mekanik kurallar çerçevesinde hareket edişi, zamanı muğlak bırakıp insanların ve toplumların olaylara olan tepkilerinin zaman içerisinde farklılık göstermesini göz

¹⁸ Ester Ruben, **İktisadın Unuttuğu İnsan**, Bağlam Yayıncılık, Ocak 2011, s. 33

¹⁹ A.H Maslow, "A Theory of Human Motivation", **Psychological Review**, Cilt:50, 1948, pp.386

²⁰ Eroğlu, **a.g.e**, s.4

ardı edişi, analizlerinde davranışsal ve kurumsal unsurları göz ardı edişi ile neo-klasik iktisada olan güven sarsılmaya başlamıştır.

Aynı zamanda toplumdaki bireyler, gruplar ve sınıflar arasında çıkar çatışmalarının olmadığını kabul eden varsayım olan neo-klasik iktisat ekonomik dengeyi kararlı, dengesizliği ise geçici bir durum olarak görmektedir. Neo-klasik öğretinin varsayımı gerçek dünyayı açıklamadığı açıkça görülmektedir. Gerçek ekonomik yaşama bakıldığında, kapitalist sistem dışında farklı ekonomik yapılanmalar bulunduğunu görülmektedir. Aynı şekilde neo-klasik iktisadın varsaydığı homojen varlıklar aslında gerçekte olmamakta farklı toplumsal sınıfların oluşturduğu farklı bireyler var olmakta ve bu sınıflar arasında da çıkar çatışmalarının da olduğu bilinmektedir.²¹

Bugün davranışsal ve kurumsal iktisadın kalkış noktası olan neo-klasik iktisada getirilen eleştirileri içeren pek çok çalışmaya rastlanmaktadır. İktisat ve finans literatüründe yapılan çalışmalar psikoloji ve sosyoloji biliminin birleşmesiyle neo-klasik iktisadi düşüncenin dayattığı mekanik süreci yok etmiş insanın seçim davranışlarını tanımlamada psikolojik ve sosyolojik etmenlerin önemini ortaya koymuştur. Aynı zamanda davranışsal iktisat matematiği, bir ifade şekli olarak kullanarak iktisadi sorunları açıklamada amaç değil araç olarak kullanmaktadır.

1.2 İktisatta Psikolojik Yaklaşımlara Yeniden Yönelim ve Davranışsal İktisat

İktisat ve psikoloji biliminin birlikte kullanıldığı çalışmalar için uygun bir sıfat arayışı uzun yıllar bu ilişkiyi tanımlama sorununu da beraberinde getirmiştir. Uluslararası Ekonomik Psikoloji Araştırmaları Birliği (IAREP-International Association for Research in Economic Psychology) tarafından ilk tanımlama “ekonomik psikoloji” şeklinde olmuştur. Buna karşın hakim iktisatçılar ekonomik

²¹ Serap Durusoy, “İktisat Biliminin Yeri ve Yöntemi Neden Sorgulanıyor?”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2008, (Çevirimiçi), <http://kisi.deu.edu.tr/selim.sanlisoy/iktisatbilimininyerive%20yontemi.pdf>, 13.02.2009

psikolojiyi daha çok insan ilişkileri, güven, intihar gibi konularla bağdaştırmış, bu gibi insan davranışlarının sadece kısıtlı optimizasyon ya da oyun teorisi gibi modellerle çözümleneceğini savunmuştur. Psikologlar ise ekonomik psikolojiyi deneylerde insan ya da hayvan tepkilerine ekonomik anlamların verilmesi olarak tanımlamışlardır.²²

Davranışsal iktisat psikolojik metotlarla iktisadi davranışları birleştiren bilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Davranışsal iktisat mekanikleşmiş ekonomik insan davranışını değil gerçek insan davranışlarını incelemektedir. Ortodoks neo-klasik iktisattan ayrılan en önemli özelliği ise, kullandığı metodolojidir. Neoklasik iktisat pozitif bir bilim olma çabasıyla tümdengelen bir metodoloji benimsemişken, davranışsal iktisat, tekil davranışların gözlenmesiyle genel bir kurala ulaşmaya çalışan tümevarımsal bir teoriyi oluşturmaya çalışmaktadır.²³

Davranışsal iktisadın ortaya çıkmasında özellikle Simon'un sınırlı rasyonellik kavramı büyük rol oynamaktadır. Simon'a göre karar verici, bir konu ile ilgili tüm bilgileri elde edememekte veya olası tüm seçeneklerin değerlendirilmesinin karar verici için çok zor ve maliyetli olması nedeniyle sınırlı bilgileri kullanarak sınırlı alternatifler arasından en uygun olan olanı seçecektir. Simon'a göre insanoğlunun karmaşık problemleri formüle etmesi ve çözülmesinde zihin kapasitesi sınırlı kalmaktadır.²⁴ Özellikle; sınırlı rasyonellik (bounded rationality), sınırlı irade (yani herkesin her zaman uzun dönem çıkarlarına uygun seçim yapacak iradelerinin olmaması) ve sınırlı kendine odaklılık (insanlar başkalarına yardım edebilmek uğruna kendi çıkarlarını göz ardı edebilmektedirler) gibi gerçekçi insan davranışlarını inceleyen davranışsal iktisat ile yeni bir döneme girilmiştir.

Davranışsal iktisada katkı sağlayan dört okul ön plana çıkmaktadır: Carnegie, Michigan, Stirling ve Oxford Üniversiteleri. İlk olarak Carnegie Üniversitesi'nde

²² Peter E. Earl, "Economics and Psychology in the Twenty- First Century", **Cambridge Journal of Economics**, Cilt:29, No:6, Kasım 2005, pp.910-911

²³ Hülya Kirmanoğlu, "İktisadın Psikoloji ve Nöroloji ile İlişkileri ve Neoklasik Paradigma", **Kriz ve Maliye Düşüncesinde Değişim**, İstanbul, Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2011, s.403

²⁴ Herbert A. Simon, **Models of Man: Social and Rational**, John Wiley and Sons, New York, 1957, pp.198

sınırlı rasyonellik kavramı incelenmiştir. Michigan Üniversitesinde yapılan çalışmalarda ise daha çok tüketici davranışları incelenirken, Stirling Üniversitesinde seçim Oxford Üniversitesi'nde ise belirsizlik gibi konular incelenmiştir. Bu okulların en önemli isimleri Herbert Alexander Simon, George Katona, D.M. Lamberton ve Peter Earl sayılabilir.²⁵ Bu okullar davranışsal iktisada katkı sağlamış fakat hiçbir zaman “davranışsal iktisat” kelimesini kullanmamışlardır.

Süreç içerisinde ekonomide psikolojiden faydalanma davranışsal iktisat adlı bir alt dalın oluşmasına sebep olmuş ve “davranışsal iktisat - *behavioral economics*” terimi ilk kez 1958'de Donald P. Ray'in editörlüğünü yaptığı “*Trends in Social Science*” kitabında Kenneth E. Boulding tarafından “*Contemporary Research in Economics*” adlı makalede kullanılmıştır.²⁶

Davranışsal iktisat ile ilgili ilk dergi “Journal of Behavioral Economics” 1971 yılında yayına başlamıştır. 1982'de kurulan “Davranışsal İktisadi İlerletme Topluluğu” ile çalışmalar hızlanmıştır. 1985'te yapılan “Ekonomik Teorinin Davranışsal Bulguları” adlı konferans ile rasyonel beklentilerin öneminin artık azaldığı görüşünü ortaya konmuştur.²⁷

Davranışsal iktisat alanındaki araştırmalar her geçen gün giderek artmaktadır. Günümüzde davranışsal iktisadın ayrıca deneysel iktisat ve nöroekonomi alt-bölemleri de vardır. Deneysel iktisat özellikle son 15 yılda hızla gelişen ve ilgi çekici alanlardan biri olmaya adaydır. İktisat alanında dünyadaki en iyi dergilerden biri olan “American Economic Review” dergisinde son 12 yılda en çok atıf alan makalelerin % 11'ini deneysel makaleler oluşturmaktadır.²⁸ Çalışmalarda ankete katılanlara belli karar durumlarında neler yapacakları sorulmaktadır. Deneysel iktisattan elde edilen

²⁵ Esther-Mirjam Sent, “Behavioral Economics: How Psychology Made Its (Limited) Way Back Into Economics”, **History of Political Economy**, Cilt:36 No:4, 2004, pp. 746-750

²⁶ Kenneth E. Boulding, “Contemporary Economic Research”, Ed:by Donald P. Ray, **Trends in Social Science**, New York-Philosophical Library, 1958, pp. 21

²⁷ Sent, **a.g.e.**, pp. 740

²⁸ Ernesto Reuben, **Unpublished Lecture Notes**, (Çevirimiçi)
<http://ereuben.googlepages.com/expteach>, 14.05.2009

birçok çalışma güçlü rasyonalite varsayımlarının gerçek insan davranışlarını yansıtmadığı sonucuna varmıştır.

Nöroekonomide ise son dönemlerde yerleşik iktisadın sınırları zorlanmaktadır. Özellikle fMRI (*functional magnetic resonance imaging*) teknikleri kullanarak bireylerin karar verirken beyinlerinin hangi kısmında aktivite olduğu belirlenmektedir. fMRI tekniği türlü iktisadi durumun ardında beyinde yaşanan aktiviteyi anlatmak için kullanılmaktadır. Örneğin pazarlama stratejilerinin belirlenmesi, gelirdeki artışın mutluluk getirip getirmeyeceği gibi. Nöroiktisat kısacası davranışsal iktisada sinir sistemini ekleyerek yenilikçi bir bakış açısı sunmuştur. Nöroiktisat bireysel seçim ve kararları gözlemeye katkılarının yanında çoklu denge analizleri açısından da önemli bir yere sahiptir.²⁹

Sınırlı rasyonaiteye sahip bireyin tercihlerinde psikolojik temellerin olduğunu savunan davranışsal iktisat alanında türlü konularda çalışmalar yapılmaktadır. Bu tezde ise davranışsal iktisat alanı altında yoğun olarak çalışılan mutluluk konusu üzerinde durulacaktır.

1.2.1 Davranışsal İktisatta Mutluluk Çalışmaları

Dünyada tartışılan mutluluk kavramı sadece psikoloji, tıp ve sosyoloji alanlarında değil iktisat alanında da ilgi duyulan bir konu haline gelmiştir. Mutluluğun ölçümü, “insanın mutluluğu” kavramının fayda kavramının yerine koyulması veya yaşamdan ne kadar memnun olduklarının irdelenmesi iktisat ve psikoloji çalışmalarını yeniden birleştirmiş ve ekonomide psikolojik etmenler çalışmalara dâhil edilmiştir.

Bu hususta bireylerin mutluluk ve yaşam memnuniyetleri, alan araştırmaları ile ölçülmektedir. Bu anketlerde bireylere sıralı sorular sorulmakta ve bireylerin mutluluklarına ve yaşam memnuniyetlerine bakarak kendilerini nerede hissettikleri

²⁹ Erik Angner and George Loewenstein, **Behavioral Economics**, (Çevirimiçi)
<http://sds.hss.cmu.edu/media/pdfs/loewenstein/BehavioralEconomics.pdf>, 10.01.2009

sorulmaktadır. Cevap düzeyi üç ölçekliden on ölçekliye kadar değişmektedir. Bireylere sorulan sorularla, kişiler kendilerini puanladıkları bir analiz yapmaktadırlar.

Yapılan alan araştırmalarında bireylerin sadece mutlulukları ve yaşam memnuniyetleri ölçülmemekte aynı zamanda anketlerde mevcut diğer sorular ile mutluluğu ve yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler de elde edilmektedir.

Ölçüm teknikleri olarak çeşitli sorular göze çarpmaktadır. Mutluluk verileri toplamak için kullanılan anket sorularından birisi General Social Survey'in bireylere yönelttiği 3 ölçekli mutluluk sorusudur. Soru şu şekildedir:³⁰

Genel olarak baktığınızda bugünlerde ne kadar mutlusunuz?

1. Çok mutlu 2. Mutlu 3. Mutlu değil

Bireyin mutluluğu ise World Values Survey (WVS) araştırmalarında 4 ölçekli soru ile ölçülmektedir. Soru aşağıdaki gibidir;³¹

Bugünlerde genel olarak mutlu musunuz?

1. Çok mutluyum 2. Biraz mutluyum 3. Pek mutlu değilim 4. Hiç mutlu değilim

Bireyin yaşam kalitesini genel olarak değerlendirmesi ile ulaşılan olumluluk derecesi anlamına gelen yaşam memnuniyeti (*life satisfaction*) ise 10 ölçekli olarak World Values Survey (WVS) araştırmalarında ölçülmektedir. Bireyin hayatını bir

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.norc.org/projects/General+Social+Survey.htm>

³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.worldvaluessurvey.org/>

bütün olarak yargılaması ile ortaya çıkan sonuçlara göre ülkeler Dünya Yaşam Memnuniyeti sıralamalarına görmektedirler.

Yaşam memnuniyeti sorusu WVS’de aşağıdaki gibidir:³²

Bütün her şey göz önüne alındığında hayatınızdan genel olarak ne kadar memnunsunuz?									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Hiç memnun değil					Çok Memnun				

Ed Diener ve arkadaşları tarafından tasarlanan 5 nesne Yaşam Skalası (Satisfaction with Life Scale-SWLS) ile memnuniyet evrensel yaşam memnuniyetini ölçmek için kullanılmıştır. SWLS’de beş farklı durumun bireyler tarafından 7 ölçekte değerlendirilmesi istenmiştir.³³ (1= kesinlikle katılmıyorum, 7=kesinlikle katılıyorum)

- Pek çok yönden hayatım ideale yakın.
- Yaşam koşullarım mükemmel.
- Yaşamımdan memnunum.
- Şimdiye kadar hayatta istediğim önemli şeyleri elde ettim.
- Yaşamımı yeniden yaşayabilsem, hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim.

Eurobarometer Survey ise Avrupa Birliğinde yoğun olarak yapılan bir araştırma olup, WVS’ye oldukça yakın bir soru sormaktadır.³⁴ Soru ve cevaplar aşağıdaki gibidir.

³² Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.worldvaluessurvey.org/>

³³ E. Diener, R.A. Emmons, R.J. Larsen, S. Griffin, “The Satisfaction with Life Scale”, **Journal of Personality Assessment**, Cilt:49, 1985, pp.71-75.

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm

Genel olarak hayatınızdan ne kadar memnunsunuz?

1.Çok memnunum 2. Biraz memnunum 3. Az memnunum 4. Hiç memnun değilim

Çalışmalarda yukarıdaki mutluluk soruları anketlere yerleştirilerek iktisadi parametreler ve mutluluk arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Mutluluk ekonomisi literatüründe iktisat ve mutluluk arasındaki ilişkiye dair merak edilen sorular genel olarak şunları içermektedir;

- Para mutluluk getirir mi?
- Gelir düzeyi düşük olan ülkelerde yaşayanlar gelir düzeyi yüksek ülkelerde yaşayan insanlara göre daha mutlu mudur?
- İnsanlar yüksek gelir düzeyine alışır mı?
- İşsizlik mutluluğu nasıl etkiler?
- İşten atılma veya ayrılma sonucu mutluluk ne derecede etkilenir?
- Başkalarının gelirleri sizin mutluluğunuzu nasıl etkiler?

Çalışmalarda varılan sonuç, genellikle (istisnalar görülebilir) paranın düşük gelir düzeyine sahip insanların mutluluk düzeylerinin arttırılmasında etkisinin olduğudur. Özellikle temel ihtiyaçların sağlanmadığı bir toplumda her ek gelirin insanların mutluluğunu arttırdığı, temel ihtiyaçların karşılandığı toplumda ya da yüksek gelir düzeyine sahip insanların mutluluk düzeyinde ek gelirin etkisinin düşük olduğu çalışmalarda gözlemlenmiştir. Ayrıca gelir düzeyinin yüksek olduğu ülkelerde bireylerin yüksek gelir düzeyine ve devamlı refah artışına alıştıkları yönünde de bir sonuca varılmıştır. İşsizlik mutluluk ilişkisi de literatürde oldukça fazla incelenmiş ve işsizliğin insanların mutsuzluğuna yol açtığı saptanmıştır. Bu sonuçlara ve diğer türlü çalışmalara ikinci bölümde detaylı değinilecektir.

Mutluluk ekonomisinin üzerinde yoğun olarak durduğu önemli bir davranış kalıbı ise bireylerin bir tür karşılaştırma eğilimi içinde olmalarıdır. Özellikle bireylerin gelirleri hakkında kanaate varmak için yaptıkları karşılaştırmaları kapsayan çalışmalara literatürde rastlanmaktadır. Bu çalışmalarda bireyler, mutlak gelirlerini önemsemeyip genellikle gelirleri ve gelirlerinden duydukları memnuniyet hakkında bir kanaate varmak için kendi gelirlerini diğerlerinin gelirleri ile karşılaştırdıkları görülmektedir. Bunun için de kendilerine referans bir grup tayin etmektedirler.³⁵ Bu kişiler genellikle bireylerin referans grubunun aynı eğitim düzeyine sahip veya aynı yaş grubunda olan ya da istihdam durumuna göre seçilen kişilerden oluştuğunu gözlemlemiştir.³⁶

Literatür ayrıca bireyin faydasının mutlak gelire bağlı olmadığını daha çok karşılaştırılan gelire bağlı olduğunu açıklamıştır. İktisadi literatürün tüketimin ve faydanın gelirin mutlak miktarına bağlı olduğu hipotezinin bireylerin davranışlarını açıklayıcı gücünün sarsıldığını ortaya çıkaran öznel çalışmalar, nesnel bir ölçüm olan mutlak değerın bireyin faydasını belirlemesinden çok referans alınan değerlerin bireyin faydasını belirlemede öneminin arttığını göstermektedir.³⁷

Aynı zamanda literatürde karşılaştırma üzerine farklı yorumlar da yapılmaktadır. Bazı çalışmalara göre kişiler karşılaştırmayı referans bir grupla yaptığı gibi önceki ekonomik durumuna bakarak da yapabildiğini ortaya çıkarmıştır. Çalışmalarda ayrıca bireylerin gelirlerindeki artışların iyi oluş üzerinde kısa süreli etkiler yarattığını ileri sürmektedir. Artan gelirleri ile bireyler daha az gelir kazandığı günlerini düşünmekte ve mutlu olmaktadırlar, fakat ilerleyen süreçte bu etkiler ortadan kalkmakta ve eski mutluluk düzeyine doğru bir geri dönüşün başladığı görülmektedir.³⁸ Kahneman ve Krueger'a göre adaptasyon ve bireylerin hedeflerinin

³⁵ Guglielmo Maria Caporele, Yannis Georgellis, Nikolaos Tsitsianis, Ya Ping Yin, "Income and Happiness Across Europe: Do Reference Values Matter?", Cesifo Working Paper, No:2146, November 2007, pp. 2-3

³⁶ Huib Van de Stadt, Arie Kapteyn, Sara Van de Geer, "The Relativity of Utility: Evidence from Panel Data", **Review of Economics and Statistics**, Cilt: 67, No:2, 1985, pp. 179-187

³⁷ Caporele ve diğerleri, **a.g.e.**, pp. 3

³⁸ Richard Easterlin, "Income and Happiness: Towards a Unified Theory", **The Economic Journal**, Volume 111, No:473, pp. 473

değişim sürecini anlamak aslında ekonomik davranışları da anlamaktır.³⁹ Karşılaştırma ve adaptasyon süreci ikinci bölümde detaylıca açıklanacaktır.

Literatürde karşılaştırma sürecine dair az da olsa karşılaşılan bir diğer ilginç durum ise karşılaştırmanın sosyal normlara, kültürel değerlere göre farklılık arz etmesidir. Her kurumun kendi normlarına sahip olması bir anlamda farklı türde karşılaştırma sürecini oluşturmaktadır. Bu yüzden mutlak gelirin bireylerin mutluluğu üzerine etkisi sürecinde kurumların önemi büyüktür.

1.3 Kurumlar ve İktisat

Kurumcu düşünce; sosyal ilişkilerdeki kuralların, kurumlar tarafından belirlendiğini öne sürmektedir. Sosyolojide kurumların ortaya çıkışı ise iki türlü açıklanmaktadır.

Durkheim sosyolojisine göre kurum gibi bütün sosyo-kültürel olgular toplumsal şartların bir ürünü olarak ortaya çıkar. Mekanizma ise eylemlerden değerlere doğru işler.⁴⁰

Eylemler → Alışkanlıklar → Normlar → Kurumlar → Değerler

Yukarıdaki mekanizmaya göre birey ilk önce ihtiyaçlarını gidermek için eylemlerde bulunur. Eylemlerin bireyin ihtiyaçlarının süreklilik ihtiva etmesi ile alışkanlıklara bürünür. Bu alışkanlıklar kurala bağlanarak normların oluşmasına zemin hazırlar. Oluşan normlar ise süreklilik arz ettiğinden kurumları oluşturur. Her kurum ise bilindiği üzere kendi değerlerini var ettiğinden mekanizmanın son süreci değerler ile tamamlanmaktadır.⁴¹

³⁹ D. Kahneman, A. Krueger, “Developments in Measurement of Subjective Well-being”, (Çevirimiçi), <http://www.krueger.princeton.edu/PDF%20of%20Kahneman%20Krueger%20paper.pdf>, 12.02.2010

⁴⁰ M.Aydın, “Değerler, Normlar ve Kurumlar”, **Kurallar, Kurumlar ve Düzen**, Ed: C.C. Aktan Ankara, SPK Yayınları, No:193, , 2006, s. 25-26

⁴¹ Aydın, **A.e.**, s. 25-26

Fakat günümüz sosyolojisine göre bu süreç sorunlar barındırmaktadır. Sosyal olguların oluşmasında değerlerden eylemlere doğru bir sürecin var olduğu kabul edilmektedir.

Değerler → Yargılar → Normlar → Kurumlar → Eylemler

Yukarıdaki açıklamaya göre değerler tümdengelimci bir yolla önce yargılara aktarılır. Daha sonra normlaşarak kurumları oluşturur ve eylemlere dönüşür.⁴²

Kurumların kuralları oluşturduğu kurumcu düşünce; iktisat literatüründe de karşımıza çıkmaktadır. Kurumculuk, iktisadi sistemlerin ve süreçlerin temelini bireylerin değil, kurumların oluşturduğunu ifade eden ve bu doğrultuda bireylerin, bu kurumların etkisinden bağımsız olarak ele alınamayacağını savunan görüş olarak nitelendirilebilir.⁴³ Öncülüğünü Veblen, Commons, Mitchell ve Ayes'in yaptığı kurumsal iktisat, iktisadi davranışlarla ilgili olarak neo-klasik iktisada karşı çıkmakta ve ekonomik yaşamda bireylerin değil kurumların ve grup davranışlarının önemli olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁴ Kurumcu iktisada göre iktisat disiplinlerarası bir bilimdir ve iktisadi olayları incelerken sosyoloji, psikoloji, antropoloji gibi diğer bilim dallarından faydalanmaktadır. Hofstede'in kitabından alınan tablo da bu durumu açıkça göstermektedir.⁴⁵

⁴² Aydın, A.e., s. 25-26

⁴³ A.Hira, R.Hira, "The New Institutionanism: Contradictory Notions of Change", **American Journal of Economics and Sociology**, Cilt:59, No.: 2, Nisan 2000, pp. 278

⁴⁴ W.Samuels, "The Present State of Institutional Economics", **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 19, 2001, pp. 2

⁴⁵ Geert Hofstede, **Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations**, USA, Sage Publications, Second Edition, 2000, pp.19

Tablo 1.1: İktisat Biliminin Kurumcu Açıklaması

Düzy	Bilim	Bilimin Kapsamı
Toplum	Antropoloji	Yönetim Bilimi Politik Bilim İktisat Bilimi
Sınıf	Sosyoloji	
Grup	Sosyal Psikoloji	
Birey	Psikoloji	

Kaynak: Geert Hofstede, **Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations**, USA, Sage Publications, Second Edition, 2000, pp.19

Kurumcu düşüncenin iktisat biliminde ayrı bir ekol olması 20.yy'ın başlarında başlamış, 1918 yılında Amerikan İktisatçılar Birliği toplantısında Walton Hamilton tarafından "İktisat Teorisine Kurumsal Yaklaşım" başlığı altında kurumsal iktisat kavramı kullanılmış ve bu alanda ilk konferans 1931 yılında Amerikan İktisatçılar Birliği tarafından "Kurumsal İktisadın Değerlendirilmesi" konusu ile yapılmıştır.⁴⁶

Kurumcu düşüncenin temelini John Kells Ingram oluşturmaktadır. Ingram'a göre iktisat toplumsal yaşamın diğer yönleri ile daha sıkı ilişkiler içindedir. Ayrıca iktisadın tarihselci bir bakış açısı ile ele alınması gerektiğini çalışmalarında yinelemektedir.⁴⁷

Kurumcu düşünce matematiksel yöntemlerin yoğun olarak kullanıldığı bireylerin homojen kabul edildiği dönemlerde, yani Neo-klasik akımın etkinliğini arttırması ile birlikte, önemini yitirmiştir. Neo-klasik iktisada gelen eleştirilerle birlikte sosyal ve ekonomik hayatta, kurumların önemi üzerinde tekrar durulmaya başlanmıştır.⁴⁸

⁴⁶ Malcolm Rutherford, "Institutional Economics at Columbia University", (Çevirimiçi) <http://web.uvic.ca/econ/research/papers/pdfs/ddp0103.pdf>, 09.11.2010

⁴⁷ M. Tekeoğlu, **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Adana, Çukurova Üniversitesi Basımevi, 1993, s.170

⁴⁸ R.Richter, "The New Institutional Economics: Its Start, Its Meaning, Its Prospects", **European Business Organization Law Review**, Cilt:6, 2005, pp. 163

Commons kurumsal iktisat hakkında tek bir açıklamanın mümkün olamayacağını öne sürmektedir. Ona göre, kurum, bazen bireylerin topluluk halinde yaşamalarına olanak sağlayan yasalar veya doğal hakların bir çerçevesi, bazen de topluluk halinde yaşayan insanların davranışları olarak tanımlanmaktadır.⁴⁹

Kurumların özelliklerini Aktan ve Vural çalışmalarında şöyle özetlemişlerdir;⁵⁰

- Kurumlar, bir arada yaşayan insanların davranışları ve eylemleri sonucu oluşur.
- Kurumlar zaman içerisinde değişen bir yapıya sahiptirler.
- Kurumların oluşmasında, bilgi, öğrenme ve tecrübe çok önemli bir rol oynar.
- Kurumlar her toplumda aynı değildir. Her toplumun kendine ait farklı alışkanlıkları, gelenekleri ve değerleri vardır.
- Kurumlar hem resmi hem resmi olmayan kurallar bütünüdür.

Kurumlar formel ve enformel kurumlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Formel kurumlar; siyasi, ekonomik ve sözleşmelerden oluşmaktadır. Siyasi kurumlar, devletin öncelik sırasını, onun temel karar alma yapısını ve denetim mekanizmasını tanımlar.

Ekonomik kurumlar, mülkiyet haklarını ve bu hakkın ortaya çıkardığı ekonomik hakları tanımlar. Sözleşmeler ise, ekonomik mübadeleye ilişkin anlaşmalara ait özel hükümleri içerir. Enformel kurumlar; sosyal etkileşim sonucu kendiliğinden ortaya çıkan kurumlardır. Enformel kurumlar; gelenekler,

⁴⁹ J.R. Commons, "Institutional Economics", **American Economic Review**, Cilt:21, Sayı:4, 1931, pp.648

⁵⁰ C.C. Aktan, T. Vural, "Eski Kurumsal İktisat", **Kurumsal İktisat**, Ed: C.C. Aktan, Hak-İş Yayınları, 2006, s.8

kültür, örfler ve normlar olarak sıralanabilir.⁵¹ North'a göre; enformel kurumlar, toplumsal olarak onaylanan davranış normları şeklinde oluşmaktadır.⁵²

Kurumsal kültür de enformel kurumların bir alt başlığı olarak; toplum kültürünün bir alt ürünü ya da alt kültürü şeklinde tanımlanabilir. Bu tür kurumlarda formel yapılara ek olarak, kurumlar yaşamlarını sürdürürken, ilişkilerinin ve faaliyetlerinin niteliğini düzenleyen enformel yapılar da geliştirirler. Bu yapılar kurumları biçimlendiren kendilerine özgü kültürlerin oluşmasını sağlar. Kurumlar, bağlı buldukları toplumun kültürel paradigmasının bir ürünüdür. Öznel çevresi, farklı türdeki girdi ve süreçlere bağlı olarak her kurum bir kültürel değer üretir.⁵³ Bu tez de farklı kültürel farklılıkların, bireylerin yaşam memnuniyetleri ve mutlulukları üzerine etkisi araştırılmaktadır.

1.3.1 Kurumlar, Kültür ve Mutluluk

Kültür, birey, grup ya da toplumun düşünce, inanç,duygu, görenek ve alışkanlıklar gibi zihinsel ve ruhsal niteliklerinden oluşan psikolojik ve toplumsal özelliklerin toplamıdır.⁵⁴ Bir başka ifade ile kültür, toplumda genel kabul görmüş değerler, kurallar ve kurumların toplamından oluşmaktadır.⁵⁵

Her toplumun kendine özgü kültürel yapısı vardır. Toplumların farklı kültürel yapıları ile mutluluk arasındaki ilişki üzerine çalışmalar göze çarpmaktadır. Ülkeler arasında kültürel değişkenlik mutluluk farklarını belirlerken, aynı zamanda ülke içindeki tüm halkların da mutluluk farkını açıklayabilmektedir. Kısacası ülkeler ve

⁵¹ W.Streit, M.E.Streit, **Institutional Economics, Social Order and Public Policy**, The Locke Institute, Cheltenham, Edward Elgar, 1998, pp. 4

⁵² Douglas North, Kurumlar, **Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans**, Çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayını, 2002, s. 56

⁵³ Ferda Erdem, Janset Özen İşbaşı, "Eğitim Kurumlarında Örgüt Kültürü ve Öğrenci Alt Kültürünün Algılanmaları, **Akdeniz İİBF Dergisi**, Sayı:1, 2003, s. 38

⁵⁴ İ. Bakan, T. Büyükbeşe, "Kurum Kültürü", Kurumsal Kültür, Ed: C.C.Aktan, Ankara, SPK Yayını, No:195, s. 1006

⁵⁵ Hofstede, **a.g.e**, pp. 10

ülke içinde yaşayan gruplar arası farkların nedenlerinden en önemlilerinden biri kurumsal değişkenlerdir.

Literatürde iki türlü kültürel değerden bahsetmek mümkündür. Toplulukçu (*collectivist*) kültürel değerler ve bireyci (*individualist*) kültürel değerlerdir. Bireycilik ve toplulukçuluk kültürel boyutu bireyin içinde bulunduğu grup, ailesi ve toplumla bireyin ne oranda bütünleştiğiyle ilgilidir. Bireycilik ve toplulukçuluk sendromu kültürler arasındaki farklılığı gösteren en önemli kültürel anlatımdır. Kültürel olarak bireycilik ve toplulukçuluk sosyo-ekonomik davranışların oluşumunda büyük rol oynamaktadır.⁵⁶

Kültürle ilgili önemli çalışmaları olan ve pek çok çalışmaya kaynaklık eden Geert Hofstede, kültürü bireycilik ve toplulukçuluk açısından geniş bir şekilde ele almıştır. Hofstede bireycilik ve toplulukçuluğu, toplum içinde yaşayan bireyler arasında sürdürülen ilişkinin bağlılık derecesine göre belirler. İnsanların “ben” ve “biz” bilincinin o toplumun kolektivizmini veya bireyciliğini oluşturmada önemli olduğunun altını çizer. Hofstede göre bireycilik-toplulukçuluk; bireyler ve bireylerin bağlı olduğu gruplar arasındaki ilişkinin muhtemel şeklini tanımlamaktadır.⁵⁷ Hofstede’e göre bazı toplumlarda egemen değerler bireyciliği desteklerken bazı toplumlarda ise bireyci davranışlar kınanmaktadır.⁵⁸

Bireycilik ve toplulukçuluğun yaşam memnuniyeti ve mutluluk üzerine etkisini inceleyen Myers ve Diener, yapmış oldukları çalışmada; cinsiyet, ırk ve gelir durumunun yaşam memnuniyeti ve mutluluk üzerinde hemen hemen hiçbir etkiye sahip olmadığı, psikolojik değişkenlerin örneğin kişisel eğilimlerin, yakın ilişkilerin ve kurumsal kültürün yaşam memnuniyeti açıklamada daha fazla etkiye sahip olduğu vurgulanmaktadır.⁵⁹

⁵⁶ Peter B. Smith, Shaun Dugan, Ark.F.Peterson, Wok Leung, “Individualism: Collectivism and the handling of disagreement. A 23 Country Study”, **International Journal Intercultural Relations**, Cilt:22, No:3, 1998, pp. 352

⁵⁷ Hofstede, **a.g.e.**, pp. 209-211

⁵⁸ Hofstede, **a.g.e.**, pp. 89

⁵⁹ D.G. Myers, E.Diener, “Who is Happy?”, **Psychological Science**, Volume:6, 1995, pp. 10-19

Kurumsal kültürün yaşam memnuniyeti ve mutluluk üzerine etkisini görmek için bireycilik ve toplulukçuluk ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir.

1.3.1.1 Bireyci Toplum Özellikleri ve Mutluluk

Bireyci toplumların yaşam memnuniyeti ve mutluluklarını araştırmadan önce temel toplum özelliklerine bakılması gerekmektedir. Bir nevi bugünün gelişmiş toplumlarını tanımlayan bireycilik üzerine Hofstede, bireyci toplumlarda bireyler arasındaki bağların zayıf olduğuna dikkati çekmektedir. Bu tip toplumlarda bireylerden kendileri ve sadece en yakını olan aileleri ile ilgilenmesi beklenmektedir.⁶⁰ Bireyler kendilerini bir grubu ait hissetmemekle beraber, kendini bağımsız ve özerk olarak adlandırmaktadır.⁶¹

Bireyci toplumun en önemli iki özelliği, bireylerin kişisel hedeflerine grup hedeflerine göre öncelik vermeleri ve grup normlarından ziyade kendi istediklerine göre davranmalarıdır. Bu tip toplumlarda bireyler başkalarına ihtiyaç duymamaktadırlar. Bireyci toplumlarda başkalarına ihtiyaç duymayan bireyler için de öncelikle kendi kişisel zevk, heyecan, eşitlik ve özgürlükleri önemlidir.⁶²

Bireyci toplumlar ve mutluluk üzerine yapılan çalışmalara literatürde oldukça az rastlanmaktadır. Rastlanılan genel çalışma konusu ise ülkelerin kültürel farklılıkları ve mutluluklarıdır. Çalışmalarda değinilen en önemli vurgu ise bugünün en mutlu olan ülkelerinin bireyci özellikleri ihtiva etmeleridir.

Diener'lar yaptıkları çalışmada öznel iyi oluş ile ülkelerin bireyci yapısı arasında güçlü bir ilişkiye rastlamışlardır. ($r = .77$) Ulusların zenginliği ve bireyci

⁶⁰ Hofstede, **a.g.e.**, pp. 209-212

⁶¹ Stephen Bochner, "Cross- Cultural Differences In The Self Concept A Test Of Hofstede's Individualism/Collectivism Distinction", **Journal of Cross-Cultural Psychology**, Cilt:25, No:2, 1994, pp. 274

⁶² M.R.Solomon, **Consumer Behaviour Buying, Having, and Being**, Sixth Edition , Prentice Hall. 2004, pp. 527-528

yapısı arasındaki ilişkiye de aynı zamanda değinilmiştir. Çalışmada bu ilişki de pozitif ve oldukça güçlü ($r = .80$) çıkmıştır.⁶³

Bir başka ilgi çekici çalışma ise öznel iyi oluşun daha çok bireyci özelliklere sahip topluma ait kişiler tarafından önem affetmesidir. Bunun için de II. Dünya Değerler Araştırmasında elde edilen sonuçlara bakmak yeterlidir. Sonuçlara bakıldığında hayatlarında “hiç mutlu veya memnun olduğuma dikkat etmedim” diyenlerin yüzdesinin daha çok toplulukçu toplumlarda yüksek olduğu göze çarpmaktadır.⁶⁴

Bir yandan her ne kadar bireyci özelliklere sahip toplumlarda, toplulukçu toplumlara nazaran öznel iyi oluş fazla çıksa da bir yandan intihar oranlarının bireyci toplumlarda daha fazla çıktığı da aşikardır. Hayatta önemli amaçlardan biri olan bireyci toplumlarda mutlu olunmayan ve strese girilen dönemlerde, toplulukçu toplumlara nazaran intihar eğilimleri daha fazladır. Bu farklı bir sonucu ortaya çıkarmaktadır; öznel iyi oluş ile intihar oranları pozitif orantılıdır. Boşanmayı hayatta en mutsuz olunan bir dönem olarak alan ve bu konu içinde inceleyen Diener ve Shuh, bireyci toplumların boşanma oranlarının da oldukça fazla olduğunu dile getirmektedir. Bu da bir diğer paradoksal durumu oluşturmaktadır. Eğer evlilikler yolunda gitmiyorsa bireyci toplumlarda boşanma kolaylıkla gerçekleşebilmektedir. Bu yüzden evliliklerini bireyci toplumlarda devam ettiren bireylerin evliliklerinin memnuniyet düzeyleri oldukça fazladır⁶⁵

Bunun dışında bireyler kendileri hakkında bir kanaate varmak için diğer bireylerle kendilerini karşılaştırır. Kendini diğerler bireylerle karşılaştırma, sosyal psikoloji alanında Festinger tarafından ortaya atılan “Sosyal karşılaştırma olgusu” altında incelenir. Üç yönlüdür. Yukarı doğru, aşağı doğru ve lineer karşılaştırma. Yukarı doğru karşılaştırma bireylerin kendilerini daha üstün kişilerle karşılaştırması

⁶³ E.Diener, M.Diener, C.Diener, “Factors Predicting the Subjective Well-Being of Nations”, **Journal of Personality and Social Psychology**, Cilt:69, No: 5, 1995, pp. 8

⁶⁴ E.Diener, E.M.Shuh, “National Differences in Subjective Well-Being”, **Well-Being the Foundations of Hedonic Psychology**, Ed: D.Kahneman, E.Diener, N. Schwarz, Russel Sage Foundations, New York, 1999, pp. 442

⁶⁵ Diener, Shuh, **A.e.**, pp. 442

sonucu olmaktadır. Tersine durum aşağı doğru karşılaştırma olurken, bireyin kendini aynı düzeyde kişilerle karşılaştırma da lineer karşılaştırmayı oluşturmaktadır.⁶⁶ Karşılaştırma sürecinin bireyci ve toplulukçu toplumlarda yönünü inceleyen Chung ve Mallery'nin çalışmasına bakıldığında; bireyci toplumlarda, toplulukçu toplumların yukarı doğru karşılaştırma eğilimlerine karşın, bireylerin kendilerini yargılamak belirgin bir karşılaştırma yapmadıkları yani başkalarının mevcut durumlarından ziyade kendi durumlarına odaklandıkları görülmektedir. Bu da bireyci toplumların karşılaştırma eğilimlerinin belirli bir yöne doğru olmadığını göstermektedir.⁶⁷

1.3.1.2 Toplulukçu Toplum Özellikleri ve Mutluluk

Toplulukçu kültürel değerlerin görüldüğü toplumlarda, bireyler içinde doğdukları ve yaşamlarını devam ettirdikleri oluşumlara veya gruplara doğuştan itibaren güçlü bir şekilde bağlanmaktadır.⁶⁸ Bireyler genellikle uzun dönemli ilişkiler ve yakın arkadaşlıklar kurmaktadır.⁶⁹ Bu tür toplumlarda, bireyci davranışlar ve kişilik gibi içsel faktörlerden çok, norm ve kurallar gibi dışsal faktörler ile davranışlar belirleyici olur. Grubun normları ile davranışlarını şekillendiren birey için, grup içi amaçlar ve belirlenen tüm hedefler kişinin kendi hedeflerinden daha değerlidir.⁷⁰

Toplulukçu toplumlarda; bireyci tatminler ortadan kalkmış, bireyin grup içinde tatmini ortaya çıkmıştır. Kısacası bireyci tatmin ve başarı yerini grup başarısı

⁶⁶ Leon Festinger, "A Theory of Social Comparison Process", **Human Relations**, Volume 7, 1954, pp. 120-125

⁶⁷ T.Chung, P.Mallery, "Social Comparison, Individualism-Collectivism, and Self Esteem in China and the United States", **Current Psychology**, Cilt:18, No: 4, 2000, pp: 343-344

⁶⁸ Hofstede, **a.g.e.**, pp. 209

⁶⁹ Triandis, Harry C., Eunok M. Suh, "Cultural Influences on Personality", **Annual Review of Psychology**, Cilt:53, 2002, pp. 137

⁷⁰ Harry C. Triandis, "Individualism – Collectivism And Personality", **Journal of Personality**, Cilt:69, No:6, 2001, pp. 907

ve tatminine bırakmaktadır. Bireylerin mutluluk kaynağı bağlı oldukları grubun mutluluğuna, tatminine ve yaşam memnuniyetine bağlıdır.⁷¹

Bireyci toplumlarda daha önce bahsedilen intihar eğilimlerine karşın, toplulukçu toplumlarda bu eğilimlerin daha düşük olduğunu belirten Diener ve Shuh, toplulukçu toplumlarda güçlü aile bağlarından doğan bir sosyal desteklemenin varlığına değinmiştir. Bu tür bir desteklemenin bireyin stresli olduğu zamanlarda bir tampon görevi üstlenmekte olduğunu belirten Diener ve Shuh bir yandan da bireyci özgürlüklerin bu tür toplumlarda kısıtlandığını da vurgulamaktadır. Kişinin stresli olduğu dönemlerdeki desteklemenin iyi yönde olduğu kadar bu desteklemenin özgürlüğü kısıtlayıcı her tür hareketi de içerdiği ve bireylerin yaşam memnuniyetlerini azalttığının altı açıkça çizilmektedir.⁷²

Toplulukçu kültürde grup ile bireyin hedefleri örtüşmediğinde birey fedakarlıkta bulunmakta ve grubun hedefi bireyin hedefinin yerini almaktadır.⁷³

Karşılaştırma sürecinin bireyci ve toplulukçu toplumlarda yönünü inceleyen Chung ve Mallery'nin çalışmasına bakıldığında; toplulukçu grupların yukarı doğru karşılaştırma eğiliminin var olduğu görülmektedir. Bu tip grupların kendi gruplarını daha iyi bir yere getirmek için karşılaştırmayı bu yöne çevirdiklerine rastlanmaktadır.⁷⁴

Ehite ve Lehman'ın yaptıkları çalışmada ise kültürel yapı ve sosyal karşılaştırma incelenmiş ve toplulukçu toplumların daha fazla sosyal karşılaştırma eğilimli oldukları ve bunun da genellikle yukarı doğru eğilimli olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Çalışmada toplulukçu toplumların özellikle sosyal karşılaştırmayı

⁷¹ Emrah Cengiz, Ercan Gegez, Müge Aslan, Mert Uydacı, **Uluslararası Pazarlama Çevresi**, İstanbul, Der Yayınları, 2003, s. 117

⁷² Diener, Shuh, **a.g.e.**, pp. 442

⁷³ Zeynep Gürhan Canlı, Durairaj Maheswaran, "Cultural Variations In Country of Origin Effects", *Journal of Marketing Research*, Cilt: 37, 2000, pp. 310

⁷⁴ T.Chung, P.Mallery, **a.g.e.**, pp. 343-344

daha çok başarısızlıklar sonucu yaptıkları ve yapılan sosyal karşılaştırmaların da amacının toplumlarını geliştirme olduğu ortaya konulmuştur.⁷⁵

Bireyci ve Toplulukçu grupların ayrımı kısa aşağıdaki tablodadır.

Tablo: 1.2. Bireyci ve Toplulukçu Gruplar Arasındaki Farklar

Bireyci	Toplulukçu
<ul style="list-style-type: none">• “Ben” bilinci• Birey içinde tanımlama• Bireysel kararlar• “Modern” toplum• Kişi yönelimli • Değer standartları evrensel• Bireysel başarı önemlidir• Kişisel hedefler önemli• Belirli bir karşılaştırma yoktur • Herkes özel bir hayata sahip• Kendine özgü arkadaşlıklar• Toplumda herkes kendine ve yakın ailesine bakmalı• Boşanma fazla• Öznel iyi oluş yüksek• İntihar oranları fazla• Zayıf sosyal destekleme	<ul style="list-style-type: none">• “Biz” bilinci• Topluluk içinde tanımlama• Grup kararı• “Geleneksel” toplum• Bütünlük yönelimli• Değer standardı grup içi dışı farklılık gösterir.• Grubun başarısı önemlidir• Grubun hedefleri önemli• Yukarı doğru karşılaştırma mevcuttur.• Özel hayat kurum tarafından istila edilmiş• Grup içi arkadaşlık• Toplumda herkes grubuna karşı sorumludur.• Boşanma az• Öznel iyi oluş düşük• İntihar oranları düşük• Güçlü sosyal destekleme

Kültürel farklılıklar ülkeler arasındaki mutluluk farklarını belirlerken, aynı zamanda ülke içindeki farklı kültürel değere mensup grupların da mutluluk farkını açıklayabilmektedir. Kurumların farklı kültürel değerlere sahip olması ekonomik yaşamda bireylerin değil kurumların ve grup davranışlarının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Neo-klasik akımın objektif değerlendirmeye maruz bıraktığı iktisadi parametreler iyi oluşu etkilememektedir. Burada devreye giren öznel değerlendirmeler son dönem çalışmalarda göze çarpmaktadır.

⁷⁵ Katherine White, Darrin R. Lehman, “Culture and Social Comparison Seeking: The Role of Self-Motives”, **Personality and Social Psychology Bulletin**, Cilt: 31, No:2, 2005, pp. 232-242

Bu tezde de neo-klasik iktisadın öngördüğü iktisadi parametrelerle oluşan objektif bir iyi oluşun aksine iki farklı kültürel değere sahip topluluğun sahip olduğu farklı kültürel normlar sonucu ulaştıkları farklı mutluluk düzeyleri incelenmektedir.

BÖLÜM II

MUTLULUK EKONOMİSİ

2.1 Mutluluğun Tanımı ve Ölçülebilirliği

Her ne kadar her ülkede mutluluk farklı bir şekilde tanımlansa da genelde aynı olan, mutlu olmanın kişilerin hayattaki en önemli hedefinin olmasıdır. Bunun için yıllardır mutluluk üzerine türlü sözler söylenmiştir. Buna rağmen mutluluk için tam bir tanımının yapılmadığı göze çarpmaktadır. Her araştırmacının mutluluğu farklı bir şekilde tanımlaması mutluluğu türlü açılımlara sürüklemiştir.

Don Marquis'e göre mutluluk, mutsuzluklar arasında bir süreçtir. Albert Schweitzer'e göre mutluluk iyi bir sağlık ve kötü bir hafızadan başka bir şey değildir. Hipokrat'a göre mutluluk sadece acının azalmasıdır. La Rochefoucauld ise insanların mutlu olmaktan çok mutlu görünmek için çabaladıklarını dile getirmiştir.¹

İnsanın iyi olma durumunu, mutluluğunu, hazzını ve yaşam memnuniyetini keşfetme çabası ilk çağlardan beri süregelen bir araştırma konusudur. Bu alanda yapılan çalışmalarda kimileri mutluluğu maddi alanda, kimileri manevi alanda, kimileri ise hem maddi hem manevi alanda edinilebilecek bir ruhsal hal olarak ele almışlardır. Üzerine çeşitli kişilerin sözler türettiği mutluluk kavramı karmaşık ve duygusal ölçütünü içinde barındıran ve kişinin yaşadığı olaylardan etkilenen bir kavram olarak bugün dünyada araştırılan en önemli konulardan biridir.

Tarihsel sürece bakıldığında mutluluk üzerine yoğun bir literatür olduğu görülebilir. Konu üzerine ilk araştırmayı incelediğimizde karşımızda oldukça önemli

¹ "Quotes about Happiness", (Çevirimiçi) <http://www.scribd.com/doc/13993991/Quotes-about-Happiness>, 10.02.2009

bir isim çıkar: Aristo. Aristo'nun etiğine göre tüm insanlar mutluluğu arar ve mutluluk insanoğlunun hedefidir. Ona göre mutluluk bir tür çalışma ya da eğitimle kazanılır. Ona göre eğitimin de üç yolu vardır. Doğumla gelen, eğitimle kazanılan ve akıl yürütme ile öğrenilen. Yani insanın kendini geliştirmesi kendi elindedir ve bu yolla mutluluğu elde edecektir. Varoluşçu motifler Aristo'nun düşüncelerinde görülmektedir.²

Mutluluk üzerine yapılan çalışmalarda ise Aristo'nun düşüncelerine oldukça yakın bir çizgide karşımıza çıkacak kişi Farabi'dir. Farabi tarafından mutluluk ise başka bir gayenin aracı olmayıp bizatihi kendisi en yüce bir gaye, ulaşılabilecek en son yetkinlik ve insanın erişeceği en yüksek iyilik olarak tanımlanır.³

Wilson bu tanımlama çabalarında karşımıza çıkan yeni dönem araştırmacılarından olup esasen Aristo'ya benzemektedir. Ona göre mutlu insan genç, sağlıklı, iyi eğitilmiş, yüksek maaşlı, dışadönük, iyimser, kaygısız, dinine bağlı, öz değeri yüksek, alçak gönüllü ve akıllı olarak tanımlanmaktadır.⁴

Görülmektedir ki mutluluk her tanımlamada farklı boyut ve anlam kazanmaktadır. Günümüzde mutluluğun genel tanımlamasına bakıldığında ise mutluluk ve mutsuzluk şu şekilde formüle edilmiştir.

Mutluluk= İyi hissetmek+hayattan keyif almak+bunun çok keyifli bir duygu olduğunu hissetmek

Mutsuzluk= Kötü hissetmek+ hayattan keyif alamamak+ her şeyin daha iyi olmasını ummak

² Sabri Büyükdüvenci, "Aristotaleste Mutluluk Kavramı", **Felsefe Dünyası**, Sayı:9, Ekim 1993, (Çevirimiçi), <http://www.genbilim.com/content/view/7084/90/>, 12.03.2009

³ Atilla Arkan, "Farabi'nin Gözüyle Ahlak-Siyaset İlişkilerinin Analizi", s.388-390, (Çevirimiçi), <http://www.etikturkiye.com/etik/siyasetetik/1AtillaArkan.pdf>, 12-03-2009

⁴ W.R. Wilson, "Correlates of Avowed Happiness", **Psychological Bulletin**, Cilt:67 No:4, 1967, pp. 294-306

Kavramın ilk tanımlandığı zamandan bugüne değin geçen yaklaşık 1500 yıllık sürede tanımlanmaya çalışılan mutluluk kabaca neşelenme, doyma, ısınma, sağlıklı bir hayat sürme özgürlük, huzurlu aile ortamı, sevmek, sevilmek, yaşanan her anın değerini bilmek olarak tanımlanmaya çalışılmaktadır.

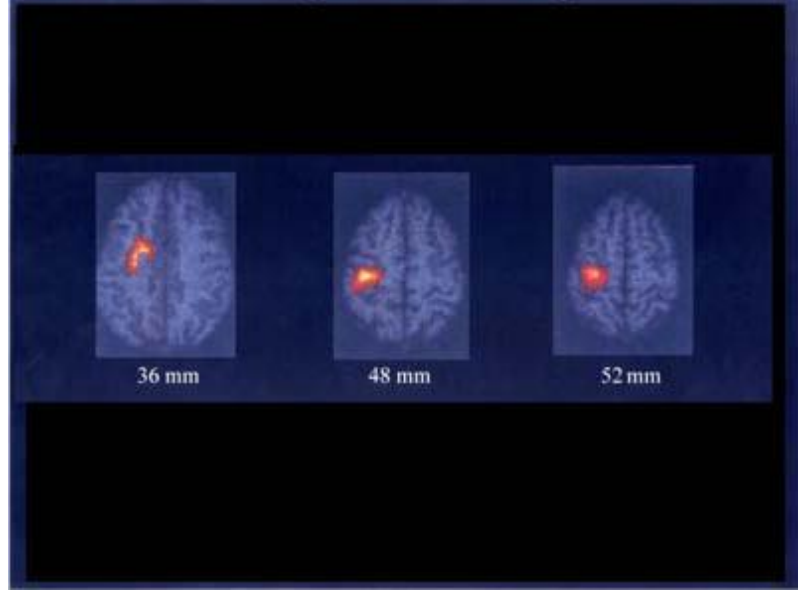
Öznel bir duygulanım olan mutluluk kavramı ve onun ölçülebilirliği türlü bilim dallarında uzun yıllardır bir tartışma konusu olmuştur. Nörologlar ve psikologlar uzun yıllardır mutluluğun ölçümü üzerine çalışmalar yapmaktadırlar.

Nöro biliminin bulgularına göre kişilerin mutlu ya da mutsuz oldukları beyin aktiviteleri sayesinde anlaşılmaktadır. Pozitif duygu olarak tanımlanan mutluluk beyin aktivitelerinin sol tarafında bulunan pre-frontal korteks olarak adlandırılan yüksek kavramsal fonksiyonların olduğu bölgede oluşur. Negatif duygu olarak tanımlanan mutsuzluk, depresyon veya korku ise beynin sağ tarafındaki aynı bölge ile ilişkilidir.⁵

Aşağıda bu aktiviteler MR çekimleri sonucu gösterilmektedir.

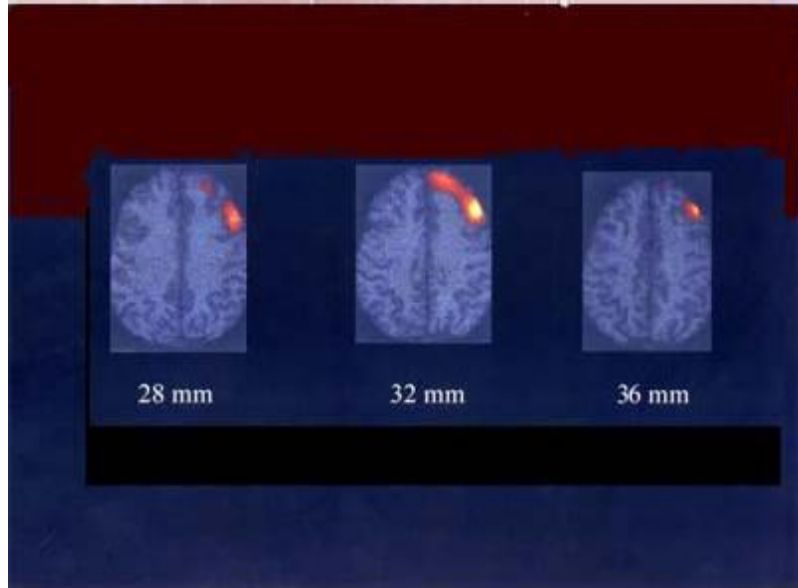
⁵ RD Lane, EM Reiman, GL Ahern, GE Schwartz and RJ Davidson, "Neuroanatomical Correlates of Happiness, Sadness, and Disgust", **The American Journal of Psychiatry**, Cilt: 154, No.7.1996, pp. 926

Pozitif Duygu Durumları ve Beyin Aktiviteleri

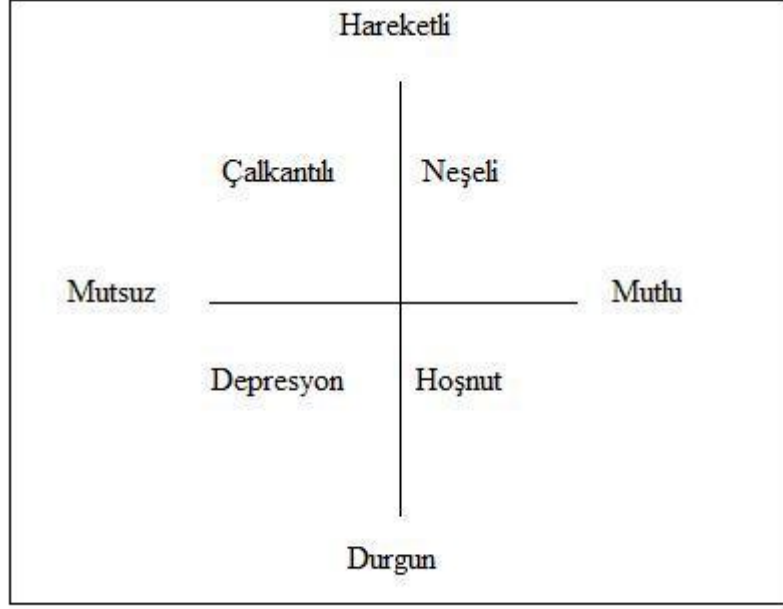
Kaynak: (Çevirimiçi) <http://cep.lse.ac.uk/events/lectures/layard/RL030303.pdf>, 12.03.2009

Negatif Duygu Durumları ve Beyin Aktiviteleri

Kaynak: (Çevirimiçi) <http://cep.lse.ac.uk/events/lectures/layard/RL030303.pdf>, 12.03.2009

Richard Layard kitabında duygulanmanın iki boyutunu şöyle çizmiştir.

Kaynak: Richard Layard, **Happiness: Lessons from a New Science**, New York, Penguin Press, 2005

Mutlu ve hareketli bir kişinin neşeli bir durumda olduğu, hareketli fakat mutsuz bir kişinin çalkantılı bir durumda olduğu, durgun ve mutsuz bir kişinin depresyon yaşadığı ve durgun fakat mutlu bir kişinin hayatından hoşnut olduğunu Layard yukarıdaki şekilde kitabında açıklamıştır.⁶

Veenhoven mutluluk kavramına olukça yakın bir kavram olan “yaşam memnuniyeti” kavramını, bireyin yaşam kalitesini ve mutluluğunu hayatını topyekün yargılayarak genel olarak değerlendirmesi ile ulaşılan olumluluk derecesi olarak tanımlamıştır. Ona göre bu düzey sürdürülebilir yaşamdan alınan hazzın ne derecede gerçekleştiğini göstermektedir.⁷

⁶ Richard Layard, **Happiness: Lessons from a New Science**, New York , Penguin Press, 2005

⁷ Ruut Veenhoven, “The Study of Life Satisfaction”, Ed:by W.E.Saris, R.Veenhoven, A.C. Scherpenzeel and B.A. Bunting, **Comparative Study of Satisfaction with Life in Europe Eötvös University Pres**, 1996, pp. 17

Mutlu insanın kim olduğu ve mutluluğunun nasıl ölçüldüğü üzerine yapılan başka çalışmalarda gülme aktivitesinin ve türünün önemli rol oynadığı görülmektedir. Psikologlar gülüş türünü ikiye ayırarak hangisinin kişileri mutlu ettiğini araştırmışlardır.

Pan Amerikan ve Duchenne Gülüşü olarak adlandırılan bu aktiviteler birbirlerinden tamamen farklı olup kişinin denetimine bağılı olması gerçek mutluluğu ortaya koymaktadır. Birçok çalışmada dudak uçlarının yukarı kalkmasını sağlayan zigomatikus majör kası buna örnek olarak verilmiştir. Bu kaslar gerildiğinde Pan Amerikan adlı gülüş ortaya çıkmaktadır. Bu gülüş mutluluk belirtisinden çok nezaket göstergesidir ve insanlar bu kasları neşeli görünmek ve olaylara dramatik bir boyut katmak amacıyla kullanırlar. Fakat kimi kasların denetimi ise insanların denetiminde değildir. Göz çevresindeki orbicularis oculi kası bunlardan biridir. Bu kasın büzülmesi göz çevresinin kırışmasına ve gözlerde hafif bir parıltının belirmesine, alt göz kapağının torbalanmasına ve yanakların yukarı doğru çekilmesine neden olur. Bunlar Duchene gülüşünün temel özelliğidir ve bu gülüş adını 19.yy'daki Fransız hekimden almıştır.⁸

Duchenne gülüşü çoğu çalışmada insanoğlunun en içten ve en gerçek gülüşü olarak tanımlanmaktadır. Çünkü bu gülüş beynin pozitif duygulardan sorumlu sol yarımküresi ve mutlu duygularla bağlantılıdır. Harker ve Keltner 60'lı yıllarda yaptıkları çalışmalarda Pan Amerikan gülüşlü kadınların Duchenne gülüşlü kadınlara göre daha az mutlu olduklarını görmüşlerdir.⁹

Psikolog ve nörologların mutluluğun tanımı ve ölçülebilirliği üzerine yaptıkları çalışmalara son dönemlerde anket yoluyla yapılan çalışmalar eklenmiş ve anket sonuçları çerçevesinde mutluluk kavramı ekonominin önemli bir konusu olarak çalışılmaya başlanmıştır.

⁸ K. Schmidt, J.F.Cohn, "Human Facial Expressions as Adaptations: Evolutionary Questions in Facial Expression Research", **Yearbook of Physical Anthropology**, Cilt:44 No:3,2001, pp. 24

⁹ L. Harker, Keltner, "Expressions of Positive Emotion in Women's College Yearbook Pictures and Their Relationship to Personality and Life Outcomes Across Adulthood", (Çevirimiçi) <http://www.apa.org/journals/features/psp801112.pdf>, 12.02.2009

2.2 Mutluluk Konusunun Ekonomi Bilimindeki Yeri

Mutluluk son dönemlere kadar psikoloji alanı altında çalışılmakta idi. Fakat ekonomik ve sosyal politikalar alanında da konunun çalışılmaya başlaması ile konu gitgide daha derin bir hal almıştır. Easterlin'in 1974 yılında Scitovsky'nin de 1976 yılında konuyu psikolojiden ekonomiye taşımalarıyla mutluluk paradoksu ekonominin bir tartışması haline gelmiştir. Konunun iktisat biliminde popülerliğini kazanmasıyla üzerine türlü çalışmalar yapılmış ve halen bu çalışmalar yoğun bir şekilde devam etmektedir.

Mutluluk çalışmalarının ekonomistlerce incelenmesindeki asıl neden, uzun yıllardır refahın mutlulukla doğrudan ilişkisi olduğu düşüncesidir. Pek çok iktisatçı bireylerin refahını ve mutluluğunu ekonomik durum ile direkt olarak ilişkilendirmiştir. Ekonomistlere göre bireylerin iyi oluş halini gösteren nesnel ölçütler mevcuttur. Dolayısıyla toplumun kalitesi de bu nesnel ölçütler ile kolayca anlaşılmaktadır.

Özetlersek; ekonomistlere göre önceleri ekonomik iyi olma beraberinde bireylerin de mutlu olmalarını sağlamakta idi. Ekonomik iyi olma ise nesnel ölçütlerle net bir şekilde anlaşılmakta idi. Tarihsel süreçte ise ekonomik iyi olmanın nesnel ölçütleri bir çok iktisadi düşünce sisteminde aktarılmıştı.

2.3. İyi Oluş, Refah, Fayda, Öznel İyi Oluş, Mutluluk ve Yaşam Memnuniyeti Kavramları

İyi oluş (*Well-being*) kavramı toplumdan, ortamdaki, sağlıktan, barınmadan, boş vakitten, arkadaşlardan, evlilikten ve aile yaşantısından mutlu olmayı da içine

katarak mutluluk ve yaşam memnuniyeti geniş anlamda açıklamaya çalışır.¹⁰ Refah (*Welfare*) ise bireyin gelire göre veya satın alabileceği mal ve servislerin onun iyi oluşuna katkısını değerlendirmesi ile tanımlanır. Maddi refah (*Material Welfare*) ise varlık ve gelirden dolayı oluşmaktadır.¹¹ Mutluluk (*Happiness*) ise insanların yaşamlarındaki durumlarını pozitif bir şekilde değerlendirmelerinin derecesi olarak tanımlanmaktadır.¹²

Geleneksel iktisadi görüşe göre birey fayda maksimizasyonunu geliri ile sınırlandırarak boş zamanın, malların ve başka aktivitelerin tüketimini optimum derecede hesaplayarak yapar, ve bireysel faydasına ulaşır. Bireysel faydasına ulaştığı noktada bireyin rahatlık içinde yaşadığı kabul edilir. İktisadi görüşün objektif kriterlerle açıkladığı iyi olma durumunun psikoloji literatüründe açıklaması öznel iyi oluş (*Subjective Well-being*) halidir. Öznel iyi oluş durumu ise sadece gelire bağlı değişkenlerden oluşmamaktadır.¹³

Duygusal iyi-oluş, hem kararlı bir değişken hem de gündelik değişimlerden etkilenen bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Yaşam memnuniyeti (*Life satisfaction*) ise, tek boyuttan oluşan ve genel olarak kişinin kendi yaşamına ilişkin doğumundan yaşamdaki son ana kadar genel değerlendirmesini yansıtan bir değişken olarak tanımlanmaktadır.¹⁴ Bazı araştırmacılar yaşam memnuniyetini mutluluğu içine geniş bir kavram olarak değerlendirirken bazı araştırmacılar ise eş anlamlı olduğunu kabul etmektedirler.

Yaşam memnuniyeti veya mutluluk kavramları yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, birbirleriyle iç içe geçmiş durumda olup kolaylıkla birbirlerinin yerlerine ikame edilebilmektedir.

¹⁰ B. Van Praag, A. Ferrer-i-Carbonell, **Happiness quantified. A Satisfaction calculus Approach.** Oxford University Press. New York, 2004, pp. 1-9

¹¹ B. Van Praag, A. Ferrer-i Carbonell, **A.e.**

¹² Ruut Veenhoven, "Advances in understanding happiness". Published in French in: **Revue Québécoise de Psychologie**, Cilt:18, 1997, pp. 29-32

¹³ Bruno S. Frey, Alois Stutzer, "What Can Economists Learn from Happiness Research?", (Çevirimiçi), <http://www.iew.uzh.ch/home/stutzer/downloads/happinessurveyJEL.pdf>, 14.02.2009

¹⁴ YAPISAL EŞİTLİK MODELLEMESİ, **a.g.e**

2.4 Mutluluk Üzerine Literatür Taraması

2.4.1 Gelir ve Mutluluk

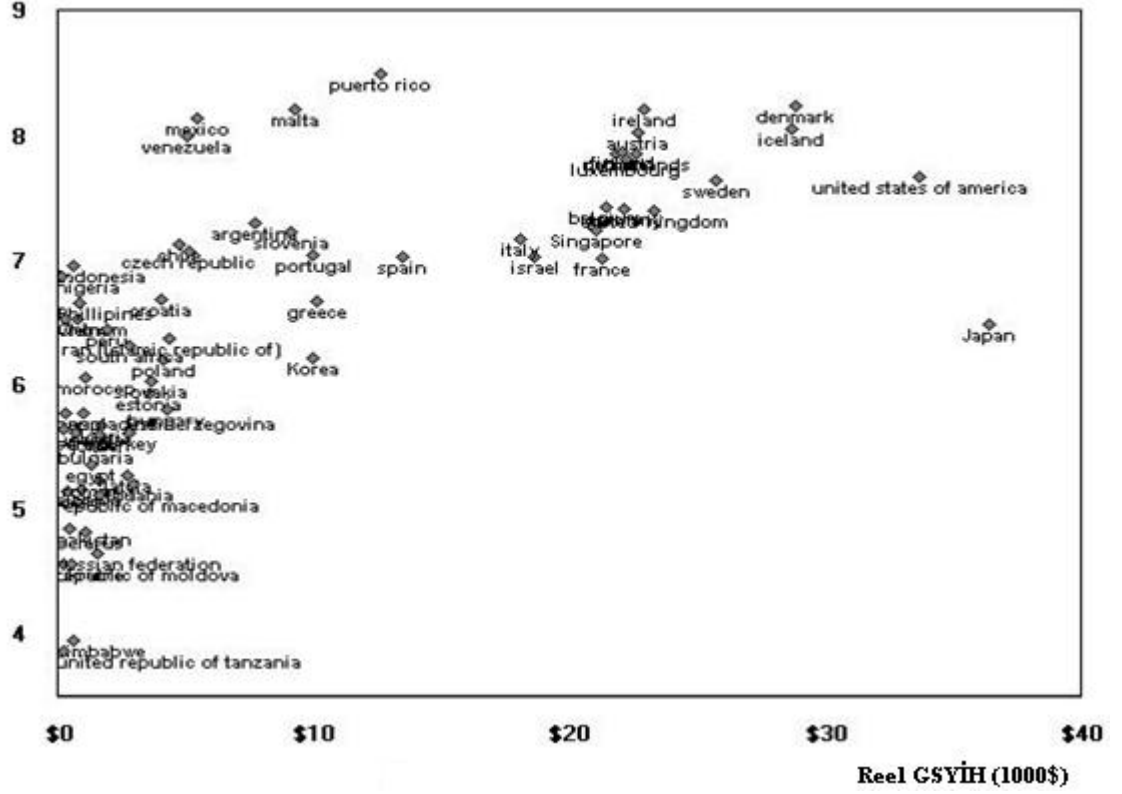
Genelde ekonomik model, gelir düzeyi yüksek olan ülkelerin veya bireylerin, gelir düzeyi düşük olan ülkelere veya bireylere göre daha mutlu olduğunu öne sürmektedir. Mutluluk literatüründe de genel olarak bu durumun aynı şekilde açıkladığı görülmektedir.

Yüksek gelire sahip bireylerin istediklerine kavuşma olasılığı gelir düzeyi düşük olan bireylere göre daha fazladır. Bu yüzden ki belirli bir zamanda zengin bireylerin fakir bireylere göre daha mutlu oldukları literatürde de görülmektedir. Bunun tersi durumların nadir de olsa görüleceğine de literatürde değinilmektedir.

Aşağıda gelir ve yaşam memnuniyeti arasındaki ilişki , ülkeler bazında ve zaman içerisinde belirli bir noktada gösterilmektedir.

Grafik 2.1: Zaman içinde belirli bir noktada yaşam memnuniyeti ve gelir ilişkisi

Yaşam memnuniyeti

Kaynak: Richard Ball, Kateryna Chernova, "Absolute Income, Relative Income and Happiness", *Social Indicators Research*, Cilt:88, 2008, pp:506

Literatürün önemli bir paradoks olarak kabul ettiği, gelirdeki bir artışın mutluluğu önemli ölçüde arttırmadığı durumu bugün iktisadi hayatta üzerine yoğun tartışmaların sürdüğü bir konudur. Bu konu ilerleyen sayfalarda detaylıca açıklanacaktır.¹⁵

Tartışmalar neo-klasik akıma yoğun eleştiriler getirirken yıllardır süre gelmekte olan temel yargıları sarsmıştır. Bu yaklaşımlardan biri olan kayıtsızlık eğrileri yaklaşımının doğruluğu sorgulanmış ve tartışmaya açılmıştır.

Mutluluk ekonomisi üzerine süregelen tartışmalardan biri kayıtsızlık eğrileri üzerinedir. Kayıtsızlık eğrilerinin tatmin ile ilgili olmayıp, arzu etmek ile ilgili

¹⁵ Bruno S. Frey, Alois Stutzer, "The Economics of Happiness", *World Economics*, Cilt:3, No:1, January-March, 2002, pp. 8

olduğu düşünölmektedir. Bu da kayıtsızlık eğrileri arasındaki kayışların mutluluk üzerinde çok fazla etkili olmadığını göstermektedir. Konuyu daha da açar isek, eğer tüketici rasyonel faydayı maksimize eden birey değilse, yüksek fayda veren kayıtsızlık eğrisine kayış tüketiciye mutluluk vermeyecektir. Burada tüketim oldukça önemlidir. Çünkü tüketim zaman alan bir aktivitedir, eğer kişiler tüketim olanaklarına daha fazla mal katarlarsa kısıtlı zaman içerisinde onlardan yararlanmayabilirler.¹⁶

Bu konu üzerine Adam Smith bir noktaya değinmiştir. Ona göre her zaman fazla gelir veya fazla mal işe yaramayacaktır. Bu konuyu açıklarken Smith büyük arazi sahiplerinin paraya ihtiyaçları yoksa araziyi işlememesi örneğini vermiştir.¹⁷

Mutluluk ya da öznel iyi oluş terimleri kullanarak ekonomi alanındaki ilk ve en önemli çalışmanın sahibi olan Richard Easterlin; Amerika, Avrupa ve Japonya’da yaptığı çalışmalarda büyüme ve mutluluk arasında net bir ilişki bulamamıştır. Easterlin’in 1974 yılında yazmış olduğu makalede yayınladığı ve “Easterlin Paradoksu- *Easterlin Paradox*” olarak bilinen duruma göre, ekonomik büyüme insanların temel ihtiyaçlarını karşılayabildikleri noktadan ötesinde mutluluğu arttırmamaktadır. Easterlin’e göre hükümet, temel ihtiyaçların karşılandığı noktadan itibaren artık gayri safi yurt içi hâsıladan ziyade gayri safi milli mutluluğa yönelmelidir.¹⁸

Easterlin’in 2001 yılında gelirdeki artış ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkiyi kapsamlı olarak anlattığı makalesinde sosyo-ekonomik grup farklılıkları ve maddi durum (*material aspect*) kavramına değinmiştir.¹⁹

¹⁶ Charles Kenny, “Does Growth Cause Happiness or Happiness Cause Growth”, **KYKLOS**, Cilt: 52,1996, pp.3-4

¹⁷ Adam Smith, **The Wealth of the Nations**, London, J.M.Dent, pp.140

¹⁸Richard Easterlin, “Does Economic Growth Improve the Human Lot?”, **Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz**, Ed: Paul A. David and Melvin W. Reder, New York: Academic Press, Inc., 1974, Çevirimiçi <http://graphics8.nytimes.com/images/2008/04/16/business/Easterlin1974.pdf>, 10.02.2010

¹⁹ Richard Easterlin, “Income and Happiness: Towards a Unified Theory”, **The Economic Journal**, Volume 111, No: 473, 2001, pp. 467

Easterlin'e göre daha yüksek eğitim alan kişiler farklı bir hayat döngüsüne girerek yüksek gelir grubuna dâhil olurlar. Yaşam döngüsü üzerinden herhangi bir noktada eğitime bağlı olan sosyo-ekonomik statü çerçevesinde mutlulukları oldukça açık bir şekilde etkilenmektedir.²⁰

Maddi durum kavramına göre ise yaşam döngüsünün başlangıcında hedefler gelir grupları arasında neredeyse aynı görülmektedir. Gelir arttığında ise hedefler gelir oranında değişim göstermektedir. Şu andaki gelirlerine göre bireyler geçmiş ya da gelecekteki hedeflerini değerlendirir.²¹

Yani eğer gelir düzeyi artarsa ve hedef düzeyleri sabit kalırsa kişiler daha fazla mutluluk elde edebileceklerken hırs veya özlem düzeyi arttığından kişilerin mutluluk düzeyleri ya sabit kalmakta ya da azalmaktadır. Özlemler kişiye her zaman daha fazlasını hissettiğini gösterir. İstekler doymak bilmez türdendir. Bu çerçevede marjinal fayda yer bulamamaktadır çünkü fayda fonksiyonu gelir düzeyi ile devamlı değişmektedir.²²

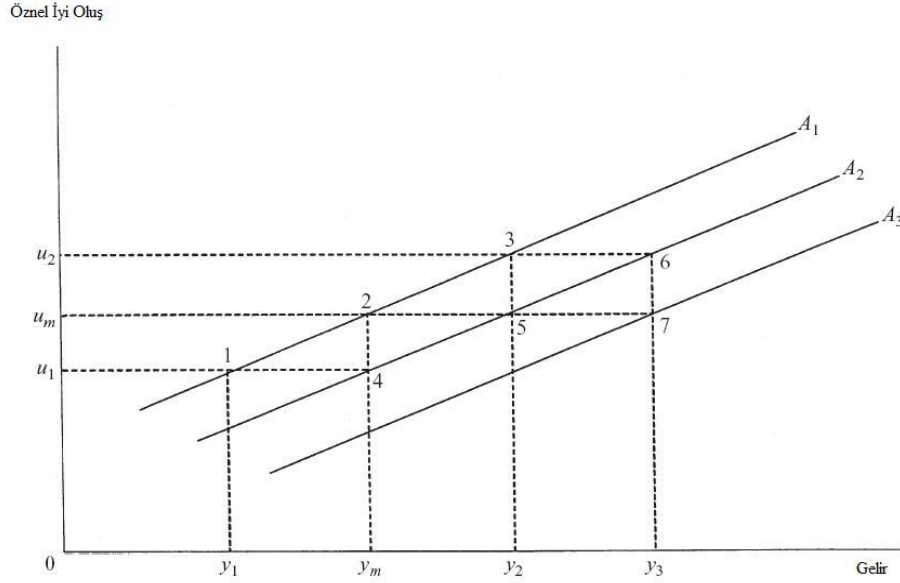
Easterlin maddi durum çerçevesinde gelir ve öznel iyi oluşu grafik içerisinde şöyle incelemiştir.

²⁰ Easterlin, A.e., pp. 470

²¹ Easterlin, A.e., pp. 472

²² Easterlin, A.e., pp. 474

Grafik 2.2: Gelir ve Öznel İyi oluş Arasında İlişki

Kaynak: Richard Easterlin, "Income and Happiness: Towards a Unified Theory", **The Economic Journal**, Volume 111, No:473, pp: 473

Easterlin'e göre kişilerin özlemleri ve hırsları da gelirlerindeki artışlarla beraber artacaktır. Gelir artarken istek ya da hırs kişilerde sabit kalırsa kişi aynı fayda fonksiyonunda daha yüksek bir öznel iyi oluş düzeyinde dengeye gelir.

Yukarıdaki grafiği Easterlin şu şekilde açıklamıştır;²³

"Yaşam döngüsünün başlangıcında farklı sosyo-ekonomik gruptaki kişilerin A_1 gibi oldukça benzer maddi özlemleri oldukları görülmektedir. Eğer gelirden bir artış yaşanır ve maddi hedeflerde bir değişiklik olmayıp sabit kalırsa kişiler A_1 fayda fonksiyonu üzerinde hareket ederek 2 numaralı eşitlikten 3 numaralı eşitliğe doğru kayacaklardır. Böylece iyi oluş da U_m 'den U_1 'e kayacaktır. Eğer gelir sabit kalır hedefler artarsa da; U_m gelir düzeyindeki kişinin isteklerindeki artış beraberinde fayda fonksiyonu A_1 den A_2 'ye kayacak ve iyi oluş U_m 'den U_1 'e düşecektir.

²³ Easterlin, A.e., pp. 475

Easterlin yaptığı çalışmalarda şu sonuca varmıştır. Başlangıç denge noktası 2 numaralı eşitlik olan birey ilerleyen aşamalarda ne 3 numaralı eşitlikte ne de 4 numaralı eşitlikte dengeye gelmektedir. Genelde dengeye geldiği nokta 5 numaralı eşitlik olmaktadır. Çünkü bireylerin gelirleri artarken hedefleri de beraberinde artar. Emeklilik dönemlerinde ise bu tersine dönmektedir.

Easterlin'e göre bu durum geçmiş ve gelecekteki refahı açıklamada ve karşılaştırmada önemlidir. Örneğin, Y_m gelir düzeyinin artmasıyla Y_2 gelir düzeyine gelen ve 2 numaralı eşitlikten 5 numaralı eşitliğe doğru kaymış bir kişinin hedeflerinin ve hırslarının da artmasıyla kişinin fayda fonksiyonu A_1 'den A_2 'ye kaymıştır. 5 numaralı eşitlikte kişiye eskiden gelir durumunun ne kadar iyi olduğu sorulduğunda geçmişi hakkındaki yargılamasını yeni hedef düzeyi olan A_2 'ye göre yapmaktadır ve öznel iyi oluş düzeyini U_1 olarak göstermektedir. Fakat Y_m gelir düzeyindeyken aslında birey daha yüksek bir öznel iyi oluş düzeyi olan U_m noktasında dengede idi.

Bir diğer örnek ise Easterlin tarafından şöyle verilmiştir; 5 numaralı eşitlikte A_2 fayda fonksiyonuna sahip bir bireyin gelirindeki bir artış hayal ettiğinde şu şekilde düşünmektedir: “Gelirim Y_2 gelir düzeyinden Y_3 gelir düzeyine kayacak ve öznel iyi oluş düzeyim de U_m 'den U_3 'e yükselecektir”. Fakat aslında durum böyle işlememektedir. Çünkü kişinin gelirindeki artış oranında özelemleri ve hırsları da artacak ve eşitleneceği nokta 6 olmayıp 7 olacaktır. Ve öznel iyi oluşu sabit kalacaktır.

Easterlin ekonomi literatürünün bu durumu açıklamada yetersiz kaldığı, fakat psikologların çalışmalar yaptığı karar sonucu elde edilen fayda (*decision utility*) ve deneyim sonucu elde edilen fayda (*experienced utility*) olan Y_1 'i grafikte açık bir şekilde göstermiştir. Easterlin iki fayda arasındaki kararı şöyle açıklamıştır: “ Y_2 gelir düzeyinde ve A_2 fayda fonksiyonunda 5 numaralı eşitliği yakalamış bir bireye 5 yıl önce veya 5 yıl sonra ya gelir düzeyi Y_m ya da Y_3 olsa nasıl hissederdi diye bir soruluyor. Bu kişinin vereceği cevap karar sonucu elde edeceği faydayı açıklayacaktır. Bu da örneğin kişinin neden daha düşük gelir seviyesine inmek

istemediğini veya neden daha yüksek gelir elde edeceği bir işi seçmek isteyeceğini açıklayacaktır. Halbuki; eğer kişi daha yüksek gelir düzeyini elde edeceği yeni işi seçerse gelirin artmasına ek olarak özlem ve hırsları da artacak ve 7 numaralı eşitliğe değil 6 numaralı eşitliğe doğru kayacaktır ve öznel iyi oluş düzeyinde bir değişiklik olmayacaktır bu da deneyim sonucu elde edilen fayda anlamına gelmektedir.”

Amerika ve Avrupa Birliğinde Argyle’in yaptığı çalışmalara göre ise mutluluk ve gelir arasındaki ilişki küçük ama pozitif yönlüdür. Gelirin mutluluk üzerine büyük etkisi fakir kişilerde ortaya çıkmaktadır. Sadece Easterlin’in değil diğer kişilerin de gördüğü üzere temel ihtiyaçlarını henüz karşılayamamış fakir kişilerde gelirdeki artış büyük oranda mutluluğu da etkilemektedir.²⁴

Gelirin mutluluk üzerindeki etkilerine bakıldığında literatürde oldukça fazla çalışma olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalar genelde Avrupa ve Amerika üzerine olmakta yeni yeni kalkınmakta olan ülkeler üzerine de çalışmalar yürütülmektedir. Aşağıda gelirin mutluluk üzerine etkisinin arandığı çalışmalar kısaca özetlenecektir.

Oswald; gelir ve mutluluk üzerine yaptığı çalışmada kalkınmış ülkelerin mutluluklarının nasıl olduğunu araştırmış ve kalkınmış toplumlarda ekonomik sürecin sadece küçük oranda bir mutluluk yarattığını ortaya koymuştur. Elde ettiği sonuçlar ise şöyledir. Amerika’da mutluluk sadece savaş sonrası artmıştır. Yaşam memnuniyeti kalkınmış ülkelerde sadece biraz artmış hatta bazı Avrupa ülkelerinde düşüş dahi yaşanmıştır. Kişi başına düşen gelirin oldukça yüksek olduğu ülkelerde ise yoğun intihar vakalarına rastlanmıştır. Amerika ve İngiltere’de ise iş memnuniyeti azalma göstermiştir.²⁵

²⁴ Michael Argyle. “Causes and correlates of happiness”, **Well-being: The Foundations Of Hedonic Psychology**. Ed: D. Kahneman, E. Diener, N. Schwarz, New York, Russel Sage Foundation, 1999, pp. 356-357

²⁵ Andrew Oswald, “Happiness and Economic Performance” (Çevirimiçi) <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/economics/staff/faculty/oswald/happpecperf.pdf> , 12.01.2009

Veenhoven'ın 30 ülkede yaptığı araştırmalarda kişi başına düşen gelir ile mutluluk arasında anlamlı bir korelasyon görmüştür. Fakat gelirin arttığı oranda mutlulukta artış yaşanmamış oldukça az düzeyde bir artışa rastlanmıştır.²⁶ Aynı zamanda Stevenson ve Wolfers'ın bir arada yapmış olduğu çalışmada ekonomik büyüme ile mutluluk arasında küçük bir ilişkinin varlığından söz edilmektedir.²⁷

Bir başka önemli çalışmada ise kişi başına düşen gelir ile mutluluk arasında bir ilişki için ülkeleri 2 gruba bölmek gerektiği ortaya çıkmıştır. Geliri 8.000 dolardan aşağı olanlar için mutluluk ve gelir arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmaktadır.²⁸

Mutluluk üzerine yapılan çalışmalarda bugünün zengin ülkelerinde beyan edilmiş mutluluklar ile büyüme arasında ilişki bulunamamıştır. Örnek olarak Japonya'da beyan edilmiş mutluluk 1958 ve 1988 yılları arasında aynı kalmıştır fakat o dönemler arasında kişi başına düşen gelir 2.436 \$'dan 13.156 \$ 'a çıkmıştır.²⁹

Blanchflower ve Oswald yaptıkları çalışmada Amerikalılar ve İngilizlerin 1970'ten 1990'a kadar ki mutluluklarını ölçmüştür. 70'lerden 90'lara yüksek bir ekonomik büyümeye sahne olan bu ülkelerin mutluluklarına bakıldığında önemli bir artışın olmadığı çalışmalarında analiz edilmiştir.

Çoğu araştırma şunu göstermektedir ki, ABD, İngiltere, Belçika, Japonya'da kişi başına düşen gelir artmıştır fakat kişilerin mutluluk düzeylerinde bir artış ortaya çıkmamıştır.³⁰

²⁶ Ruut Veenhoven, "Is Happiness A Trait?", **Social Indicators Research**, Volume 32, 1994, pp. 131

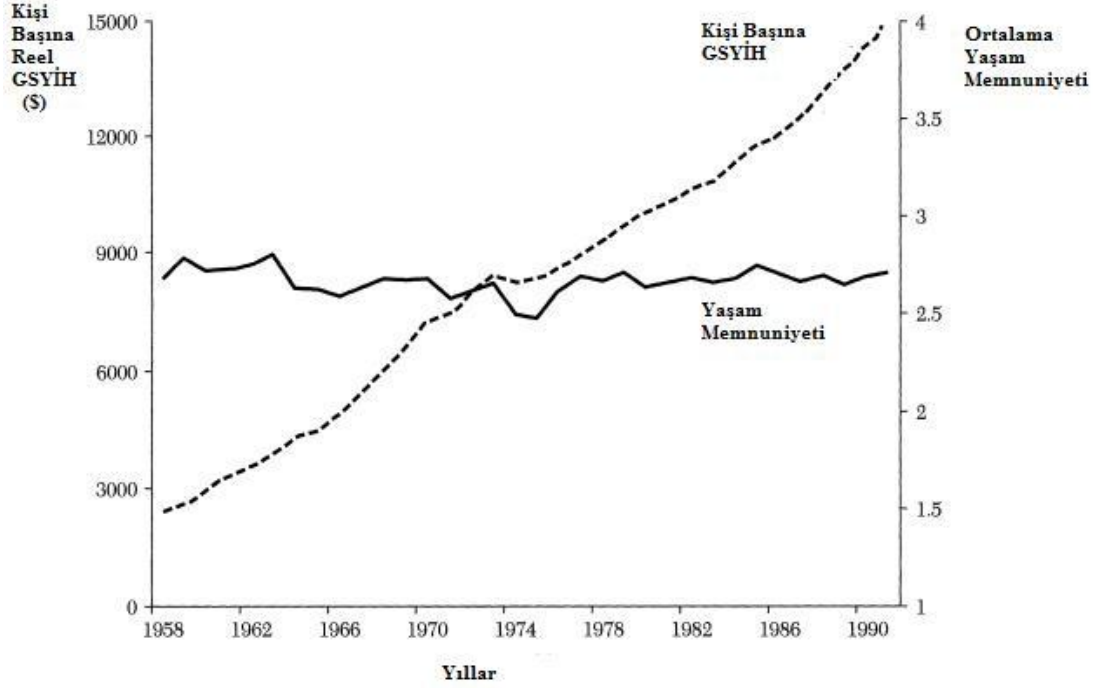
²⁷ B.Stevenson, J.Wolfers, "Economic Growth and Subjective Well-Being Reassessing the Easterlin Paradox", **Brokings Papers on Economic Activity**, 2008

²⁸ Ruut Veenhoven, **Happiness in Nations: Subjective Appreciation of Life in 56 Nations 1946-1994**. Rotterdam:RISBO, 1994

²⁹ Ruut Veenhoven, "Is Happiness...", **a.g.e.**, pp. 101

³⁰ Bruno S. Frey, Alois Stutzer, "What Can Economists Learn from Happiness Research?", **Journal of Economic Literature**, Cilt: XL, 2002, pp. 413

Grafik 2.3: Japonya’da Kişi Başına Düşen GSYİH ve Yaşam Memnuniyeti 1958/1991

Kaynak: Bruno S. Frey, Alois Stutzer, “What can economists learn from happiness research?” *Journal of Economic Literature*, Cilt:40, No:2, 2002, pp:413

Yukarıdaki grafikte Japonya’da 1958-1991 yılları arasında kişi başına düşen gelir düzeyinde artışlar yaşanmıştır. Bu artış da hemen hemen tüm evlerde çamaşır makinesi, telefon, renkli bir televizyon ve araba alımına yol açmıştır. Fakat yaşam memnuniyetinde ise 30 yılda bir değişiklik olmamıştır. Frey ve Stutzer’ın yapmış oldukları çalışmada aynı zamanda ABD’ye de değinilmiştir. ABD’de 1972-1974 ve 1994-1996 yılları arasında gelir 17.434\$ dan 20.767\$ a çıkmıştır. Fakat mutluluk 2.21’den 2.17’ye düşmüştür.³¹

³¹ Frey, Stutzer, A.e., pp. 413-414

Myers ve Diener'in yaptığı ülkelerarası kişi başına düşen GSYİH ve Öznel iyi oluş arasında anlamlı bir korelasyon görülmüştür.³² Fakat daha hızlı GSYİH ile büyüyen ülkelerde iyi oluşta artış görülmemiştir.³³

Bir başka yapılan çalışmada 12 Avrupa ülkesinde GSYİH'nin yaşam memnuniyeti ve mutluluk üzerine etkisi üzerine yapılmıştır. Bu çalışmada da GSYİH'nin yaşam memnuniyeti veya mutluluk üzerinde hiçbir etkisi ortaya çıkmamıştır.³⁴

Diener, Horwitz ve Emmons, refah düzeyi en iyi olan 100 kişiden 49'u üzerinde yaptıkları çalışmada Amerika'da zengin olan kişilerin ortalamadan çok daha az mutlu olduklarını görmüşlerdir. Çalışmadan çıkan bir diğer önemli sonuç ise refah düzeyi yüksek olan kişilerin düşünceleridir. Onlara göre zengin olmak insanı ya mutsuz ya da mutlu edebilir. Mutlu olmak veya mutsuz olmak da paranın nasıl kullanıldığına bağlıdır.³⁵

Gelir ve eşitsizlik üzerine yapılan diğer farklı çalışmalara bakıldığında Amerika ve Avrupa arasındaki karşılaştırmalar yapılmış ve Avrupa'da yaşayan fakir veya sol düşüncedeki insanların eşitsizliğe nefret ile yaklaştığı zengin ve sağ düşüncedeki insanların ise önem vermedikleri görülürken ABD'de hiç bir grubun eşitsizliğe nefretle yaklaşmadıkları görülmüştür.³⁶

Bir başka çalışmada ise eşitsizliğe karşı ülkelerin hassasiyeti incelenmiştir. Büyüme, Gini katsayısı ve ülkelerin mutluluk düzeyleri üzerine yapılan bu çalışmada sürekli büyümekte olan Belçika'da 1979-1985 yılları arasında kişi başına gelir

³² David G.Myers, Ed Diener, "Who is Happy?", **Psychological Science**, Cilt: 6, pp.13

³³ Richard Easterlin, "Does Economic Growth Improve Human Lot? Some Emprical Evidence", **Nations and Households in Economic Growth**, Ed:by P.A.David, Melvin W.Redder, New York, Academic Press, p. 110-111

³⁴ R. Di Tella, R.J. MacCulloch, A.J. Oswald, "Preferences Over Inflation and Unemployment: Evidence From Surveys of Happiness", **The American Economic Review**, Cilt:91, No.1, 2001, pp. 340

³⁵ E. Diener, J Horowitz, R.A. Emmons, "Happiness of the Very Wealthy", **Social Indicators Research**, Cilt: 16, 198, pp. 263

³⁶ Alberto Alesina, Rafael Di Tella, Robert MacCulloch, "Inequality and Happiness: are Europeans and Americans Different?", **Journal of Public Economics**, Cilt: 88, 2004, pp. 2026-2030

artarken Gini katsayısının düştüğü gözlemlenmiştir. Fakat mutluluk düzeyinde bir artış yaşanması gerekirken düştüğü gözlemlenmiştir. Bir başka örnek ise Hollanda'dan: 1975-1986 yılları arasında kişi başına düşen gelirin büyüdüğü Hollanda'da Gini katsayısında bir yükselme meydana gelmiş ve bunun mutluluk üzerindeki etkisi negatif olmamış tersine mutluluk da pozitif oranda yükselmiştir.³⁷

Tablo 2.1: Gelir-Eşitsizlik-Mutluluk

Ülke	Yıllar	Kişi Başına Düşen GSMH	Gini Katsayısı	Mutluluk
Belçika	1979-1985	10.679-11.285	28.25-26.22	2.40-2.10
Danimarka	1975-1986	10.236-13.449	31.0-33.15	2.34-2.13
Fransa	1975-1984	10.297-12.034	38.40-37.20	1.89-1.91
İrlanda	1975-1986	5.806-7.238	38.69-34.60	1.87-2.10
İtalya	1975-1986	8.282-11.115	39.00-33.58	1.61-1.82
Hollanda	1975-1986	10.255-11.726	28.60-29.68	2.22-2.36
Birleşik Krallık	1965-1986	7.679-11.726	24.30-27.80	2.49-2.08
ABD	1952-1989	9.074-18.095	35.10-38.16	2.38-2.22
Batı Almanya	1978-1984	11.375-12.302	32.06-32.20	1.94-1.97

Kaynak: Charles Kenny, "Does Growth Cause Happiness, or Does Happiness Cause Growth?", *KYKLOS*, Cilt:52, No:1, 1999, pp. 18

Gelirde beklenmeyen ani değişikliklerle ilgili bir başka çalışma ise Brickman, Coates, Janoff-Bulman tarafından piyango kazananları üzerine yapılmıştır. Kontrol grubu ve kazananların mutlulukları arasında geçmişte, şimdi ve gelecekte belirgin bir farklılık görmemişlerdir. Hatta kazananların daha az mutlu olduğu sonucuna dahi varmışlardır.³⁸

Blanchflower ve Oswald mutluluk literatürüne bir katkı yaparak yaşam döngüsünde kişilerin yaşadıkları olayları paraya çevirmişlerdir. Örneğin boşanmanın

³⁷ Kenny, a.g.e, pp. 18

³⁸ P.Brickman, D. Coates, R. Janoff-Bulman, "Lottery Winners And Accident Victims: Is Happiness Relative? ", *Journal of Personality and Social Psychology*, Cilt:36, No:8, 1978, pp: 920-921

kişi üzerinde yaratacağı etkinin 100.000 dolar kaybetme ile aynı olacağını ortaya koymuşlardır.³⁹

Yukarıda anlatılmış çalışmalara ve elde edilen sonuçlara ek olarak aynı sonuç Inglehart ve Rabier tarafından Belçikalılar ve Fransızlar için yapılan çalışmada da ortaya çıkmıştır.⁴⁰ Hayo ve Seifert tarafından da Doğu Avrupa için yapılmıştır.⁴¹

Zengin ülkelerin fakir ülkelere göre daha mutlu oldukları literatürde kabul edilen bir olgu olurken, zaman serisi analizlerinde artan gelirin mutluluk üzerinde gözle görülen bir etki yaratmadığı açıkça görülmektedir. Bu daha önce Easterlin paradoksunda incelenmiştir.

Mutluluk üzerinde yapılan araştırmalarda paradoksu açıklamada karşılaştırma ve adaptasyon teorilerine başvurulmaktadır.

2.4.1.1 Karşılaştırma ve Mutluluk

Bireyler diğer bireylerle kurdukları ilişkilerde; diğerlerine benzemeye, onlardan üstün olma ya da aşağı kalmamaya çaba göstermek; diğer yandan da onlardan farklılaşmaya, onlarla aynı olmamaya çalışmak şeklinde iki temel eğilimin varlığından söz etmek mümkündür.

Bireyler kendileri hakkında bir kanaate varmak için diğer bireylerle kendilerini karşılaştırır. Kendini diğerler bireylerle karşılaştırma, sosyal psikoloji alanında “Sosyal karşılaştırma olgusu” altında incelenir.

³⁹ David G. Blanchflower, Andrew J.Oswald, “Well-Being Over Time in Britain and the USA”, **Journal of Public Economics**, Cilt:88, 2004, pp. 1373

⁴⁰ Ronald Inglehart, Jacques Rene Rabier, “Aspirations adapt to situations—but why are the Belgians so much happier than the French? A cross-cultural analysis of the subjective quality of life”, Ed: by F. M. Andrews, **Research on the quality of life**, Michigan: The Survey Research Center/Institute for Social Research. 1986, pp. 30-56

⁴¹ Bernd Hayo, Wolfgang Seifert, “Subjective Economic Well-being in Eastern Europe”, **Journal of Economic Psychology**, Cilt: 24, 2003, pp. 346

Bu alanda ilk çalışma Festinger tarafından ortaya konulmuştur. Bu kurama göre, bireyler kendileri hakkında bir kanaate varmak için görüşlerini, değerlerini, yeteneklerini veya duygularını değerlendirme ihtiyacı hissederler. Bu ihtiyaç objektif yollardan giderilemediğinde, kendilerini diğerleriyle karşılaştırarak bir fikre varmaya çalışırlar.⁴²

Festinger'e göre, özellikle Batılı insanlar yeteneklerini ve diğer özelliklerini geliştirmeleri yönünde bir baskı hissederler. Bunun bir sonucu olarak da, karşılaştırma yaptıkları bireylerden daha iyi olma yönünde çaba sarf ederler.⁴³

Bireylerin yapmış oldukları karşılaştırmanın yönü ise 3 çeşitlidir.

- Bireyin kendisinden daha düşük nitelikli daha kötü performansı olan kişilerle yaptığı aşağı doğru karşılaştırma.
- Bireyin kendisinden daha üstün nitelikli, daha iyi performansa sahip kişilerle yaptığı, yukarı doğru karşılaştırma.
- Bireyine kendisi ile aynı nitelikte ve aynı performansa sahip kişilerle yaptığı yatay karşılaştırma.

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere aşağı doğru karşılaştırmanın bireylerin mutlulukları ve yaşam memnuniyetleri üzerindeki pozitif etkisine karşın yukarı doğru karşılaştırmanın bireylerin mutlulukları ve yaşam memnuniyetleri üzerindeki negatif etki yarattığı anlaşılmaktadır.

Literatürde bireylerin karşılaştırma yapma ihtiyacı birçok bilim adamı tarafından incelenmektedir. Geçmiş dönemlerde çoğu ekonomist bireylerin kendilerini tüketim, tasarruf, statü ve fayda açısından başkalarıyla karşılaştırmaları üzerinde durmuşlardır. Bu durumda mutlak gelirden daha çok nispi gelirin önemli

⁴² Leon Festinger, "A Theory of Social Comparison Process", **Human Relations**, Volume 7, 1954, pp. 120-125,

⁴³ Festinger, **A.e.**, pp. 122-125

olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bireylerin mutlulukları tüketimlerine bağlı olduğu kadar başka bireylerin ya da referans aldığı bir grubun hane gelirlerine ve tüketimlerine de bağlı olmaktadır. Bireyler kendilerini, diğer bireyler ya da referans grubunun tüketimine bakarak yargırlarlar.

Bireylerin kendilerini başka bireylerin tüketimlerine bakarak karşılaştırması kavramını ilk 19. yy'nin sonlarına doğru Veblen ortaya çıkarmıştır. Veblen'in gösterişçi tüketim (*conspicuous consumption*) olarak adlandırdığı kavrama göre her sınıf gösteriş için tüketim yapmaktan kendini alamamaktadır. Veblen'e göre tüketicinin bu yola başvurmasının ilk etkenlerinden biri üstün gördüğü gruptan kopmamak için aradaki farkları gidermeye çalışmaktır. "Gösterişçi tüketim" davranışı bir anlamda tüketim harcamalarını, bireysel temelde toplumdan soyutlanmış düşsel bireyin davranış kalıbı olarak değil, toplumsal ilişkiler seti içinde yeni ortaya çıkan bir sınıfın toplumsal konumunun göstergesi olarak açıklamaktadır.⁴⁴ Ayrıca Veblen bir diğer unsura da dikkat çeker, bu da bireyin bulunduğu grubun içerisinde, göze çarpmayı, fark edilmeyi istemesidir.⁴⁵

Kapteyn, Hollander, Childers ve Rao, Bearden ve Falk ve Knell'in ayrı ayrı yapmış olduğu çalışmalar kişilerin tüketim tercihlerinin başka bireylerin tüketimlerine göre belirlediklerini ortaya koymuşlardır.⁴⁶

Duesenberry'e göre ise, bireylerin tüketim kararları birbirinden bağımsız değildir ve bu kararlar, bireylerin ait oldukları sosyal gruptaki nispi gelir düzeyinden

⁴⁴ Thorstein Veblen, **The Theory of Leisure Class**, Teddington, The Echo Library, 2007, pp. 39-40

⁴⁵ Thorstein Veblen, **The Theory of Leisure Class; an Economic Study of Institutions**, (Çevirimiçi),

<http://etext.virginia.edu/etcbin/toccer-new2?id=VebClas.sgm&images=images/modeng&data=/texts/english/modeng/parsed&tag=public&art=4&division=div1>, 13.02.2010

⁴⁶ A. Kapteyn, **A Theory of Preference Formation**. Doktora Tezi Leiden University, Leiden, the Netherlands., 1977; H. Hollander., "On The Validity of Utility Statements: Standard Theory Versus Duesenberry's". **Journal of Economic Behavior and Organization** Sayı: 45, 2001, pp. 227-249, T.L.. Childers, A.R. Rao, "The influence of familial and peer-based reference groups on consumer decisions". **Journal of Consumer Research**, Cilt: 19 No:2, 1992, pp. 198- 211; A Falk, M. Knell, "Choosing the Joneses on the endogeneity of reference groups" **Working Paper Series of the Institute for Empirical Research in Economics**, Switzerland, University of Zurich, No 53. 2000

etkilenmektedir. Yalnız ortadaki tek gerçek sadece zengin insanların fakir insanların ruh halini etkileme yönündeki doğrudur. Yani fakir insanların mevcut durumu zengin insanların ruh halini etkilemez çünkü bireyler kendilerini daha iyi durumda olanlara bakarak değerlendirir. Yani bireyler yukarı doğru karşılaştırma yapmaktadırlar. Duesenberry'e göre tüketim davranışlarının toplumsal bir açıklaması vardır ve tüketim olgusu ancak tüketimin psikolojik ve sosyal temelleri incelenerek anlaşılabilir.⁴⁷

Marx'a göre ise bireylerin istekleri ve zevkleri toplumdan kaynaklanır; bu bakımdan, bireyler de bunları, toplum ölçüsüne vurur yani bireyler zevklerini tatmin veren nesnelere ölçmez. Bunlar toplumsal bir nitelik taşıdıklarından görelidirler.⁴⁸

Ferree-i Carbonell'in yapmış olduğu çalışmada bireyler mutluluklarının başka bir referans grubundaki bireylerin gelirlerine bağlı olduğunu, bu farkın mutluluğu etkilediğini ve genelde karşılaştırmanın yukarı doğru yapıldığı incelenmiştir.⁴⁹

Frank'ın yapmış olduğu çalışmada bireylerin yaşadıkları ev, yaşam biçimi, sosyal aktivitelerinin de bireylerin mutluluklarını ve yaşam memnuniyetlerini etkilediği görülmüştür. Frank'a göre bir bireyin fayda fonksiyonu başka bireylerin fayda fonksiyonlarının fonksiyonudur.⁵⁰

Chang ve Mallery tarafından yapılan bir başka önemli bireylerin sosyal karşılaştırma yaparken ne tür bir gruba dahil olmalarının davranışları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Amerika ve Çin'de yaşayan iki ayrı grubu izleyen araştırmacılar toplulukçuluk ve bireyciliğin sosyal karşılaştırmada önemini vurgulamışlardır. Toplulukçu gruptaki bireylerin daha çok sosyal karşılaştırmaya

⁴⁷James S. Duesenberry, **Income, Savings and the Theory of Consumer Behavior**, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1949

⁴⁸Karl Marx, "Wage-Labour and Capital". (Çevirimiçi), <http://eserver.org/marx/1849-wage.labor.capital/6-labor.and.capital.txt>, 10.02.2010

⁴⁹Ada Ferrer-i Carbonell, "Income and Well-being: An Empirical Analysis of the Comparison Income Effect", **Journal of Public Economics**, Cilt: 89, 2005, pp. 1000-1001

⁵⁰Robert Frank, "The Frame of reference as a public good", **Economic Journal**, Cilt:107, 1997, pp. 1845-1847

meyilli olduklarının altını çizen Chang ve Mallery bunun nedeni de daha iyiyi karşılaştırmada hedef alarak, grup gelişiminin hedeflenmesi olduğunu belirtmişlerdir.⁵¹

Karşılaştırmanın bir diğer şekli ise bireylere yönelik olandan farklı olarak bireyin şahsen kendisinin eski pozisyonuna doğru yaptığı karşılaştırmadır Fakat bu süreç sonucu birey yine eski mutluluk düzeyine geri dönmektedir. Bu süreçte adaptasyon devreye girmektedir.

2.4.1.2 Adaptasyon Teorisi ve Mutluluk

Adaptasyon teorisine göre gelirden yaşanan bir kerelik bir artış sonucu bireylerin mutluluklarında geçici bir artış meydana gelmektedir. Bireylerin yeni konfor düzeylerine alışmasıyla da yani adaptasyonlarıyla bu mutluluk da önceki düzeyine dönerek biter.

Bu durumu daha önce psikoloji literatüründe Brickman ve Campell hedonik adaptasyon (hedonik treadmill) süreci olarak dile getirmiştir.⁵² Konu üzerine ilk çalışmaları yapan iki ekonomist ise Van Praag ve Kapteyn'dir. Van Praag ve beraber çalışma yaptığı Kapteyn 1973'teki çalışmalarında bu durumu inceleyerek hedonik adaptasyon sürecine tercih sapması (preference drift) adını vermişlerdir.⁵³

Bu süreç Easterlin tarafından da incelenmiştir. Easterlin'e göre bireyin geliri arttığında mevcut durumunu eski durumuna göre kıyaslayarak mutlu olmaktadır. Fakat bu durum kısa sürmektedir. Birey tekrardan eski öznel iyi oluş düzeyine geri dönmektedir.⁵⁴

⁵¹ Tyson Chung, Paul Mallery, "Social Comparison, Individualism-Collectivism, and Self Esteem In China and United States", **Current Psychology**, Cilt:18, No:4, pp. 343-344

⁵² P Brickman, D. Campell, "Hedonic Relativism and Planning the Good Society", **Adaptation Level Theory: A Symposium**, Ed: by M.H. Appley, Academic Press, New York, 1971

⁵³ B.M.S Van Praag, A. Kapteyn, "Further Evidence on the Individual Welfare Function of Income: An Empirical Investigation in the Netherlands", **European Economic Review**, Cilt:4, 1973

⁵⁴ Easterlin, **a.g.e.**, pp. 475

Clark ile Grund'un yapmış oldukları çalışmalarda, çalışanların ücretlerinde meydana gelen bir artışın geçici mutluluklar yarattığı fakat kısa süre içerisinde adaptasyon etkisinin meydana geldiği görülmektedir.⁵⁵

Di Tella, MacCulloch ve Oswald'ın yapmış olduğu çalışmada GSYİH'de meydana gelen artışın yarattığı mutluluğun etkisinin birkaç sene içinde kaybolduğu gözlemlenmiştir.⁵⁶

Bir başka çalışmada ise bireyin gelirindeki artış aynı oranda isteklerinde de artışını tetiklediği ortaya konulmuştur. Bireyler daha önceki hedeflerinden farklı hedeflere doğru yönelirler. Bu teoriye göre bireylerin mutluluğu hedefler ve kazanımlar arasındaki aralığa bağlıdır. Bu aralık açıldıkça yani bireyler hedeflerini karşılamada güçlük çekerlerse mutsuz olmaktadır.

Nobel ödüllü Kahneman'ın Krueger ile yapmış olduğu çalışmada ise gelirden meydana gelen değişikliklerin mutluluk üzerine etkisinin kısa süreli olduğu hedonik adaptasyon sürecinin bu durumda işleyerek beklentileri değiştirdiğine rastlamışlardır. Kahneman ve Krueger iktisadi davranışların anlaşılması için adaptasyon ve beklentilerdeki değişim sürecinin oldukça önemli olduğunu dile getirmişlerdir.⁵⁷

2.4.2 İstihdam, Enflasyon ve Mutluluk

Mutluluğu etkileyen bir diğer ayrı incelenmesi gereken bağımsız değişken ise istihdam durumudur. Yapılan çalışmalarda işsizlerin iş sahibi olanlara nazaran mutluluklarının önemli derecede az olduğu görülmüştür.⁵⁸

⁵⁵ C. Grund, D. Sliwka, "Reference-dependent preferences and the impact of wage increases on job satisfaction: Theory and Evidence", **Journal of Institutional and Theoretical Economics** Cilt: 163 No: 2, 2007, pp. 313-335

⁵⁶ R. Di Tella, R. MacCulloch, A.J. Oswald, "The Macroeconomics of Happiness", **Review of Economics and Statistics**, Cilt:85, No:4, 2003, pp. 814

⁵⁷ D. Kahneman, A.B. Krueger, "Developments in Measurement of Subjective Well-being" **Journal of Economic Perspectives**, Cilt:20, No:1, 2006, pp. 20

⁵⁸ A. Eggers, C. Gaddy, C. Graham, "Well-being and Unemployment in Russia in the 1990s: Can Society's Suffering Be Individuals' Solace?", **The Journal of Socio-Economics**, Cilt:35, 2006, pp.220-227, A.E. Clark, A.J. Oswald, "Unhappiness and Unemployment", **Economic Journal**, Vol.104, No:424, 1994, pp. 648-650

Part time çalışanlar serbest meslek sahiplerine göre daha az yaşamlarından memnun oldukları sonucuna varılmıştır.⁵⁹ Çalışma saatlerinin artması sonucu gelirlerinin artması mutluluğa yol açsa da uzun çalışma saatleri sonucu yoğun stres kişilerde mutsuzluk yaratmaktadır. Çalışmayan kadınlar üzerine yapılan çalışmada ise serbest meslek sahibi kadınlara göre daha az mutlu oldukları sonucuna ulaşılmıştır.⁶⁰

Serbest meslek sahibi girişimcilerin mutluluklarının incelendiği araştırmalardan biri olan Blanchflower'ın yapmış olduğu çalışmada, serbest meslek sahibi kişilerin ücretli çalışanlara göre yaşamdan daha memnun oldukları ortaya çıkmıştır.⁶¹ Bu sonuç aynı zamanda Benz ve Frey'in yaptıkları çalışmada da çıkmış olup, bunun nedenini, hiyerarşik bir çalışma ilişkileri içinde olmamaları, kendi işlerinin patronu olduğu, esnek çalışma saatlerine sahip olmalarına bağlamaktadırlar.⁶² Kısacası bağımsız çalışma hayatının girişimcilere mutluluk getirdiği sonucuna varılmıştır.

İşsizlik ve mutluluk arasındaki ilişki Frey'e göre iki türlü incelenmelidir. Bunlar; kişisel işsizliğin mutluluk üzerine etkisi ve genel işsizliğin mutluluk üzerine etkisidir. Frey'e göre kişisel işsizliğe maruz kalan bireyin aşırı mutsuz olmaktadır.⁶³ Clark ve Oswald'a göre de iş sahibi olamama durumunun mutluluk üzerindeki negatif etkisi, eşinden boşanma veya ayrılmadan daha çoktur.⁶⁴ Mutluluk ve işsizlik arasındaki negatif ilişki bir başka yönden de farklı şekilde çalışılmaktadır. Mutlu kişilerin işlerinde daha başarılı olduklarına çalışmalarda değinilirken, mutsuz kişilerin ise işlerinde daha başarısız oldukları yönünde olduğuna dair çalışmalar da

⁵⁹ Sibel Selim, "Life Satisfaction and Happiness in Turkey", **Social Indicators Research**, Cilt:88, 2008, pp. 550-555

⁶⁰ Sibel Selim, **A.e.**, pp. 550-555

⁶¹ David G. Blanchflower, "Self-employment: More May Not Be Better", **Swedish Economic Policy Review**, Cilt:12, 2004, pp. 21

⁶² Matthias Benz, Bruno S. Frey, "Being Independent is a Great Thing: Subjective Evaluations of Self-employment and Hierarchy", Working Paper No:135, Institute for Empirical Research in Economics, University of Zurich, 2003

⁶³ Bruno S. Frey, Alois Stutzer, **a.g.e.**, pp .5

⁶⁴ A.E. Clark, A.J. Oswald, **a.g.e.**, pp. 650-655

literatürde mevcuttur. Fakat literatürde işsizlik ve mutluluk arasındaki ilişki daha çok işsizliğin mutluluk üzerindeki etkileri yönünde olmaktadır.⁶⁵

Frey'e göre genel işsizlik durumunda da kişilerin mutluluğu negatif yönde etkilenmektedir. Hatta kendileri işten atılmasa bile. Başkalarının işten atılması durumunda meydana gelen kötü kaderin ileride bir gün onları da etkileyeceği ve onların da bir gün işsiz kalacaklarını düşünmelerinin mutluluklarını negatif yönde etkilediği çalışmalardan görülmektedir. Bir diğer durum da eğer kişiler genel bir işsizlik durumunda işsiz kalmışlarsa, genel bir işsizlik durumunun olmadığı bir dönemde sadece kendilerinin işsiz kaldığı duruma göre daha az mutsuz oldukları görülmektedir. Burada da kişilerin kendilerine referans bir grup seçerek mevcut durumlarını değerlendirmeleri durumu devreye girmektedir. Eğer referans grup kriz döneminde işten çıkarılar bir grubu oluşturuyor ve kendisi de bu dönemde işten çıkarılıyorsa mutsuzluğu kimsenin işten çıkarılmadığı bir dönemdekine göre daha azdır.⁶⁶

Enflasyonun mutluluk üzerine etkilerinin incelendiği çalışmalardan biri olan 12 Avrupa ülkesinde 1975-1991 yılları arasında enflasyondaki artışın mutluluğu düşürdüğü görülmektedir. Daha da açılırsa; 1975-1991 yılları arasında enflasyonun %8'den %13'e çıktığı görülmektedir. Enflasyondaki bu artış 12 Avrupa ülkesinin ortalama mutluluğunu 3.02'den 2.97'ye düşürmüştür.⁶⁷

Enflasyon ve işsizlik arasındaki ters yönlü ilişkiyi inceleyen mutluluk ekonomisi araştırmacıları bir toplumun en dengeli bir şekilde hangi durumda memnun olduklarını araştırmışlardır. Di Tella ve diğerlerinin 12 Avrupa ülkesinde yapmış oldukları çalışmaya göre eğer işsizlik %5 oranında artarsa enflasyon %8.5 oranında azalmalıdır. Bu da yaşam memnuniyetinin dengede kalmasını sağlayacaktır.⁶⁸

⁶⁵ Bruno S. Frey, Alois Stutzer, **a.g.e.**, pp.5

⁶⁶ Bruno S. Frey, Alois Stutzer, **a.g.e.**, pp.5

⁶⁷ R. Di Tella ve diğerleri, "Preferences over Inflation and Unemployment: Evidence from Surveys of Happiness", **American Economic Review**, Cilt:91, No:1, 2001, pp.370-380

⁶⁸ Di Tella ve diğerleri, **A.e.**, pp.380-390

2.4.3 Cinsiyet, Evlilik, Çocuk ve Mutluluk

Yapılan çalışmalarda gelire bağlı olmayan değişkenlerin de mutluluk ve yaşam memnuniyeti üzerine etkisi araştırılmaktadır. Cinsiyet açısından yapılan araştırmalarda genelde kadınlar erkeklere göre daha mutlu çıkmaktadır. Fakat Easterlin'e göre yıllara göre kadınların mutluluklarında erkeklere göre bir düşüş de görülmektedir. Gençlik dönemlerinde yaşlıları erkeklere göre daha mutlu olan kadınlar yaşları ilerledikçe daha mutsuz olmaktadır.⁶⁹ Veenhoven ise kadın ve erkeklerde mutluluk farkının çok olmadığını öne sürmektedir.⁷⁰ Frey ve Stutzer ise kadınların daha az mutlu olmasını iş yaşantısında karşılaştıkları dışlanmadan ileri geldiğini ortaya çıkarmıştır.⁷¹ Groot ve van den Maassen ise yaptıkları çalışmalarda kadınlar duygularını aşırı düzeyde yaşadıklarını ve eğer mutlularsa aşırı düzeyde mutlu eğer mutsuzlarsa da aşırı düzeyde mutsuz olduklarını ortaya çıkarmışlardır.⁷²

Tsou Liu'nun ayrı Abbot ve Sapsford'un ayrı yaptıkları çalışmalarda elde edilen sonuçlar aynı çıkmış ve erkek cinsiyetinin mutluluk ile negatif ilişkide olduğu ortaya çıkmıştır.⁷³

Di Tella ve diğerlerinin yaptığı çalışmada da kesin olarak cinsiyetin mutluluk ile ilişkisi olduğu ortaya çıkmıştır.⁷⁴ Buna karşın Inglehart ve Rabier'e göre cinsiyetin mutluluk ile açık bir ilişkisi görülmemiştir.⁷⁵ Haller ve Hadler kadınların

⁶⁹ Anke C. Plagnol, Richard A. Easterlin, Aspirations, Attainments, and Satisfaction: Life Cycle Differences Between American Women and Men, **GeNet Workin Paper**, No:32, Mart 2008, pp. 3

⁷⁰ Ruut Veenhoven, "Advances in Understanding Happiness", (Çevirimiçi), <http://www2.eur.nl/fsw/research/veenhoven/Pub1990s/97c-full.pdf>, 13.03.2009

⁷¹ Bruno S.Frey, Alois Stutzer, **Happiness and Economy: How the Economy and Institutions Affect Well-being**, New Jersey, Princeton University Press, 2002, pp. 55

⁷² W.Groot, Birnk H. Van den Maassen "Age and Education Differences in Marriages and Their Effects on Life Satisfaction", **Journal of Happiness Studies**, Cilt: 3, 2002, pp. 153-165

⁷³ Meng-Wen Tsou, Jin-Tan Liu, "Happiness and Domain Satisfaction in Taiwan", **Journal of Happiness Studies**, Cilt: 2, 2000, pp. 269-288, Pamela Abbott, Roger Sapsford, "Life Satisfaction in Post-Soviet Russia and Ukraine", **Journal of Happiness Studies**, Cilt: 7, 2006, pp. 251-287

⁷⁴ Rafael Di Tella, Robert J. MacCulloch, Andrew J. Oswald, "Preferences Over Inflation and Unemployment: Evidence From Surveys on Happiness" **American Economic Review**, Cilt: 91, 2001, pp. 335-341

⁷⁵ Ronald Inglehart, Jacques Rene Rabier, **a.g.e** , pp. 1-56

hayatlarında daha az özgürlüğe sahip olduklarından, çalışma ve kamu hayatında daha az var olduklarını ve bunun da onların mutluluklarını etkilediğini ortaya koymuştur.⁷⁶

Argyle ve Oswald'ın ayrı ayrı yaptıkları çalışmalarda evli olma durumunun mutluluk ve yaşam memnuniyeti üzerinde etkisinin pozitif olduğu sonucuna varmışlardır.⁷⁷ Groot ve Maassen van den Brink'e göre de eğer evlilik uzun sürerse mutluluk puanı 10 üzerinden 9 dan 7 ye düşmektedir.⁷⁸

Çocuk sayısının mutluluk üzerine etkisinin araştırıldığı makalelerde 2 veya daha fazla çocuğa sahip olanların çocuk sahip olmayanlara göre hayatlarından daha az memnun oldukları görülmüştür. Erkeklerde 1 veya 2 çocuğu olan kişilerin çocuğu olmayan kişilere göre daha az memnun kadınlarda ise 3 ya da daha fazla çocuğu olanların çocuğu olmayanlara göre daha az memnun oldukları görülmüştür.⁷⁹ Yapılan çalışmalara bakıldığında kısaca 2 ya da daha fazla çocuğu olanların olmayanlara göre daha az mutlu olduklarına rastlanmaktadır.

2.4.4 Sağlık, Yaş, İnanç ve Mutluluk

Mutluluk ve yaşam memnuniyeti üzerine yapılan çalışmalarda en yüksek etkinin var olduğuna inanılan bağımsız değişken sağlıktır. Fakat sağlık ve mutluluk ilişkisi karmaşıktır. Bedranek ve diğerlerine göre Amerika'da sağlıklı bir insan mutlu bir insan olamadığı gibi mutlu bir insanın da sağlıklı bir insan olmadığı görülmektedir.⁸⁰ Bazı çalışmalardan görüldüğü üzere kişiler rahatsız oldukları durumlara adaptasyon sağlayarak mutlu olabilmektedirler. Örnek olarak kronik

⁷⁶ M. Haller, M. Hadler, "How Social Relations and Structures Can Produce Happiness and Unhappiness: An International Comparative Analysis", **Social Indicators Research**, Cilt: 75, 2006, pp. 169-216

⁷⁷ M. Argyle, "Causes and correlates of happiness", **Well-being: the Foundations of Hedonic Psychology**, Ed: by D. Kahneman, E. Diener, E. and N. Schwarz, Russel Sage Foundation. New York, 1999

⁷⁸ W.Groot, Birnk H. Van den Maassen, **a.g.e**, pp. 153-165

⁷⁹ M. Haller, M. Hadler, **a.g.e**, pp. 169-216

⁸⁰ H. Bedranek, R. Pecchenino, S. Stearns, "Fat and happy: Health Choices and Health Outcomes." **Working Paper Saint Louis University**, 2002

rahatsızlığı olan kişilerin mutluluk düzeyleri olmaları gereken düzeyin üzerinde çıkmaktadırlar. Bunun nedeni olarak Groot bu kişilerin kendilerini daha hasta diğer kişilerle karşılaştırarak rahatlattıklarından ileri geldiğini öne sürmektedir.⁸¹

Sağlık üzerine yapılan çalışmalardan biri olan ve sigara tiryakileri ile yapılan çalışmalarda sigara içmenin verdiği o büyük hazza rağmen tiryakilerin daha mutsuz oldukları ortaya çıkmıştır. Amerika’da yapılan bu araştırmada belirgin farkla daha az mutlu insanların sigara tiryakileri oldukları ortaya çıkmıştır.⁸² Başka bir çalışmada ise tersine sigara içme ile kadınların mutluluğu arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.⁸³

Sağlığın önemli belirleyicisi olan yaş üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında ise çalışmalar genelde 30-35 yaş arası kişilerin en az mutluluğa sahip kişiler olduğu ortaya koyulmuştur. Çalışmalarına göre yaş ve mutluluk U şeklini almaktadır. Yaşlı ve genç kişiler, orta yaşlı kişilere göre daha mutlu olduklarını beyan etmektedir.⁸⁴ Oswald çalışmasında emekli olmak mutluluğu arttıracığı yönünde bir sonuca varmıştır.⁸⁵ Veenhoven ise yaşlı ve genç kişilerin mutluluklarının neredeyse aynı olduğunu ortaya koymuştur.⁸⁶

Her ne kadar yaşlı kişilerin genç kişilere göre sağlık durumlarının daha kötü olması veya bazılarının eşlerini kaybetmelerine rağmen daha mutlu olmalarının nedenini Argyle artık beklentilerinin genç kişilere göre azalmasına bağlamaktadır.

⁸¹ W. Groot. “Adaptation and Scale of Reference Bias in Self-assessments of Quality of Life”. **Journal of Health Economics** Cilt: 19, 2000, pp. 403 – 420

⁸² D. Rabois, D.A.F. Haaga , “The Influence of Cognitive Coping and Mood on Smokers’ selfefficacy and Temptation”. **Addictive Behaviors** Cilt: 28, 2003, pp. 561 – 573.

⁸³ R.J Delfino, L.D. Jamner, L.D., C.K. Whalen, “Temporal Analysis of the Relationship of Smoking Behavior and Urges to Mood States in Men Versus Women”. **Nicotine and Tobacco Research**, Cilt: 3, No: 3, 2003, pp. 235 – 248

⁸⁴ Bruno S. Frey, Alois Stutzer, “The Economics of Happiness”, **World Economics**, Cilt:3, No:1, January-March, 2002

⁸⁵ A.J. Oswald, A.J. “Happiness and economic performance”, **The Economic Journal**, Cilt: 107, 1997, pp. 1815 – 1831.

⁸⁶ Veenhoven, “Advances in ...”, **a.g.e**

Argyle bir diğer neden olarak da yaşlı kişilerinin dini aktivitelerinin artması ile birlikte daha mutlu olduklarını da sonucuna eklemektedir.⁸⁷

Çoğu çalışma inancın mutluluk üzerinde pozitif etkisini göstermektedir. Lewis ve Cruise yaptıkları çalışmalarda inanç (dinsel) ve mutluluğun arasındaki aynı yöndeki ilişkinin varolduğunu ortaya çıkarmıştır.⁸⁸

Borooah ise inancın yanında, yaşam standardının, bir işe sahip olmanın, iyi bir aileye sahip olmanın, sosyal yaşamın, iyi komşuluk ilişkilerinin ve hepsinden öte sağlığın mutluluk üzerinde etkili olduğunu ortaya çıkarmışlardır.⁸⁹

2.4.5 Mutluluğa Etki Eden Mali Olmayan diğer Bağımsız Değişkenler

Gelir haricinde diğer bağımsız değişkenlerin de mutluluk ve yaşam memnuniyeti üzerinde yaratacağı etkinin anlaşılmasıyla birlikte mutluluğa etki eden türlü bağımsız değişken üzerine yapılan çalışmalar her geçen gün artmaktadır.

Eğitim ve mutluluk arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalara bakıldığında karışık sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Gerdtham ve Johannesson ve Easterlin'in yaptığı çalışmalara bakıldığında eğitimin mutluluk üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.⁹⁰ Bukenya ve diğerleri tarafından West Virginia halkı için yapılmış çalışmada da eğitim düzeyi ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkinin

⁸⁷ Michael Argyle, **a.g.e**, pp. 354-355

⁸⁸ Christopher Alan Lewis, Sharon Mary Cruise, "Religion and Happiness: Consensus, Contradictions, Comments and Concerns", **Mental Health, Religion & Culture**, Cilt: 9, 2006, pp. 220–225

⁸⁹ Vani K. Borooah, "How much happiness is there in the world? A cross-country study", **Applied Economics Letters**, Cilt: 13, 2006, pp. 483–488

⁹⁰ U. Gerdtham, M. Johannesson, "The Relationship Between Happiness, Health, and Socioeconomic Factors: Results based on Swedish Microdata", (Çevirimiçi), <http://swopec.hhs.se/hastef/papers/hastef0207.pdf>, 24.04.2009, Richard A. Easterlin, "Life cycle Welfare: Trends and Differences", **Journal of Happiness Studies**, Cilt: 2, 2001, pp. 10–12.

pozitif bir ilişki seyrettiği görülmüştür.⁹¹ Eğitimin özellikle az gelire sahip fakir ülkelerde bireylerin yaşam memnuniyetine daha fazla etki ettiği Headey ve Wearing'in çalışmasında göze çarpmaktadır.⁹² Fakat diğer birçok çalışmada ise eğitim düzeyi yüksek olan kişilerin beklentilerinin de yükseldiği görülmektedir. Beklentilerin yükselmesi beraberinde kişilerin gelirlerinden, işlerindeki mevcut konumlarından memnuniyetsizliği oluşturarak eğitim düzeyi düşük olan kişilere göre daha mutsuz olmalarına yol açmaktadır.⁹³

Kısacası yüksek eğitim düzeyinin de yaşam memnuniyeti modelinde anlamlı olmadığı hatta daha da ileri gidildiğinde eğitimin mutluluk üzerine hiç bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Mali olmayan bir başka değişken üzerine çalışan Mc Kibben ve Nelson, yaşam biçimi ve mutluluk üzerine bir çalışma geliştirmiştir. Çalışmalarında belli yaşam biçimleri ile kişisel özellikler arasında ilişki olup olmadığını araştırmışlar ve hayatını savaşılarak kazanan insanların diğerlerine göre daha az mutluk olduklarını ortaya çıkarmışlardır.⁹⁴

Frey ve Stutzer kurumların mutluluk üzerine etkisini incelemiştir. Mutluluğun belirleyicilerini kişisel ve demografik faktörler, mikro ve makro ekonomik faktörlere ek kurumsal durumu da katarak literatürü derinleştirmişlerdir. İsviçre üzerine yaptıkları çalışmada doğrudan demokrasinin kişilerin öznel iyi oluş hallerinde oldukça pozitif etki yarattığını ortaya koymuşlardır. 19.yy'ın ortasından itibaren başlayan doğrudan demokrasiden an itibariyle Frey ve Stutzer'a göre en yüksek faydayı kadınlara nazaran erkekler, işsizlerdir. Ülke vatandaşı olmadıklarından ötürü

⁹¹ James O.Bukenya, TesFa G. Gebremedhin, Peter V. Schaefer, "Analysis of Quality of Life and Rural Development: Evidence from West Virginia Data.", **Growth and Change**, Cilt: 34,2003, pp. 212-218

⁹² B.Headey, A.Wearing, "Personality, Life Events, and Subjective Well-Being: Toward a Dynamic Equilibrium Model", **Journal of Personality and Social Psychology**, Cilt:57, No:4, 1989, pp. 731

⁹³ A. Bowling, J. Windsor, "Towards the Good Life: A Population Survey of Dimensions of Quality of life", **Journal of Happiness Studies**, Cilt: 2, 2001, pp. 73-74

⁹⁴ Amei R. McKibban and Shawn Nelson, "Subjective Well-being: Are You Busy Enough to be Happy?", **Psi Chi Journal: Summer 2001**, (Çevirimiçi)
http://www.psichi.org/pubs/articles/article_191.aspx, 10.02.2009

katılımlarının olmaması yabancılar ülke vatandaşlarına göre daha az mutlu olmaktadır.⁹⁵

Helliwell kişilerin mutluluklarını etkileyen değişkenleri çeşitlendirmiş, kişinin kendi karakteri, çalışma durumu, aile durumu, eğitim, yaş, dinsel aktivite, gönüllü dernek veya cemiyetlere üyelik, aldatmama ve gelir olduğunu göstermiştir.⁹⁶

Helliwell'a göre güven önemli bir değişken olarak mutlulukta ortaya çıkmaktadır. Helliwell ulusal güvenin güçlü olmasının öznel iyi oluş üzerinde yoğun etkiler yarattığını göstermektedir. Örnek olarak vergilerini ödeyen ve kaçırmayan bir ülkede yaşayan kişiler için vergi kaçırma veya aldatma mutluluğu düşüren bir durum ortaya çıkarır.⁹⁷

Granato, Inglehart ve Leblang ülkelerarası analizinde insanlara güven duyma ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir korelasyon bulmuşlardır.⁹⁸

Kousha ve Mohseni mutluluk derecesini İranlılarda araştırmış ve cinsiyet, gelir, yaş ve eğitim derecelerinin mutluluk üzerinde oldukça etkili olduğunu ortaya çıkarmışlardır.⁹⁹

2.5. Türkiye'deki Mutluluk Çalışmaları

Türkiye'de mutluluk ölçümleri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılmaktadır. TÜİK tarafından 2003 yılında yapılan ve sonuçlarının 2004 yılında yayınlandığı Yaşam Memnuniyeti Araştırması ülkemizde konu üzerine yapılan ilk araştırmadır. Türkiye çapında 6714 kişiyle yapılan yüz yüze anket uluslar arası

⁹⁵ Bruno S. Frey, Alois Stutzer, "Happiness, Economy and Institutions", **Institute for Empirical Research in Economics University of Zurich Working Paper**, 2000, pp. 930-934

⁹⁶ John Helliwell, "How's Life? Combining Individual and National Variables to Explain Subjective Well-being", **NBER Working Papers**, July 2002

⁹⁷ Helliwell, **A.e.**

⁹⁸ Jim Granato, Ronald Inglehart and David Leblang, "Cultural Values Stable Democracy and Economic Development: A Reply", **American Journal of Political Science**, Cilt: 40,1996, pp. 670-680

⁹⁹ Mahnaz Kousha, Navid Mohseni, "Are Iranians Happy? A Comparative Study Between Iran and the United States", **Social Indicators Research**, Cilt: 52, 200, pp. 270-275

yapılan çalışmalar düzeyinde gerçekleşmiştir. Fakat TÜİK'in yaptığı bu araştırma gelir ve mutluluğu açıklamada yetersiz kalmıştır. Araştırmada halkın büyük bir kısmının mutlu çıkması gerçek sonuçların yansıtılmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.

2003 yılında yapılan ve halen yapılmakta olan TÜİK ankete katılanlara “Ne kadar mutlusunuz?” sorusunu yöneltmiştir. 2003-2007 yılları arası cevap yüzdeleri aşağıdaki gibidir.

Tablo2.2: Mutlu, orta mutlu ve mutsuz bireylerin 2003-2009 yılları arası dağılımı

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>Toplam</i>							
Mutlu	59,6	58,0	57,6	57,8	60,2	55,8	54,3
Orta	33,2	29,8	29,5	30,3	28,8	30,3	31,1
Mutsuz	7,3	12,1	12,8	11,9	11,0	13,9	14,6
<i>Kadın</i>							
Mutlu	61,0	61,5	60,5	60,4	62,1	57,8	58,1
Orta	32,2	27,6	28,1	28,5	27,3	30,0	29,6
Mutsuz	6,8	10,9	11,4	11,0	10,6	12,2	12,3
<i>Erkek</i>							
Mutlu	58,1	54,5	54,8	55,2	58,2	53,6	50,2
Orta	34,1	32,0	30,9	32,1	30,3	30,7	32,7
Mutsuz	7,7	13,4	14,3	12,7	11,5	15,7	17,1

Kaynak: TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2003-2004-2005-2006-2007

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi mutlu olarak belirtilenlerin oranında 2003'ten 2007'ye kadar bir azalma görülmektedir. Mutluluk düzeyini mutlu belirtenlerin oranı %59,76 iken 2004 yılında bu oran %58, 2005'te %57,6, 2006'da %57,8'e düşmüştür 2007 yılında ise yükselerek %60,2 olmuştur. Fakat son 2 yılda tekrardan düşme eğilimine girmiştir. Mutsuzlar ise 2003'ten bu yana artmıştır.

Mutlu kadınların yüzdesi mutlu erkeklerin yüzdesinden tüm yıllarda daha fazladır. 2009 yılında ise mutsuz erkeklerin yüzdesi mutlu kadınların yüzdesinden daha fazladır.

Yaş üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında literatürde genel olarak yaş ve mutluluk U şeklini almaktadır. TÜİK tarafından yapılan Yaşam Memnuniyeti Araştırmasında yaş grubuna göre mutluluk düzeyleri aşağıdaki tablo gibidir.

Tablo 2.3:Yaş Grubuna Göre Mutluluk Düzeyi, Türkiye (2003-2007) (%)

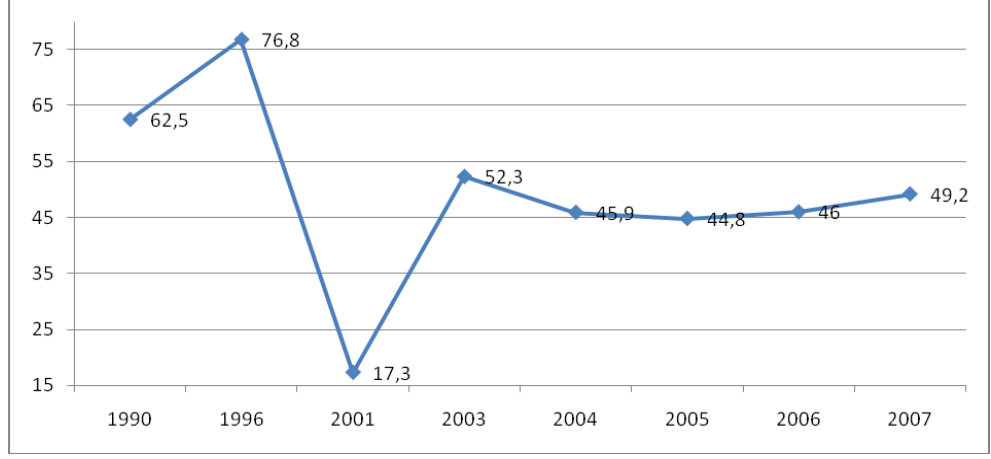
		Yaş grubu					
		18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
2003							
	Mutlu	57,1	59,9	61,4	60,5	59,8	57,6
	Orta	35,1	33,9	30,0	33,0	32,9	34,7
	Mutsuz	7,8	6,1	8,6	6,4	7,3	7,8
2004							
	Mutlu	60,9	56,8	57,5	57,4	56,6	60,5
	Orta	27,9	31,4	30,6	30,4	28,1	27,4
	Mutsuz	11,2	11,9	11,9	12,2	15,3	12,1
2005							
	Mutlu	62,4	55,6	54,3	56,6	61,7	59,6
	Orta	26,5	31,6	31,2	30,3	26,0	27,7
	Mutsuz	11,1	12,8	14,5	13,1	12,3	12,7
2006							
	Mutlu	62,0	57,3	56,0	55,9	58,9	57,9
	Orta	27,2	31,3	30,4	32,8	30,4	28,3
	Mutsuz	10,8	11,4	13,6	11,4	10,7	13,8
2007							
	Mutlu	65,6	61,4	56,2	57,2	61,7	60,0
	Orta	23,7	28,7	31,8	32,2	27,5	26,2
	Mutsuz	10,7	10,0	12,0	10,5	10,9	13,8
2009							
	Mutlu	57,4	55,9	53,5	51,3	52,0	54,3
	Orta	31,5	31,4	33,2	31,0	29,2	27,8
	Mutsuz	11,1	12,7	13,3	17,7	18,8	17,9

Kaynak: TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2003-2004-2005-2006-2007-2009

18-24 yaş arasında 2003 yılında mutsuz olanların oranı %7,8 iken, 2007 yılında bu oran %10'u geçmiştir. Bu yükseliş 25-34, 35-44 ve 45-54 ve 55 üstü yaşlarda da 2003-2007 yılları arasında oluşmuştur. Ancak bu oranlara karşın genel olarak mutluluk düzeyinde 2003 yılına kıyasla 2007 yılında bir yükselme söz konusudur.

Grafik 2.4: 1990-2007 Net Mutluluk Düzeyi Grafiği

Mutlu

Yıllar

Kaynak: Murat Şeker, “Mutluluk Ekonomisi”, **Sosyoloji Konferansları**, Ondokuzuncu Kitap, 2010, s:127

Şeker tarafından 1990, 1996 ve 2001 verileri Dünya Değerler Araştırması’ndan derlenmiş, 2001 sonrası verilerde ise TÜİK’in yürütmekte olduğu Yaşam Memnuniyeti Araştırması sonuçlarından faydalanılarak oluşturulan grafik incelenilirse; 1990 yılından beri en yüksek net mutluluk düzeyi 1996 yılında yaşanmış, en düşük net mutluluk düzeyi ise 2001 yılında gerçekleşmiştir. 2003 yılında 52,3 olarak yükselen net mutluluk düzeyi tekrar azalarak, 2007 yılında 49,2 olarak tespit edilmiştir.¹⁰⁰

TUİK tarafından yapılan bir diğer araştırma konusu ise Türk halkının mutluluğunu açıklayan değerlerin neler olduğudur. Mutluluk ekonomisinde de sıkça dile getirilen sağlık TUİK tarafından yapılan araştırmada da birinci sırayı almıştır. Duygusal ilişkinin ikinci sırayı yer aldığı araştırmada başarı iş ve paranın erkekleri kadınlardan daha çok mutlu ettiği araştırma sonuçlarında görülmektedir.

¹⁰⁰ Murat Şeker, “Mutluluk Ekonomisi”, **Sosyoloji Konferansları**, Ondokuzuncu Kitap, 2010, s. 127

Tablo 2.4: Bireylerin Mutluluk Kaynağı Olan Değerler, Türkiye (2004- 2007) (%)

	2005		2006		2007		2009	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Sağlık	74,5	63,9	76,1	72,4	61,6	68	76,6	64,9
Sevgi	13,1	10,6	13	16,6	12,5	9,4	14,3	12,1
Para	4	7,8	3,5	4,3	8,1	6	6,8	3,7
Başarı	3,2	7,7	4,1	3,4	8,8	8,6	4,0	9,4
İş	3,2	6,8	1,9	2	6,7	5,9	1,3	5,9
Güç	0,9	1,8	-	0,8	1,2	-	-	-
Diğer	1	1,4	1,4	0,6	1	2,2	0,7	0,9

Kaynak: TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2005-2006-2007-2009

TÜİK'in araştırmasının sonuçlarına göre bireylerin mutluluk kaynağı olan kişiler dikkate alındığında, tüm ailenin bireye en fazla mutluluğu getirdiği, ikinci olarak da çocukların geldiği gözlenmektedir. Ancak kadınlarda çocukların mutluluk kaynağı olma derecesi erkeklere göre yaklaşık iki kat fazladır. Kadınlarda eşlerin mutluluk kaynağı olma derecesi de erkeklerden daha fazladır.

Tablo 2.5: Bireylerin Mutluluk Kaynağı Olan Kişiler, Türkiye (2004-2007) (%)

	2006		2007		2009	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Tüm Aile	60	74,8	63	73,4	66,9	75,7
Çocuklar	20,2	7,6	19	8,6	17,6	7,5
Eş	10,9	7,8	10,6	8	8,2	5,5
Anne/Baba	3,7	3,9	3	3,2	2,6	3,8
Kendisi	1,3	1,7	1,1	2,3	1,8	3,1
Torunlar	1,7	1,3	1,7	1,6	1,4	1,5
Arkadaşlar	1,2	2	0,9	1,8	-	-
Diğer	1	1	0,4	0,8	1,6	2,9

Kaynak: TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2006-2007-2009

Öğrenim durumuna göre üniversite mezunları arasında mutluluk düzeyi 2009 yılına gelindiğinde, 2003 yılına göre azalmış, herhangi bir eğitimi almamış bireylerde ise artmıştır.

Mutluluk literatüründe eğitim ve mutluluk arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalara bakıldığında karışık sonuçlarla karşılaştığı daha önce belirtilmişti. Eğitim ve mutluluk arasında pozitif ilişkilerin yanında aynı zamanda birçok çalışmada ise eğitim düzeyi yüksek olan kişilerin beklentilerinin de yükseldiği görülmektedir. Beklentilerin yükselmesi beraberinde kişilerin gelirlerinden, işlerindeki mevcut konumlarından memnuniyetsizliği oluşturarak eğitim düzeyi düşük olan kişilere göre daha mutsuz olmalarına yol açmaktadır. TÜİK tarafından yapılan çalışmaya göre ise istikrarsız durum aynı şekilde görülmektedir. 2009 yılına gelindiğinde, 2003 yılına göre azalmış, herhangi bir eğitimi almamış bireylerde ise artmıştır.

Tablo 2.6: Öğrenim Durumuna Göre Mutluluk Düzeyi, Türkiye (%)

Yıllar		Okur yazar değil	Okur yazar hiç okula gitmeyen-okul bitirmeyen	İlkokul/ ilköğretim terk	İlkokul mezunu	İlköğretim+ Ortaokul mezunu	Lise/dengi mezunu	Üniversite/ Yüksek okul mezunu
2003								
	Mutlu	52,3	63	49	59,1	61,9	64	65,8
	Orta	36,5	30,6	41,7	33,4	32,9	30,8	28,6
	Mutsuz	11,2	6,4	9,3	7,5	5,2	5,2	5,6
2004								
	Mutlu	53,5	56,6	-	57,7	58,3	58,2	66,8
	Orta	26,7	27,8	-	30,7	31,3	31,4	25,6
	Mutsuz	19,9	15,6	-	11,6	10,4	10,4	7,7
2005								
	Mutlu	53,9	54,4	-	57,7	55,2	61,5	64
	Orta	27,3	28,8	-	30,7	31,8	29,6	26,2
	Mutsuz	18,8	16,9	-	11,6	13,1	8,9	9,8
2006								
	Mutlu	55,6	54	-	57,5	53,9	59,3	68,4
	Orta	26,8	29,9	-	30,7	34,1	31,3	26,3
	Mutsuz	17,6	16,1	-	11,9	12,1	9,4	5,4
2007								
	Mutlu	58,2	57,1	-	59,3	61,6	62,8	61,9
	Orta	26,6	25,1	-	29,6	27,7	29	30,8
	Mutsuz	15,2	17,8	-	11,1	10,7	8,2	7,4
2009								
	Mutlu	58,2	57,1	-	59,3	61,6	62,8	61,9
	Orta	26,6	25,1	-	29,6	27,7	29	30,8
	Mutsuz	15,2	17,8	-	11,1	10,7	8,2	7,4

Kaynak: TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2003-2004-2005-2006-2007-2009

BÖLÜM III

HOLLANDA'DA YAŞAYAN İKİ FARKLI KÜLTÜR:

TÜRKLER VE FASLILAR

3.1 Kültürel Farklılıklar ve Mutluluk

Mutluluk literatüründe ülkeler arasında mutluluk farkını incelemek uzun süredir literatürün en önemli araştırması olarak görülmektedir. Bu fark incelenirken ülkeler bir bütün halinde ele alınmakta ve çoğu çalışmada farkın kültürel farklılıklarından ortaya çıktığı görülmektedir. Kültürel farklılıklar ülkeler arasındaki mutluluk farkların belirlerken, aynı zamanda ülke içindeki tüm halkların da mutluluk farkını açıklayabilmektedir. Kısacası ülkeler ve ülke içinde yaşayan gruplar arası farkların en önemli nedenlerinden biri kurumsal değişkenlerdir.

Veenhoven'ın Rotterdam Erasmus Üniversitesi'nde oluşturmakta olduğu Dünya Mutluluk Veritabanında (World Database of Happiness) Avrupa'nın en mutlu halklarının kuzeyde yaşadıkları görülmektedir. Araştırmada "Hayatınızı bir bütün olarak değerlendirdiğinizde ne kadar memnunsunuz?" sorusu sorulmuş, soru karşısında 1'den 10'a kadar numaralandırılmış cevaplar sunulmuştur. 1 hiç memnun olmamayı, 10 ise çok memnun olmayı ifade etmektedir. Verilen cevaplar sonucu mutlulukta Danimarka ilk sırayı alırken İsviçre ve Avusturya Danimarka'yı takip etmektedir. Yapılan çalışmada aynı zamanda beklenen yaşam süresi ve mutlu yaşam beklentisi yıl düzeyinde incelenmiştir. Yapılan çalışmanın sonucu aşağıdaki gibidir.¹

¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl>

Tablo 3.1: Dünya'nın En Mutlu 10 Ülkesi

	Ülkeler	Yaşam Memnuniyeti	Yaşam Beklentisi	Mutlu Yaşanacak Yıllar
1	Danimarka	8,3	77.9	65.0
2	İsviçre	8,1	81.3	65.0
3	Avusturya	8,0	80.9	62.9
4	İzlanda	7,8	81.5	66.4
5	Finlandiya	7,7	78.9	51.5
6	Avusturalya	7,7	79.4	60.1
7	İsveç	7,7	80.5	62.8
8	Kanada	7,6	80.3	64.0
9	Guatamala	7,6	69.7	49.8
10	Lüksemburg	7,6	78.4	60.7

Tablo 3.2: Diğer Ülkelerin Mutlulukları

17	Amerika	7,4	77.9	58.0
22	İngiltere	7,1	79.0	56.9
39	Fransa	6,5	80.2	52.8
44	Çin	6,3	72.5	45.5
45	Hindistan	6,3	63.7	35.1
46	Japonya	6,3	82.3	50.8
103	Türkiye	5.8	71.4	41.4

Güney Avrupa ülkeleri çalışmada Avrupa'nın en mutsuz halkları olarak yer almıştır, Avrupa ülkeleri halkları ise orta mutluluktadırlar. Bunun nedenini araştıran bir çalışma olan Christoph ve Noll'un makalesi, kültürel farklılıklar ve değer öncelikleri gibi ulusal ve kültürel özelliklerin yaşamdan memnun ve mutlu olmayı etkilediklerini ortaya çıkarmışlardır. ² Ayrıca Inglehart, Roa, Peterson ve Welzel'in

² B.Christoph, H. Noll, "Subjective Well-being in the European Union During the 90s", **European Welfare Production. Institutional Configuration and Distributional Outcome. Reprinted from Social Indicators Research**, The Netherlands, Kluwer Academic Publishers, 2003, pp. 63

beraber yaptıkları çalışmada 1981-2007 yılları arasında tuttıkları yaşam memnuniyeti sonuçları Ek 1’de yer verilmiştir.³

Bjørnskov yapmış olduğu çalışmada Hollanda’da yaşayan halkın dünyanın en mutlu halkı olduğu ortaya çıkmıştır.⁴ Fakat Hollanda’da yaşayan tüm halk eşit derecede mutlu değildir. Verkuyten’in ve Merens’in yaptığı çalışmada açıkça görülmektedir ki yerli Hollanda halkı tüm azınlıklarından daha mutludur. En mutsuz azınlık ise Türk azınlığıdır. Bu duruma ilerleyen bölümlerde detaylıca değinilecektir.

Kültürel farklıklar bazen de kent ve kır ayrımı olarak da gösterebilmektedir. Mills ve Geranimus’un ayrı ayrı ele aldıkları kentsel ve kırsal yaşamın mutluluk üzerine etkisinin araştırdıkları çalışmalarda kırdaki yaşayan insanların kentte yaşayan insanlara göre daha iyi durumda oldukları ortaya çıkmıştır. Kentsel yaşamda kırsal yaşama göre daha genç ve yüksek ölüm oranlarına rastlanmış ve kentsel yaşamın insan sağlığına etkisinin negatif olduğu ortaya çıkmıştır.⁵

Batı toplumları için bugün en önemli amaçlardan biri mutluluğu yakalamaktır. Bireyci toplumlar için hayattan keyif almak önemli olurken Asyalı toplumlar için bugün sosyal yükümlülüklerini yerine getirmeleri mutluluğu yakalamaktan daha önemlidir.⁶

³ Ronald Inglehart, Roberto Foa, Christopher Peterson, Christian Welzel, “Development, Freedom, and Rising Happiness”, **Perspectives on Psychological Science**, Cilt:3, No:4, 2008, pp. 283-283

⁴ C. Bjørnskov, “The Happy Few: Crow-Country Evidence On Social Capital And Life Satisfaction” **KYKLOS**, Cilt: 56, No:1, pp. 3 – 16; R. Veenhoven, “ Are The Russians As Unhappy As They Say They Are? Comparability Of Selfreports Across Nations.” **Journal of Public Happiness Studies** Cilt:2, pp. 111 – 136

⁵E.S. Mills, “Earnings Inequality And Central-City Development”, **FRBNY. Economic Policy Reviews**, (Çevirimiçi), <http://www.newyorkfed.org/research/epr/99v05n3/9909mill.pdf>, 12.02.2009, A.T. Geronimus, “Economic Inequality And Social Differentials In Mortality”, **FRBNY Economic Policy Reviews** (Çevirimiçi), <http://www.ny.frb.org/research/epr/99v05n3/9909gero.pdf>, 12.02.2009

⁶ A.C. Ahuvia, “Individualism/Collectivism And Cultures Of Happiness: A Theoretical Conjecture on The Relationship Between Consumption, Culture And Subjective Well-Being At The National Level”. **Journal of Happiness Studies**, Cilt: 3, 2002, pp. 23 – 36.

3.2 Azınlıklar ve Mutluluk

Azınlık kavramının kökeni, Latince’de küçük az anlamına gelen “minor” kelimesinden gelmektedir. Sosyolojik açıdan azınlık, bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık oluşturan, başat olmayan, çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan gruba denir. Bununla birlikte, azınlık kavramının hukuksal olarak ise “Başat olmayan bir durumda olup, bir devletin geri kalan nüfusundan sayısal olarak daha az olan, bu devletin uyruğu olan üyeleri etnik, dinsel ve dilsel nitelikler bakımından nüfusun geri kalan bölümünden farklılık gösteren ve açık olarak olmasa bile kendi kültürünü, geleneklerini ve dilini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu taşıyan gruptur.”⁷

Azınlıklar ve göç üzerine literatürde bir çok çalışma daha çok, göçmenlerin göç ettikleri ülkedeki eğitim düzeylerine, istihdam düzeylerine, gelir düzeylerine değinirken son dönemlerde çalışmaların göçmenlerin öznel iyi oluş düzeylerine doğru kaydığı görülmektedir.

Uzun zamandır azınlıkların başka bir ülkeye göçü ve orada yaşamaları bir çok alanda ses getiren çalışmaları da beraberinde getirmiştir. Ekonomi alanında yapılmış olan çalışmalara göz atıldığında göçün arkasında yatan nedenlerin temelinde fayda maksimizasyonunun yattığı kanısına varılmıştır. Bireylerin daha yüksek bir yaşam standardına kavuşma isteği, daha yüksek ücretlerle çalışma isteği, daha iyi iş olanaklarının aranması, sermaye biriktirilmesi de aynı zamanda etkenler göçü ortaya çıkarmıştır. Anaakım iktisadın bilinen teoremlerinden olan Heckscher – Ohlin teorisine göre de, uzmanlaşmanın tam olarak sağlanamadığı bir durumda ülkeler arasındaki nihai mal ticareti ile faktör (işgücü) hareketleri birbirlerini ikame etmekte, bunun sonucunda da bol olan faktörün fiyatı yükselirken kıt olan faktörün fiyatı düşerek ticaretteki taraflar arasında faktör fiyatları eşitlenmektedir. Bu teoreme göre bir ülkenin emek-yoğun bir mal ithal etmesi ile düşük ücretli emeği ithal ederek aynı ürünü üretmesi aynı şeydir ve bu

⁷ Baskın Oran, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2000, s. 67

mekanizma sayesinde ülkeler arasındaki ücret farklılığı giderilecektir. Göç veren ülke için ise emek-yoğun bir mal ihraç etmek emeği ihraç etmek ile aynı anlama gelmektedir. Aynı zamanda son dönemde yapılan çalışmalara göz atıldığında işçi göçü daha çok beşeri kaynak yatırımı tarzında anlatılmaktadır.⁸ Fakat bir yandan ülke içinde yaşayan azınlıkların yerli halktan daha mutsuz olduğuna da literatürde rastlanmaktadır.

Başka bir ülkede yaşamının verdiği psikolojik baskı ve azınlıklara karşı her devletin uyguladığı azınlık politikalarındaki farklılaşma azınlıkların da mutluluğunu etkilemektedir. Aynı zamanda azınlıklara karşı yerli halkın tutumu, yerli halk ile azınlıklar arasındaki iletişim eksikliği, azınlıkların bulunduğu ülkedeki dile yatkın olmamaları, ana ülke ile bağlantıları, entegrasyon, asimilasyon, marjinalleşme, eğitim düzeyleri, istihdam durumları ve niteliği mutluluklarını ayrı ayrı etkilemektedir.

Bugün Avrupa Birliğinde tüm ülkelerde uygulanan standart ve genel bir azınlık politikasının olmadığı ve her ülkenin kendi toplumsal tarihi ve mevcut azınlıkları çerçevesinde öznel bir azınlık politikaları uyguladığı görülmektedir.⁹ Avrupa Birliği'nde birçok devlet; azınlık politikalarını daha çok azınlıkların yaratacağı tehditleri kontrol altına alabilmek ve olası etnik çatışmaları önleyebilmek için oluştururken, son dönemde Almanya, Hollanda ve Belçika gibi ülkelerde bu politikaların olumsuz taraflarını değiştirmeye yönelik daha çok azınlıkların entegrasyonunu kolaylaştırıcı politikalar oluşturulmaya başlanmıştır. Yeni politikaların başarısı ve mutluluğu ne yönde ve ne derece etkileyeceği ise tartışılmaktadır.¹⁰

Azınlıkların mutluluğunu negatif yönde etkileyen en önemli nedenlerden biri olan ayrımcılık çoğu çalışmada yer almaktadır. Ayrımcılığı önleyici bir devlet

⁸ George J. Borjas, "Economic Theory and International Migration", **International Migration Review**, Cilt:23, No:3, 1998, pp. 459

⁹ Gwendolyn Sasse ve Eiko Thielemann, "A Research Agenda for the Study of Migrants and Minorities in Europe", **Journal of Common Market Studies**, Cilt: 43, Kasım 2005, pp. 660

¹⁰ Sasse, Thielemann, **A.e.**

politikasının var olması azınlıkların mutluluklarını da arttıracaktır. Bu çalışmalara bir örnek olarak Safi'nin çalışmasında azınlıklarca hissedilen ayrımcılığın mutluluk ve hayattan memnuniyet üzerine negatif etkisi açıkça görülmektedir.¹¹

Azınlıkların yaşadıkları ülkede kullandıkları dil, o ülkede iletişimlerini sağlamada, kendilerini ifade etmede de önemli rol oynamaktadır. Bugünün vatandaşları eskinin ise misafir işçileri ilk geldikleri zamanlarda yaşadıkları ülkenin anadilini konuşmada zorluk çekmişlerdir. Bu zorluklar türlü şekilde kendini hemen hemen her alanda göstermiştir. Bir örnek olarak hastaneye gittiklerinde kendilerini ifade edememeleri sorunlara yol açmış ve hayat kalitelerini düşürmüştür. Sağlığın mutluluk üzerine etkisi önceki bölümde değinildiği gibi negatiftir. Aynı zamanda bugün halen çoğu Avrupa ülkesinde yaşayan azınlıkların bir bölümü o ülkenin dilini konuşamamakta veya konuşmakta türlü zorluklarla karşılaşmaktadır. Ana ülke ile bağlantılarını kopmaması o ülkeye entegrasyonu etkilemekte ve bu durum azınlıkların hayattan memnuniyetini ve mutluluklarını da etkilemektedir.

Avrupa'ya bakıldığında özellikle Almanya, Hollanda, Fransa ve Belçika'da yaşayan azınlıkların o ülkenin yerli halkından eğitim seviyelerinin düşük olduğu açıkça görülmektedir. Eğitim seviyesinin düşük olmasının mutluluk üzerine etkisi önceki bölümde belirtildiği gibi karışıktır. Eğitim seviyesi düşük olan kişilerin çalıştıkları işlerin niteliklerinin ve gelirlerinin düşük oluşu kişilerin mutluluklarını negatif etkilemektedir. Fakat bazı çalışmalarda da açıkça görülmektedir ki eğitim seviyesi yüksek olan azınlıkların mutlulukları da düşük seyretmektedir. Bunun bir nedeni olarak eğitim seviyesi yüksek olan azınlıkların beklentilerinin arttıklarından ve istedikleri işlerde çalışmadan ötürü mutsuz oldukları görülmektedir.

¹¹ Mirna Safi, "Immigrants' Life Satisfaction in Europe: Between Assimilation and Discrimination", (Çevirimiçi), <http://esr.oxfordjournals.org/content/26/2/159.full.pdf+html>, 15.02.2009

3.3 Türk ve Faslı Azınlıklarının Hollanda'daki Durumu

Hollanda'da birçok göçmen grup bulunmaktadır, ancak Türkler çok düşük sosyo-ekonomik düzeyde olan Faslılarla, diğer göçmen gruplar olan Surinam ve Antilyan'lar aynı zamanlarda gelmiş olmalarına rağmen, aynı göç geçmişine ve aynı zamanda da benzer sosyo-ekonomik ve dini geçmişe sahip olduklarından, eğitim ve diğer konularda yapılan araştırmalarda Türk'ler sürekli olarak Faslılar ile eşit seviyede gösterildiğinden ve aynı zamanda koloni göçmenlerinin (Sürinamlılar ve Antilyanlar) aksine, Türk ve Faslı göçmenler Hollandalılarla ortak tarih ve dil öğelerini paylaşmadığından bu tezde iki azınlık grubu arasında mutluluk ve yaşam memnuniyeti açısından karşılaştırma yapılmasına karar verilmiştir. Bu yüzden mutluluk ve yaşam memnuniyeti karşılaştırması öncesinde Türk ve Faslı azınlıkların Hollanda'daki genel profiline bakılacaktır.

3.3.1 Türk ve Faslı Azınlıkların Hollanda'daki Nüfus Boyutu

Hollanda bugün Avrupa Birliği İstatistik Dairesi Eurostat'ın verilerine göre 27 AB ülkesi içinde 16.4 milyon nüfusu ile Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, İspanya, Polonya ve Romanya'dan sonra 8. sırayı almaktadır.

Tablo3.3: Hollanda'nın AB Ülkeleri İçinde Nüfus Boyutu

Ülke	Nüfus	Oran
AB (27)	49765981	100
Eurozone (16)	32712205	65
Hollanda	1640540	30.3

Kaynak: The EU-27 Population Continues to grow, (Çevirimiçi)
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-09-031/EN/KS-QA-09-031-EN.PDF,

Yoğun bir göçmen nüfusunu barından bugünün Hollanda'nın geçmişine bakıldığında II. Dünya Savaşı sonrası sorunlu bir demografik yapı ile karşı karşıya kalındığı görülebilir. Özellikle tüm Avrupa'yı kapsayan bu dönemde; sömürgelerin

bağımsızlıklarını kazanmaları, ve diğer sorunlar ile yeni imar döneminde yeterli insan gücünün karşılanmaması sonucunu doğurmuştur. 1960'lı yıllarla beraber açığa çıkan işgücü ihtiyacını karşılamak için öncelikli olarak Güney Avrupa ülkelerinden olmak üzere Akdeniz çevresinde Müslüman ülkelerin işgücünden faydalanılmıştır. İşgücü göçü ilk yıllarda hem göçmenler hem de göç alan ülkeler tarafından geçici olarak algılanmıştır. Bu noktada göçmen işçilere “konuk işçiler” tanımlaması yapılmıştır.¹² Türkiye’den dışarıya düzenli işçi göçü 31 Ekim 1961’de Türkiye ile Federal Almanya Cumhuriyeti arasında yapılan “Türk Alman İşçi Mübadelesi Anlaşması” ile başlamıştır. Almanya’yı sırasıyla, 15 Mayıs 1964’te Avusturya, 16 Temmuz 1964’te Hollanda, 8 Nisan 1965’te Fransa, 10 Mart 1967’de İsveç, 5 Ekim 1967’de Avustralya ve 5 Ocak 1975’te ise, Libya Halk Cumhuriyeti izlemiştir.¹³

Avrupa’ya göç eden Türk işçilerinin göç etme sebepleri incelendiğinde; daha yüksek bir yaşam standardına kavuşma isteği temel göç sebebi olarak görülmektedir. Ailesel nedenlere ek olarak, daha iyi iş olanakları aranması, yeni beceriler kazanılması, geri dönüşte kendi işini kurabilmek için sermaye biriktirilme güdüsü gibi etkenler göçü ortaya çıkarmıştır. Bireysel yararları paralel olarak, ülkedeki işsizlik oranının düşürülmesi, niteliksiz işgücünün eğitilerek, geri dönüşlerinde kalifiye eleman olarak istihdam edilmesi, ödemeler dengesini sağlayacak döviz girdilerinin arttırılması ve göçmen işçilerin ileride ülke için önemli bir kaynak oluşturması da oldukça önemli diğer nedenlerdir.¹⁴

1964 yılı itibari ile Hollanda’ya göç eden Türk nüfusu; 1.738.831 Türk nüfuslu Almanya ve 423.471 Türk nüfuslu Fransa’dan sonra üçüncü büyüklüğe sahiptir.¹⁵ Hollanda’da yaşanan tüm göçmenler içinde %11.5’lik nüfus oranına sahip olan Türkler Hollanda genelinde 373.000 nüfus büyüklüğü ile %2.2’lik bir orana

¹² K. Canatan, **Avrupa’da Müslüman Azınlıklar**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995 , s. 13

¹³ Ali Arayıcı, **Türkiye’den Avrupa’ya Göçün 40 Yılı**, İstanbul, Ceylan Yayınları, 2002, s. 44

¹⁴ Hüseyin Pekin, “Göç, Dışarıda Çalışma, Geri Dönüş (Hakların Örgütlü Korunması İhtiyacı)”, **30. Yılında Yurtdışındaki Türkler: Var olma Savaşının Anatomisi**, Ed: Yurdakul Fincancı, İstanbul, Anadolu Matbaa Tic, 1990, s. 59

¹⁵ TC Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yurt Dışındaki Vatandaşlarımızla İlgili Sayısal Veriler, (Çevirimiçi), <http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/diyih.portal?page=yv&id=1>, 13.07.2010

sahiptir. Hollanda İstatistik İdaresi tahminlerine göre 2020 yılında Hollanda’da yaşayan Türk Nüfusu 440.000’i aşacaktır.¹⁶ Türkler çoğunlukla Karadeniz bölgesinden ve İç Anadolu’dan Hollanda’ya göç etmişlerdir.¹⁷ Türklere nüfus olarak en yakın olan bir başka azınlık grubu da Surinamlılar ve Faslılardır.

Tablo 3.4: Hollanda Göçmen Nüfusu (1995-2008)

Veri	1995	2000	2002	2004	2006	2008
TOPLAM NÜFUS	15424000	15864000	16105000	16258000	16336000	16406000
TOPLAM GÖÇMEN	2448000	2775000	2965000	3088000	3152000	3216000
Faslılar	219000	262000	284000	306000	324000	335000
Antilyanlar	86000	107000	125000	131000	129000	132000
Surinamlılar	276000	303000	315000	325000	332000	336000
Türkler	264000	309000	331000	352000	365000	373000

Kaynak: Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı, “Hollanda ve Avrupa Birliği’ndeki Türk Nüfus, Hane Verileri ve Girişimcilerin Ekonomik Gücü”, Essen, Nisan 2007

1964 yılı ile Hollanda’ya başlayan Türk işçi göçü, çalışma müsaadesi almak şartıyla 1974 yılına kadar sürmüştür. 1974 ve daha sonraki yıllarda Hollanda ve diğer Avrupa ülkelerinin ekonomik krizle karşı karşıya kalmaları göç ile ilgili sert ve ağır şartları almalarını beraberinde getirerek iş gücü göçünü sekteye uğratmıştır. 1976–1981 yılları arasında gerçekleşen göçte; eş ve çocuklar da Hollanda’ya gelmiştir. Ailelerini de yanlarına getirmeleri ve yeni inşa edilen evliliklerden sonra kadın nüfusu arttığı gibi ikinci kuşak da Hollanda’da oluşmaya başlamıştır. Bugüne bakıldığında üçüncü kuşağın Hollanda’da doğup büyüdüğü görülmektedir.¹⁸

¹⁶ Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı, “Hollanda ve Avrupa Birliği’ndeki Türk Nüfus, Hane Verileri ve Girişimcilerin Ekonomik Gücü”, Essen, Nisan 2007

¹⁷ Crul, Doomernik, a.g.e, pp:1042

¹⁸Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı, “Hollanda ve Avrupa Birliği’ndeki Türk Nüfus, Hane Verileri ve Girişimcilerin Ekonomik Gücü”, Essen Nisan 2007, (Çevirimiçi), http://www.dtik.org.tr/DC/Editor/Image/Faydali_Bilgiler/Makaleler/HollandaveAvrupaBirligindekiTurkNufusHaneVerileriVeGirisimcilerinEkonomikGucu.pdf, 13.02.2009

Aşağıdaki tabloya bakıldığında açıkça görülmektedir ki Hollanda’da yaşayan göçmen Türkler genel nüfusa göre daha genç bir nüfus yapısına sahiptir. Yaşlı nüfus oranı Hollandalılarda %15.9 düzeyinde iken 20 yaş altı nüfus ise %23.3’tür.¹⁹

Tablo 3.5: Hollanda’da Türk Kökenli Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Veri	0-20	20-65	65 ve üzeri	Toplam
Erkek				
Sayı	70.755	112.345	7.881	190.981
Oran (%)	37,1	58,8	4,1	100
Kadın				
Sayı	66.491	106.368	5.75	178.609
Oran (%)	37,2	59,6	3,2	100

Kaynak: Türkiye Araştırmalar Markası Vakfı, “Hollanda ve AB’deki Türk Nüfus, Hane Verileri ve Girişimcilerin Ekonomik Gücü”, Essen Nisan 2007

Hollanda’da yaşayan Faslıların nüfus profilini vermeden önce genel olarak Fas’a bakıldığında; 1912-1956 yılları arasında Fransız ve İspanyol himayesinde kalan Fas’ın 1956 yılında bağımsızlığına kavuştuğu görülmektedir. Ülke anayasal monarşi ile birlikte kurulmuştur. Bir çok kere değişen anayasanın sonuncusu olan 1996 anayasasına göre Fas; devlet dini İslam, resmi dili Arapça olan ve anayasaya dayalı meşruti bir krallıktır. Oldukça yoğun bir Berberi nüfusuna sahip olan Fas’ta Arapça büyük şehirlerde konuşulmaktayken oldukça yoğun oranda üç ayrı Berberi dilleri (Tasusi, Shilha ve Tamazight) de kullanılmaktadır. Bu diller diyalekt olarak birbirlerinden tamamen farklıdır. Şu an Hollanda’da yaşayan Faslı göçmenlerin %75’i Berberi’dir. Berberi nüfusun çoğu Rif Sıradağlarının olduğu bölgeden gelmişlerdir. Geldikleri bölge literatürde yoğun nüfusa sahip ve tarıma elverişli olmayan topraklar olarak geçmektedir. Bu yüzden bu bölgede mevsimlik göçün fazla olduğu görülmektedir. Fas’ın bağımsızlığının kazanılmasının hemen ardından 1969’da yapılan anlaşma ile Berberilerin çoğu Hollanda’ya misafir işçi olarak gitmişlerdir.²⁰

¹⁹ Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı Yayınları, **a.g.e.**

²⁰ Nortier, Dorleijn, **a.g.e.**, pp. 139

Hollanda’da yaşayan Türkler ve Faslıların benzer noktalarına bakıldığında başta nüfus gelmektedir. 373.000 Türk nüfusa karşın 335.000 Fas nüfusu Hollanda’da yaşamını sürdürmektedir. Türkler ve Faslılar aynı dönemlerde, sırası ile 1960 ve 70’li yıllarda, Hollanda’ya misafir işçi anlaşmalarıyla gelmişlerdir. Türkler gibi Faslıların da ilk yıllarındaki erkek nüfusunun fazlalığı daha sonraları eşlerini ve çocuklarını da yanlarına almalarıyla daha heterojen bir hal almıştır.²¹

Tablo 3.6: Hollanda’daki Belirli Şehirlere Göre Faslı ve Türk Göçmenler Yüzdeleri

Şehirler	Toplam	% Batılı olmayan Göçmenler	% Faslılar	% Türkler
Amsterdam	743.079	34.3	8.8	5.2
Rotterdam	588.697	35.4	6.2	7.7
Den Haag	475.627	32.3	5.2	6.9
Utrecht	280.949	20.8	8.8	4.5
Arnhem	142.195	17.2	2.0	5.5
Deventer	96.540	12.4	0.3	6.7
Netherlands	16.334.210	10.5	2.0	2.2

Kaynak: Jacomine Nortier, Margreet Dorleijn, “A Moroccan Accent in Dutch Society: A Sociocultural Style Restricted to the Moroccan Community”, **International Journal of Bilingualism**, Cilt:12, No: 1&2, 2008, pp:129

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Hollanda’da yaşayan Faslı ve Türk göçmenler daha çok Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Arnhem ve Deventer şehirlerinde yaşamaktadırlar. Amsterdam ve Utrecht şehirlerinde de Faslılar daha fazla nüfusa sahiptirler.²²

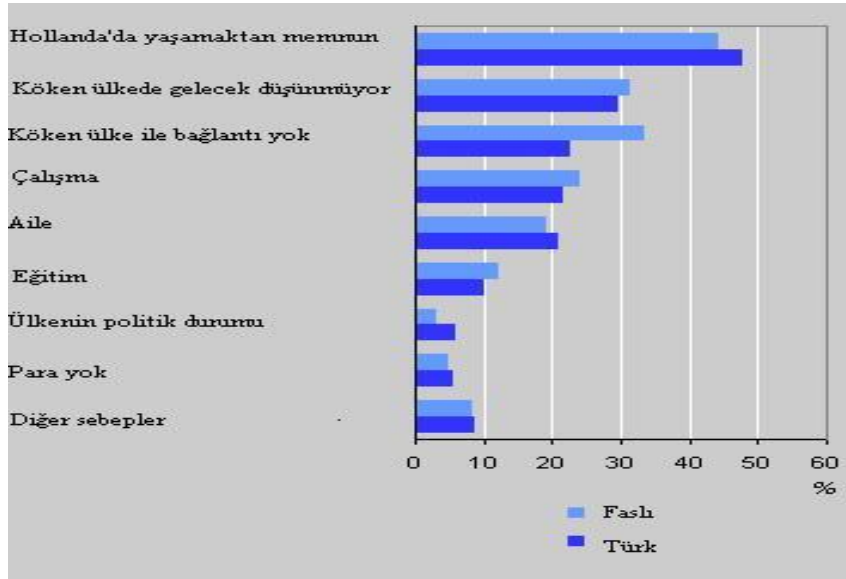
²¹ Aslan Zorlu, Joop Hartog, “Migration and Immigrants”, **Tinbergen Institute Working Papers**, 2001, pp. 4

²² Jacomine Nortier, Margreet Dorleijn, “A Moroccan Accent in Dutch Society: A Sociocultural Style Restricted to the Moroccan Community”, **International Journal of Bilingualism**, Cilt:12, No: 1&2, 2008, pp. 129

3.3.2 Hollanda'daki Azınlıklarının Hollanda'dan Ayrılmama Nedenleri

Türklerin ve Faslıların Hollanda'dan ayrılmama nedenlerine bakıldığında CBS'in yaptığı araştırma göze çarpmaktadır. Aşağıdaki tabloda Faslı ve Türklerin Hollanda'dan ayrılmama nedenleri incelendiğinde Hollanda'da yaşamaktan memnun bir tablo görülmektedir. Göze çarpan en önemli figür ise Türk azınlığın tersine Faslı azınlığın köken ülkede bağlantılarının bulunmaması Hollanda'dan ayrılmamaları üzerine önemli bir etken oluşudur.

Grafik: 3.1 Hollanda'dan Ayrılmamanın Nedenleri

Kaynak: CBS reports, “Back to Turkey or Morocco”, (Çevirimiçi)

<http://www.cbs.nl/e/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2005/2005-1759-wm.htm>

Bir başka araştırmanın sonuçlarına göre Türklerde ortalama hane büyüklüğü 3,9 kişiden oluşmaktadır. Hanede ortalama çalışan kişi sayısını 1,6 ve ortalama net gelir 1.966 Euro olarak göstermektedir. Almanya'ya kıyasla Hollanda'da daha düşük işsizlik oranı mevcuttur. Almanya'daki Türk hanelerinde ortalama çalışan kişi sayısı

1.3 iken Hollanda bu veri 1,6 dır.²³ Her ne kadar halen köken ülke ile Faslılara nazaran daha fazla bağlantısı bulunan Türklerde; Türkiye'ye yönelik olan yatırım ve tasarruf alışkanlıklarının yönü son on yıl içerisinde Hollanda'ya dönmüştür. Türkler arasında Hollanda'da taşınmaz mülk edinim eğiliminin gittikçe yükseldiği görülmektedir. Bugün Hollanda'da yaşayan Türk göçmenlerinin %20'ye yakının konut sahibi olduğu görülmektedir. Çalışmalar Türklerin Hollanda'da konut edinmesindeki ana nedenin artık yurda dönüş düşüncelerinden sıyrıldıkları yönünde olduğunu ortaya koymaktadır.²⁴

Ortalama kişi sayısının 4.1 olduğu ve ortalama net gelirlerinin 1.833 Euro olduğu Faslı azınlıkların konut edinme durumlarında ise ilginç bir durum karşımıza çıkmaktadır. Faslı azınlığın Türklerin taşınmaz mülk edinim eğilimlerinin yükselmesinin tersine mülkleri daha çok kiralama eğilimlerinde oldukları görülmektedir. Bu durum bir çalışmada dini boyut çerçevesinde incelemiştir. Faslıların Türklere göre özellikle faiz ödemeleri konusunda dini yasaklamalara daha fazla uyduğu bu yüzden de Mortgage gibi kredileri faiz ödeyecekleri yüzünden almadıkları ve konut edinmeden daha çok kiralamaya yönelik eğilimleri çalışmada ortaya çıkmıştır.²⁵

3.3.3 Hollanda'da Türk Azınlığının Eğitim Durumu

Sosyo-ekonomik yönden bakıldığında her ne kadar yeni kuşakların eğitim seviyesi eski kuşağa göre yüksek olsa dahi Türk ve Faslı göçmenler Hollanda halkı ve diğer tüm azınlıklardan da daha düşük bir eğitim düzeyine sahiptir. Bir çok analizde Türkler ve Faslılar bir arada değerlendirilmektedir.

²³ Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı Yayınları, **a.g.e.**

²⁴CBS reports, “**Back to Turkey or Morocco**”, (Çevirimiçi) <http://www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2005/2005-1759-wm.htm>, 14.02.2009

²⁵ Bambi Ceuppens, Marie-Claire Foblets, “The Flemish Case: A Monolingual Region in a Multilingual Federal State”, **Regional Identity and Diversity in Europe**, Ed: by David M. Smith, Enid Wistrich, London, The Federal Trust, 2007, pp. 129

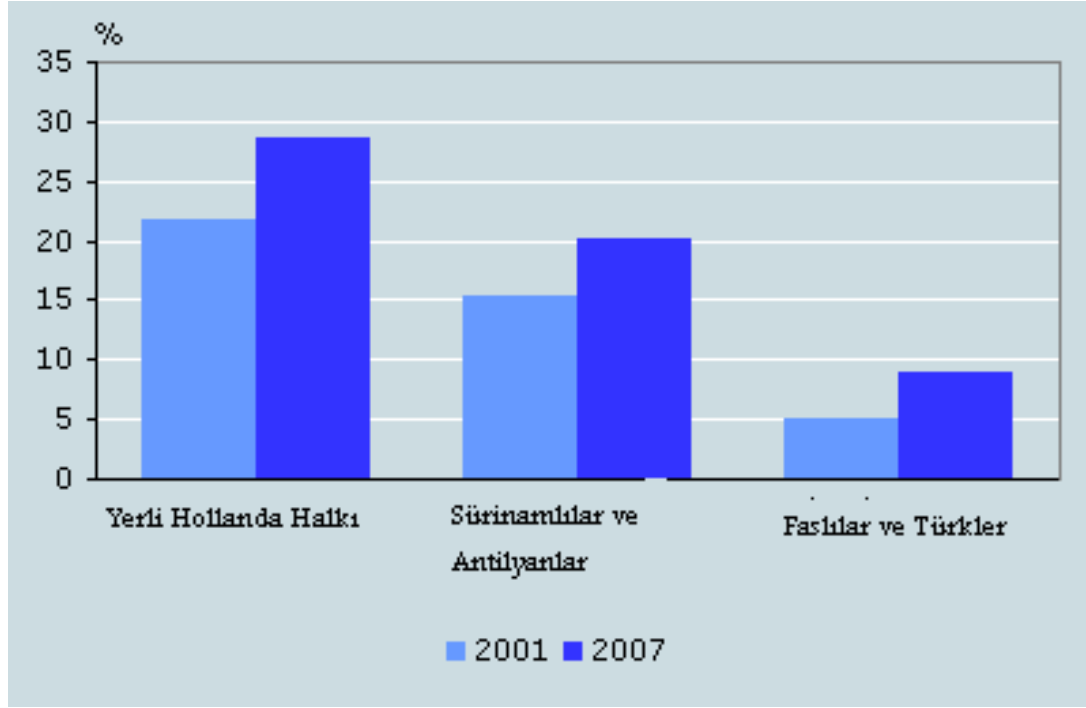
Hollanda'ya bir bütün halinde bakıldığında yüksek eğitim düzeyi yüzdesine göre yerli halk başat durumda olurken onları Antilyan, Sürinamlılar, Faslılar ve Türkler izlemektedir. Hollanda'da yaşayan Türk azınlıklarının eğitim düzeyleri diğer tüm azınlıklara göre daha düşüktür. Göçün ilk yıllarına bakıldığında Faslı ve Türk azınlıklarda var olan düşük eğitim düzeyi ikinci ve üçüncü kuşakla beraber yükselmiştir. Fakat halen diğer azınlıklardan ve yerli halktan oldukça düşük seyretmektedir.²⁶

Crul ve Doomernik göçmen çocuklarının eğitim başarılarının düşüklüğünün en önemli açıklamasının göçmen ebeveynlerinin bulunduğu düşük sınıf pozisyonları olduğunu, yerli çocuklarla karşılaştırıldığında, ebeveynlerin sosyo-ekonomik statüsünün ikinci kuşak göçmen çocuklarının zayıf eğitim düzeyinde çok önemli bir açıklayıcı faktör durumunda olduğunu ifade etmektedirler.²⁷

²⁶ Boukje Janssen, "Almost as Many Higher as Lower Educated Dutch", **SCP Reports**, (Çevirimiçi) <http://www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/onderwijs/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-2436-wm.htm>, 14.05.2009

²⁷ Crul, Doomernik, **a.g.e**, pp. 1042

Grafik 3.2: Hollanda’da yaşayan Halkın Eğitim Düzeyi Yüzdeleri

Kaynak: Boukje Janssen, “Almost as Many Higher as Lower Educated Dutch”, **SCP Reports**, (Çevirimiçi), <http://www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/onderwijs/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-2436-wm.htm>, (14.05.2009)

Tüm azınlıklar ayrı ayrı ele alındığında ise Türk ve Faslı azınlığının mevcut eğitim düzeyinin diğer tüm azınlıklara göre düşük olduğu görülmektedir. Genelde düşük düzey eğitimin hâkim olduğu Türk azınlığında üniversite mezuniyeti gibi ileri düzeyde eğitim oldukça düşük seyretmektedir. Antilyanların Hollanda yerel halkından sonra ileri düzey eğitimde ikinci sırada yer aldıkları onları da Sürinamlıların ve Faslıların izledikleri görülmektedir.²⁸ Aşağıdaki tablo daha ayrıntılı bir şekilde eğitim yüzdelerini vermektedir.

²⁸ J. Dagevos, M Gijsberts, C Van Prag, “Rapportage minderheden 2003. Onderwijs, Arbeid En Sociaal-Culturele Integratie”, **Sociaal en Cultureel Planbureau**, Den Haag, 2003

Tablo: 3.7 Hollanda’da Yaşayan Azınlıkların Eğitim Düzey Yüzdeleri

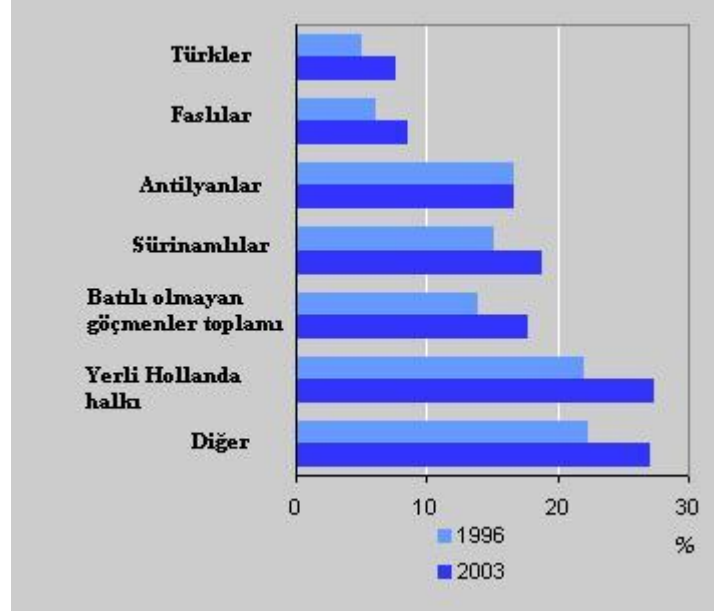
	%
Yerli Hollanda Halkı	
Düşük düzey	32,3
Orta düzey	42,1
İleri düzey	25,6
Sürinamlılar	
Düşük düzey	54,9
Orta düzey	31,2
İleri düzey	13,9
Antilyanlar	
Düşük düzey	51,9
Orta düzey	27,8
İleri düzey	13,9
Faslılar	
Düşük düzey	71,7
Orta düzey	20,6
İleri düzey	7,7
Türkler	
Düşük düzey	74,9
Orta düzey	19,4
İleri düzey	5,7

Kaynak: J Dagevos, M Gijsberts, C Van Prag, “Rapportage minderheden 2003. Onderwijs, arbeid en sociaal-culturele integratie”, **Sociaal en Cultureel Planbureau**, Den Haag, 2003.

Aşağıdaki grafikte de görüldüğü üzere CBS tarafından verilen 25-64 yaşları arası yüksek eğitilmiş kişilerin paylarında yıllar arası bir artış yaşansa dahi Türk ve Faslı göçmenlerin eğitim düzeyleri birbirlerine yakın seyretmekte ve Hollanda yerel halkı ile diğer batılı olmayan göçmenlerden (Sürinam ve Antilyanlar) daha düşük bir düzeye sahip olduğu görülmektedir.²⁹

²⁹ Tanya Traag, “Education Level in Dutch Population Increasing”, (Çevirimiçi), <http://www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/onderwijs/publicaties/artikelen/archief/2005/2005-1745-wm.htm>, 13.09.2010

Grafik 3.3: 25-64 Yaşlar Arası Etnik Geçmişe Ait Yüksek Eğitimli Kişilerin Dağılımı

Kaynak: Tanya Traag, "Education Level in Dutch Population Increasing", (Çevirimiçi), <http://www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/onderwijs/publicaties/artikelen/archief/2005/2005-1745-wm.htm>, 13.09.2010

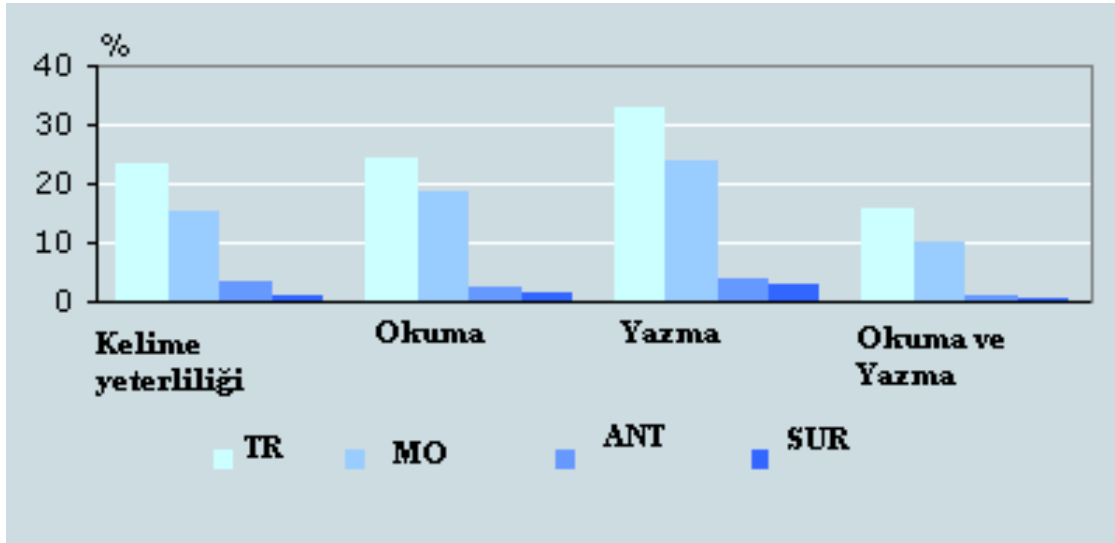
Bir başka büyük ölçekli araştırmaya göre, azınlıkların Hollandalı yaşlılarına göre; ilköğretimin başlangıcında ve bitirilmesinde dil becerileri konusunda iki yıl, matematik becerilerinde ise yarım yıl geridirlir. Ayrıca ilköğretim sonrası Türk ve Faslı öğrencilerin ancak %20'si yüksek orta öğretime devam edebilirken, bu oran Hollandalı çocuklarda %40'tır.³⁰

3.3.4 Hollanda'da Yaşayan Türk ve Faslı Azınlığın Hollandaca Kullanımı

³⁰ Mariette De Haan, Ed Elbers, "Peer Tutoring in a Multiethnic Classroom in the Netherlands: A Multiperspective Analysis of Diversity", **Comparative Educational Review**, Cilt:49, No:3, (Çevirimiçi), [http://www.nwo.nl/files.nsf/pages/NWOA_6MMFZN/\\$file/CER-DEF-490303.web.pdf](http://www.nwo.nl/files.nsf/pages/NWOA_6MMFZN/$file/CER-DEF-490303.web.pdf) 12.01.2010

Bir ülkeye entegrasyonda en önemli koşullardan biri o ülkenin anadilinin rahat bir biçimde konuşulmasıdır. Hollanda’da yaşamakta olan azınlıklar Hollandaca dilinin zor olduğunu belirtmektedirler. Özellikle Türklerin yazma okuma ve konuşma yönünde en fazla problemi yaşayan azınlık olduğu istatistiklerden görülmektedir. Hollanda İstatistik Bürosu ve Sosyal Kültürel Plan Büro’nun yapmış oldukları istatistiklerden görülmektedir ki Faslılar Hollandaca kullanımında Türklere göre daha az sorunlar yaşamaktadır. Faslıların %10’u Türklerin ise %20’ye yakını Hollandaca konuşma, yazma ve okumada zorlanmaktadırlar. Özellikle çalışmalarda entegrasyon açısından ülkedeki azınlıkların yerel dili konuşmasının önemine bakılmaktadır.³¹

Grafik:3.4 Hollanda’da yaşayan Azınlıkların Hollandaca Kullanımında Yaşadıkları Problemler

Kaynak: Saskie Te Riele, “Moroccans Have Fewer Problems with the Dutch Language than Turks” (Çevirimiçi), <http://www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/onderwijs/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-2570-wm.htm>, 12.02.2010

Hollandaca kullanımı üzerine yapılan başka bir çalışmada ise Faslı ve Türk azınlığı incelemeye alınmış, yapılan araştırmada Faslıların Türklere nazaran daha fazla Hollandaca kullandığı ortaya çıkmıştır. %90 Faslının kardeşleriyle konuşurken Hollandacayı kullandığını, %50 Faslının da anne ve babasıyla konuşurken de

³¹ Saskie Te Riele, “Moroccans Have Fewer Problems with the Dutch Language than Turks” (Çevirimiçi), <http://www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/onderwijs/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-2570-wm.htm>, 12.02.2010

Hollandaca kullandığı bulunurken, Türklerde bu oranın sırasıyla %62 ve %13 olduğu ortaya çıkmıştır.³²

Nortier ve Dorleijn'in yapmış olduğu çalışmada dilin kullanım oranının o ülkede yaşayan azınlıklar üzerindeki etkisini şöyle açıklamışlardır. Türk azınlıklarının hepsinin aynı dili kullanmaları ve yazımı aynı dil üzerinden yapmaları ve bu dilin homojen bir dil ile etnik kültüre bağlı olması sonucunu doğurmuştur. Türkler Hollanda'da birbirlerine sıkıca bağlı dururken, Faslıların %75'inin Berberi olması ve ayrı lehçeler kullanmaları sonucu Hollanda'ya geldiklerinde birbirlerini anlayamamaları ve ortak bir dil arayışına girerek birbirlerinden kopmasını doğurmuştur. Bu ortak dil "Hollandaca" olmuş fakat Hollandacayı öğrenirken bir yandan topluma entegre oluşları da gerçekleşmeye başlamıştır. Bu da Türk ve Faslı azınlık arasında temel bir farklılığı ortaya çıkarmıştır. Türkler daha toplulukçu bir yapı haline bürünürken Faslılar daha bireyciliğe yakın bir toplum olarak ortaya çıkmışlardır.³³

3.3.5 Hollanda'da Yaşayan Türk ve Faslı Azınlığın İstihdam Düzeyi

Hollanda'da yaşayan batılı olmayan göçmenlerin (15-65 yaş arası) işsizlik oranlarına bakıldığında Surinamlıların en düşük yüzdeye sahip olduğu görülmektedir. Surinamlıları en düşük ikinci işsizlik oranı ile Türk azınlığı takip etmektedir.³⁴

³² George Groenewold, "Identities and Intercultural Relations", **The Position of the Turkish and Moroccan Second Generation in Amsterdam and Rotterdam**, Ed: Maurice Grul, Liesbeth Heering, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2008, pp. 113

³³ Jacomine Nortier, Margreet Dorleijn, "A Moroccan Accent in Dutch: A Sociocultural Style restricted to the Moroccan Community", **International Journal of Bilingualism**, Cilt: 12, 2008, pp. 139

³⁴ J Dagevos, M Gijssberts, C Van Praag, **a.g.e**

Hollanda ekonomisinde 4 temel azınlık arasında istihdam durumu bakımından ikinci sırada yer alan Türk azınlığının Faslı azınlığa göre ekonomik yönden daha güçlü olduğu aşağıdaki grafikte açıkça görülmektedir.

Tablo: 3.8 Hollanda’da İşsizlik Oranları (15-65 Yaş Arası)

%								
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Toplam	3.5	4.1	5.4	6.5	6.5	5.5	4.5	3.9
Yerli halk	2.9	3.4	4.4	5.3	5.2	4.4	3.7	3.2
Batılı göçmenler	4.6	5.4	6.8	7.9	7.9	6.8	5.8	5.1
Batılı olmayan göçmenler	8.5	9.8	13.7	15.9	16.4	14.3	10.3	9
a.Türkler	7.7	9.5	13.1	15.4	14.8	14.4	9.1	8.1
b.Faslılar	8.9	10.1	17.9	19.3	18.8	16.1	11.1	10.2
c.Sürinamlılar	6.9	7.1	9.7	12.2	13.7	10.7	8	6.4
d.Antilyanlar	9.1	10.3	14.1	15.7	15.7	14.7	10	9.7

Kaynak: J Dagevos, M Gijsberts, C Van Prag, “Rapportage minderheden 2003. Onderwijs, arbeid en sociaal-culturele integratie”, **Sociaal en Cultureel Planbureau**, Den Haag, 2003.

Bugün Hollanda’da yaşayan 150.000 civarında çalışan Türk nüfusun 2006 verilerine göre 13.500’ü girişimcidir. Faslı azınlıkla kıyasla girişimciliğin yoğun görüldüğü Türklerde³⁵, serbest mesleğe girmelerindeki neden olarak Hollanda’nın yerli üreticisinin üretemeyeceği, Türklere has spesifik ihtiyaçların var olmasıydı. İlk başlarda sadece belirli bir kesimin ihtiyaçlarına yöneldiğinden “niş ekonomisi” olarak tanımlanan bu faaliyet 1980’li yılların ilk yarısında başlamıştır. Daha sonraları girişimcilik hızlanmıştır. Artık sadece Türk halkının ihtiyaçları doğrultusunda üretim yapılmamakta türlü sektörlerde de girişimcilik yaşanmaktadır.³⁶

Crul ve Doornik’in yapmış oldukları çalışmada ilgi çeken bir durum olan Utrecht şehrinde yer alan Lombok bölgesinin Türk dükkanları ile dolu olmasıdır. Daha önce de belirtildiği üzere Utrecht Türklere nazaran daha fazla Faslı nüfusu barındıran bir şehirdir. Şehrin %8.8’i Faslı iken %4.5’i Türk’tür. Lombok

³⁵ FORUM The Institute of Multicultural Development, **The Position of Muslims in the Netherlands**, 2008, Utrecht, pp. 27

³⁶ Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı, **a.g.e**

bölgesindeki Türklerin açtığı ve halen işlettiği Türk isimli dükkanlarının fazlalığını Crul ve Doomernik çalışmasında eşsiz girişimci ruhuna bağlamaktadır.³⁷

Tablo: 3.9 Hollanda’da Girişimcilik Oranları

Yıllar	1998	2005
Türkler	7,6	13,5
Fashılar	3,4	7,3
Sürinamlılar	3,9	6,4
Antilyanlar	3,4	4,7
Yerli Hollanda Halkı	10,5	11,5

Kaynak: FORUM The Institute of Multicultural Development, **The Position of Muslims in the Netherlands**, 2008,Utrecht, p:27

Yukarıdaki grafikte de görüldüğü üzere Hollanda’da Türkler Fashılara göre daha fazla girişimci barındırmaktadır. 1998 ve 2005 yılları karşılaştırıldığında da girişimcilik yüzdesinin Türklerde iki kat arttığı görülmektedir.

Türk girişimcilerin ekonomik gücüne bakıldığında ise Türk serbest girişimcilerin 1996-2006 döneminde toplam yıllık cirolarının 21.8 milyar Euro’dan 43.9 milyar Euro’ya çıktığı görülmektedir.

Tablo: 3.10 Hollanda’da Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü

Veri	Değer
Sayı	13.500
İşletme başına ortalama yatırım (Euro)	110.000

³⁷ Crul, Doomernik, **a.g.e**, pp. 1042

Toplam yatırım (Milyar Euro)	1.5
İşletme başına ortalama ciro (Euro)	418.000
Toplam yıllık ciro (Milyar Euro)	5.6
İşletme başına ortalama çalışan sayısı	4.6
Toplam çalışan sayısı	62.000

Kaynak: Türkiye Araştırmalar Merkezi, a.g.e

Bugün verilere bakıldığında Hollanda’da Türk girişimcilerin %46’lık bölümünün 30-40 yaş grubunu kapsadığı görülmektedir. Bu da göstermektedir ki özellikle Hollanda’da yaşayan ikinci kuşak girişimcilikte ön sıralarda yer almaktadırlar.³⁸

Tablo: 3.11 Hollanda’da Yaşayan Türklerde Cinsiyet, Yaş ve Uyruğa Göre Girişimci Oranları

Veri	Sayı	Oran (%)
CİNSİYET		
Kadın	2.800	20,7
Erkek	10.700	79,3
Toplam	13.500	100
YAŞ		
18-30	3.300	24,5
30-40	6.200	46,1
40-50	2.800	20,6
50-60	1.000	7,4
60 ve üstü	200	1,4
Toplam	13.500	100
UYRUĞU		
Türk	2.700	19,8
Hollanda	10.800	80,2
Toplam	13.500	100

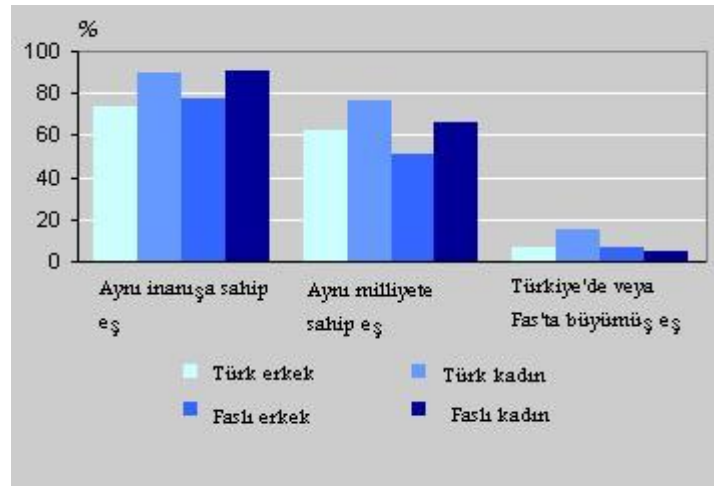
Kaynak: Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı, a.g.e

3.3.6 Hollanda’da yaşayan Türk ve Faslı Azınlığın Eş Seçimi

³⁸ Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı, a.g.e

Hollanda'da yaşayan azınlıklara bakıldığında Türklerin genelde yine Türk azınlık içerisinde, Faslıların da Fas azınlığından eş seçtiği görülürken Sürinamlılar ve Antilyanların karışık evlilikler yaptığı görülmektedir.³⁹ Genel itibari ile Türkler ya aynı inanişaya sahip kişilerle ya da aynı milliyete sahip kişilerle evlenmektedirler. Faslı azınlığa bağlı bireyler ise aynı milliyetten ziyade daha çok aynı inanişaya sahip bireylerle evlenmeyi seçmektedirler.⁴⁰

Grafik 3.5: Türk Ve Faslıların Eş Seçimi Oranları

Kaynak: Arie de Graf, *a.g.e.*

Bugün Hollanda hükümetinin azınlık politikalarına bakıldığında 90'ların sonlarından bugüne kadar uygulanan politikalardan vazgeçilerek göçmenlerin daha çok Hollanda vatandaşlık bilincinin geliştirilmesiyle uyum sağlamaları politikası uygulanmaya başlanmıştır. Hükümet vurguyu sadece yeni vatandaşların hakları üzerine değil aynı zamanda da görevleri üzerine de koymuştur. Bu görevlerden bazıları ise; Hollandacayı öğrenme ve Hollanda toplumunu zamanla tanımaktır. Bu durumun bir sonucu olarak da Hollandalı

³⁹ FORUM, *a.g.e.*, p. 20

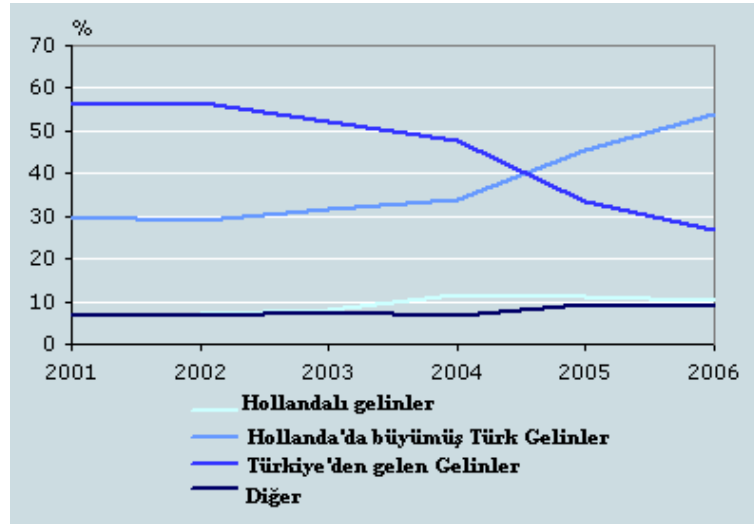
⁴⁰ Arie de Graf, *a.g.e.*

olmayan bireylerin yurtdışından yapacakları evliliklerin zorlaştırıldığı görülmektedir.⁴¹

Hollanda hükümetine göre Türklerin ve Faslıların kendi ülkelerinde evlenmeleri sonucu evlilik yoluyla Hollanda'ya gelen kişilerin toplumla bütünleşmesinde güçlükler yaşanmaktadır. Bu hususta Hollanda hükümeti ülkeye gelecek kişinin vatandaşlık uyum sürecine hazır olup olmadığını kendi ülkesinde düzenlenecek bir sınavla belirlenmesini hükme bağlamıştır. Hollandaca dil sınavı yanında kişi, Hollanda'yı coğrafi, tarih ve toplumsal yapı olarak ne ölçüde tanıdığı konusunda teste tabi tutulmaktadır. Aynı zamanda Hollanda'da yaşayan kişi için de belirli bir ekonomik gelir düzeyi belirlenmiş bu gelir düzeyinin altında ise evlilik yapamaması karara bağlanmıştır.

Bu durum Türk ve Faslı göçmenlerin kendi ülkelerinde evlenme oranlarını oldukça azaltmıştır. Aşağıdaki grafiklerde bu durum açıkça görülmektedir.

Grafik 3.6: Hollanda'da Yaşayan Türk Erkeklerinin Eş Seçimi

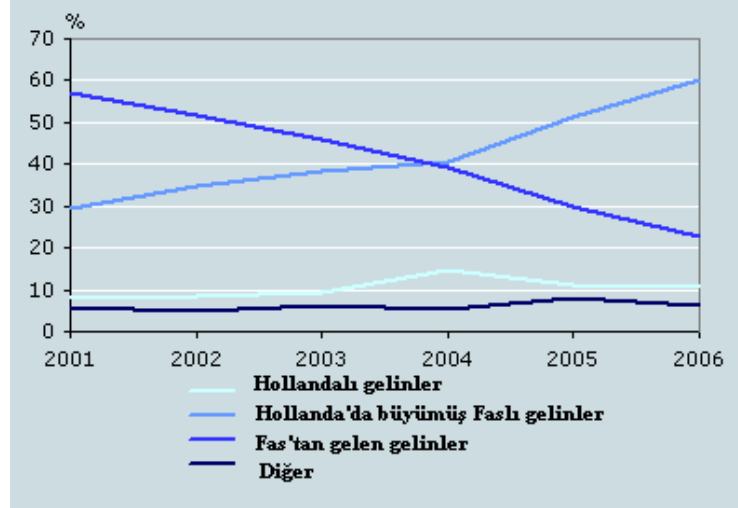

Kaynak: Mila Van Huis, "Fewer Immigrant Brides from Turkey and Morocco", (Çevirimiçi), <http://www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-2350-wm.htm>, 12.09.2010

⁴¹ Crul, Doomernik, a.g.e, pp. 1042

Yukarıdaki grafik incelendiğinde 2002 sonrası Türk erkeklerinin Türkiye’de yaşayan kişilerle evliliklerinde düşüş yaşanırken Hollanda’da büyümüş Türklerle evliliklerinde 2004 sonrası ise önemli bir artış yaşanmıştır.

Grafik 3.7: Hollanda’da Yaşayan Faslı Erkeklerin Eş Seçimi

Kaynak: Mila Van Huis, “Fewer Immigrant Brides from Turkey and Morocco”, (Çevirimiçi), <http://www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-2350-wm.htm>, 12.09.2010

Yukarıdaki grafik incelendiğinde ise 2001 itibari ile Faslı erkeklerin Fas’ta yaşayan kişilerle evliliklerinde hızlı düşüş yaşanırken Hollanda’da büyümüş Faslılarla evliliklerinde 2001 sonrası büyük oranda bir artış yaşanmıştır.

3.3.7 Hollanda’da yaşayan Türk’lerin ve Faslıların Dini Aktiviteleri

Hollanda’da yaşayan Müslümanların nüfusu 2006 verilerine göre 850.000’dir. Bu nüfusun %70’ini Müslüman olan iki göçmen grup Türk ve Faslı göçmenler oluşturmaktadır. Genel itibari ile Hollanda’da yapılan çalışmalara bakıldığında da müslüman azınlığın daha inançlı olduğuna çok kez vurgu

yapılmaktadır.⁴²

Faşlı ve Türk azınlık ilk yıllarda pansiyonlarda, kendilerine ayrılan küçük odalarda dini aktivitelerini gerçekleştirirken, ilerleyen yıllarda aile birleşimleriyle birlikte özellikle Cuma günleri ve Ramazan aylarında dini aktivitelerini yerine getirmek ve aile fertlerinin dini eğitimlerini sağlamak için yeni mekânların inşası için girişimlerde bulunmuşlardır. Bu girişimler neticesinde 1972-1975 yılları arasında ilk adımlar atılmış ve öncelikle, küçük iş yerleri kiralanmak suretiyle bu yerlerde dinî faaliyetler yerine getirilmeye başlanmıştır. İlk girişimlere bakıldığında çoğu müslüman grup birlikte hareket etmiştir fakat daha sonraki yıllarda etnik ayrışmalarla, her etnik grup kendi cami derneğini oluşturmuştur.⁴³

Bugüne gelindiğinde Türk azınlığının Hollanda’da toplam 245 camisi, Fas azınlığının ise 150 camisi bulunmaktadır. Camilerin dağılımı aşağıdaki gibidir.

Tablo 3.12: Hollanda Türk ve Faşlı Camilerin Sayısı ve Dağılımı

	Camilerin Dağılımı	Toplam
Türkler	Diyanet – 161	245
	Milli Görüş – 42	
	Süleymani – 38	
	Diğer - 14	
Faşlılar	Hollanda Fas Birliği Camileri – 90	150
	Amsterdam Fas Birliği Camileri -20	
	Diğer - 40	

Kaynak: FORUM, a.g.e, pp:15

Türk ve Faşlıların dini aktiviteleri SCP tarafından incelenmiş ve ramazanda Türkler %66 oranında oruç tutarken her gün beş vakit namaz kılanların oranı ise %29

⁴² S Keuzekamp, E hooghiemstra, De Kunst Van Het Combineren. Taakverdeling Onder Partners, **Sociaal en Cultureel Planbureau**, Den Haag, 2000; K Phaet, J Ter Wal, **Moslim in Nederland. Religie en migratie: sociaal-wetenschappelijke databronnen en literatuur** SCP-werkdocument. SCP. Ercomer-ICS Universiteit Utrecht. Den Haag. 2004

⁴³ N. Landman, “Hollanda’da İslam Örgütleri”, **Avrupa’da İslam**, Ed: Kadir Canatan, , İstanbul, Beyan Yayınları, 2005, s. 118

olarak bulunmuştur. Bu oran diğer Müslüman azınlık olan Faslılarda sırası ile %90 ve %69'dur.⁴⁴

Tablo:3.13 Türk Ve Faslıların Dini Aktiviteleri

Dini aktivite	Türk	Faslı
Beş vakit namaz kılan	29%	69%
Ramazanın her günü oruç tutmak	66%	90%
Helal yemek tüketmek	83%	89%

Kaynak: SCP, **Annual Report Integration**, 2007

11 Eylül saldırılarından dolayı tüm dünyada gelişen olaylar ve en son olarak da Hollanda'da Kasım 2004'te Müslüman kadınlar ve evdeki şiddet konusunda bir filmle ünlü Hollandalı film yapımcısı Theo van Gogh'un Faslı bir müslüman genç tarafından öldürülmesi göçmen politikalarında önemli değişikliklere neden oldu. Cinayetin hemen ardından müslümanlar göçmenlere dolayısıyla da Türk göçmenlere ana dilde eğitime yasak getirilmesi Hollanda'nın artık entegrasyon yanlısı politikalarını eskisi gibi savunmamakta olabileceğini düşündürmektedir.

3.3.8 Hollanda'da yaşayan Türklerin ve Faslıların Hollanda Toplumuna Uyumunu

Hollanda'da yaşayan azınlıkların ülke içinde kendilerini nasıl tanımladıkları, kendilerini hangi gruba daha yakın hissetmeleri, o topluma entegre olmalarını da belirlemektedir. Bugün Hollanda'da yaşayan Türklerin %58'i kendini Türk olarak tanımlarken sadece %12'si kendisini Hollanda toplumunun bir parçası olarak görmektedir. Surinamlı'ların uzun yıllar Hollanda'nın sömürgesi olması sonucu kültürel yönden etkilenimleri Antilyanların Hollanda'nın bir parçası oluşu onların kendilerini daha çok Hollanda toplumuna yakın hissetmelerine neden olmuştur.

⁴⁴ FORUM, a.g.e, pp. 15-16

Geriye kalan Fas toplumu ise Türklerle karşılaştırıldığında Hollanda toplumuna daha yakındır.⁴⁵

Tablo: 3.14 Hollanda’da Yaşayan Azınlıkların Toplum ile İlişki Oranları

	Kendi etnik grubuna ait hissediyor	Kendi etnik grubu ve Hollanda Toplumuna ait hissediyor	Hollanda Toplumuna ait hissediyor
Türkler	58	30	12
Faslılar	46	40	14
Sürinamlılar	20	40	39
Antilyanlar	35	32	33

Kaynak: FORUM, a.g.e, p. 16

3.3.9 Hollanda’da Yaşayan Türk ve Faslı Azınlığın Mutluluğu

Literatürde azınlıkların mutluluklarına dair yapılan çalışmalar oldukça az sayıdadır. Hollanda’da mutluluk ve yaşam memnuniyeti üzerine yapılan çalışmalar daha çok Hollanda’yı bir bütün olarak araştırmaktadır. Hollanda’daki azınlıkların mutluluğunu inceleyen çalışma ise literatürde neredeyse yoktur.

Göçün bireyin psikolojik sağlığı üzerine etkilerini inceleyen çalışmalar bir anlamda bireylerin mutlulukları üzerine etkilerini açıklamaya çalışmıştır. Göç uzun zamandır psikologların, antropologların ve psikolojik danışmanların ilgisini çeken ve incelemelerine yol açan bir konu olmuştur.

Azınlıklar ve mutluluk üzerine yapılan çalışmalarda ise genellikle bir ülkede yaşayan azınlıkların o ülkedeki yerli halka göre daha mutsuz oldukları ve yaşamdan daha az memnun oldukları ortaya çıkmıştır. Bunun arkasında yatan sebeplerin de

⁴⁵ FORUM ,a.g.e, p. 16

düşük gelir, düşük eğitim düzeyi, sağlık sorunları ve azınlık olmanın verdiği his olduğu söylenmektedir.⁴⁶

Farklı kültürel geçmişler bireyler üzerinde psikolojik ve sosyolojik adaptasyonu etkilemekte ve aidiyet üzerine bireyleri her gün kendilerini sorgulamaya yöneltmektedir. Ayrımcılık ve dışlama gören azınlıklar yaşamdan daha az memnun oldukları ve kendi gruplarında kapalı bir ortamda yaşamayı seçmektedir.⁴⁷

Verkuyten'in çalışmasında Hollanda'da yaşayan Türklerin yerli halktan daha az yaşam memnuniyetine sahip olduğu sonucuna varmıştır. Bunun nedeni ise yoğun olarak hissedilen dışlanmadan kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Hissedilen dışlanma Türkleri kendi kapalı gruplarında yaşamaya yönlendirmiştir.⁴⁸

M. Verkuyten'in 1986 yılında yapmış olduğu çalışmada hayatlarından ne kadar memnun oldukları sorusu yöneltilmiştir. Cevaplar ise; "0" çok kötü bir yaşama sahibiyet "10" ise mükemmel bir yaşama sahibiyet olarak belirlenmiştir. Sonuç aşağıdaki tablodaki gibidir;

Tablo 3.15: Hollanda'da Yaşayan Halkların Yaşam Memnuniyeti

Halk	Yaşam Memnuniyeti
Yerli Hollandalılar	7.7
Türkler	6.4
Faslılar	7.2
Surinamlılar	7.0

Kaynak: Maykel Verkuyten, "The Impact of Ethnic and Sex Difference on Happiness Among Adolescents in the Netherlands", **Psychology Report**, 1989, pp. 260

⁴⁶ Maykel Verkuyten, "Life Satisfaction Among Ethnic Minorities: The Role of Discrimination and Group Identification", **Social Indicators Research**, Cilt.39, 2008, pp. 391-392

⁴⁷ M. Verkuyten, The Impact of Ethnic and Sex Differences on Happiness among Adolescents in the Netherlands, **Journal of Social Psychology**, Cilt:126, 1986, pp. 259 - 260.

⁴⁸ Verkuyten, A.e.

Tablodan da görülmektedir ki Verkuyten tarafından yapılan çalışmada Türler Yerli Hollanda halkına göre yaşamlarından daha az memnun oldukları gibi Faslı ve Sürinamlı azınlıklara göre de daha az memnundurlar.⁴⁹

Ans Merens'in "Het Geluk van de Marokkaanse Vrouw (The Happiness of Moroccan Women-Faslı Kadınların Mutluluğu)" adlı çalışmada benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Kişilere 4 ölçekli mutluluk sorusu yöneltilmiş ve Türk Azınlığının özellikle kadınlarının Hollanda'nın yerli halkından daha mutsuz olduğu sonucu bulunmuştur. Bunun yanı sıra Hollanda'da yaşayan Türk Azınlıklarının sadece Hollanda yerli halkından değil aynı zamanda Hollanda'da yaşayan diğer azınlıklardan da mutsuz olduğu ortaya çıkmıştır.⁵⁰

Tablo: 3.16 Hollanda Mutluluk Verisi

	Kadın	Erkek
Yerli Hollandalılar	3,14	3,15
Türkler	2,70	2,84
Faslılar	2,90	2,83
Surinamlılar	2,88	2,95
Antilyanlar	2,87	2,94

Kaynak: Ans Merens, " Het Geluk van de Marokkaanse Vrouw", **Veel Geluk in 2007**, SCP, Den Haag, 2007, pp. 37

Judith R. Cornelisse-Vermaat'ın yapmış olduğu "Household Production, Health and Happiness" adlı yayımlanmamış doktora tezinde yapmış olduğu anket çalışmasında Türkler yerli Hollanda halkından daha az mutlu olurken Türk göçmenlerin diğer tüm azınlıklardan da daha az mutlu olduğu sonucuna varmıştır. (Sonuçlar 10 ölçekli olarak değerlendirilmiştir.)⁵¹

⁴⁹ Maykel Verkuyten, **A.e.**

⁵⁰ Ans Merens, " Het Geluk van de Marokkaanse Vrouw", **Veel Geluk in 2007**, SCP, Den Haag, 2007, pp. 37

⁵¹ Judith R. Cornelisse-Vermaat, **Household Production, Health and Happiness**, Wageningen Üniversitesi Yayımlanmamış Doktora Tezi, (Çevirimiçi), <http://edepot.wur.nl/121637>, 17.09.2010

Tablo 3.17: Hollanda’da Yaşayan Halkların Yaşam Memnuniyeti Sonuçları

	Yerli Hollandalılar	Sürinam/Antilyanlar	Faslılar	Türkler
Kadın	7.56	7.35	7.41	7.05
Erkek	7.58	7.37	7.37	7.23

Kaynak: Judith R. Cornelisse-Vermaat, **Household Production, Health and Happiness**, Wageningen Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Çevirimiçi), <http://edepot.wur.nl/121637>, 17.09.2010

2008’de ise FORUM tarafından yapılan çalışmada Batılı olmayan göçmenlerin (15-35 yaş arası) %72’nin kendisini mutlu olarak tanımladığı ortaya konmuştur. Çalışmada genç Antilyanların en mutlu azınlıklar olduğu ve %79’unun kendini mutlu hissettiğine değinilirken %71 genç Faslının da kendini mutlu tanımladığı görülmektedir. Türklerin ise %67’si kendini mutlu olarak tanımlamaktadır.⁵²

⁵² FORUM, **Factbook The Position of Muslims in the Netherlands: Facts and Figures**, Utrecht, The Netherlands, FORUM, 2008

BÖLÜM IV

UYGULAMA

4.1 Faslı ve Türk Azınlıkların Karşılaştırılmasının Nedeni

Önceki bölümde de belirtildiği üzere Hollanda'da birçok göçmen grup bulunmaktadır, ancak Türkler düşük sosyo-ekonomik seviyede olan Faslılarla, aynı göç geçmişine ve aynı zamanda da aynı dini inanışa sahiptirler. Aynı zamanda Sürinam ve Antilyanların aksine Hollandalılarla hiçbir ortak tarih ve dil öğelerini paylaşmamaktadırlar. Bu nedenlerden ötürü bu tezde iki azınlığın mutluluk ve yaşam memnuniyetlerinin karşılaştırılmasına karar verilmiştir.

Üçüncü bölümde belirtilen tüm çalışmalarda Türk'lerin Faslılardan daha düşük bir yaşam memnuniyetine ve mutluluğa sahip oldukları görülmektedir. Bu durum ilk önce neo-klasik iktisadın öngördüğü iktisadi parametreler yardımı ile açıklanmaya çalışılırsa; çeşitli objektif iktisadi kriterlere ve nesnel ölçütlerden yararlanılması gerekmektedir.

Bilindiği üzere anaakım iktisat için toplumun kalitesi nesnel ölçütler ile kolayca anlaşılabilir. Nesnel ölçütleri belirleyen iktisadi parametreler uzun yıllardır bireylerin refahını da belirlemekte ve mutlulukla doğrudan ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Pek çok iktisatçı bireylerin refahını ve mutluluğunu ekonomik durum ile direkt olarak bağlamıştır. Bu suretle ana akım iktisadi görüşe göre iyi oluş ölçümede önemli objektif kriterlerden biri gelirdir. Genelde ekonomik model, gelir düzeyi yüksek olan ülkelerin refahının dolayısıyla mutluluğunun gelir düzeyi düşük olan ülkelere göre daha fazla olduğunu ileri sürmektedir.¹ Türk ve Faslı azınlığın gelir durumu incelendiğinde aşağıdaki tablo karşımıza çıkmaktadır.

¹ Bruno S. Frey, Alois Stutzer, "The Economics of Happiness", **World Economics**, Cilt:3, No:1, January-March, 2002, pp. 8

Tablo 4.1: 2000-2007 Yılları arası Türk ve Faslı Göçmenler Yıllık Gelir Düzeyi

Yıllar	Türk Göçmenler	Faslı Göçmenler
2000	21.3	19.6
2001	23.1	21.2
2002	23.6	22.4
2003	22.9	22.2
2004	23.2	22.7
2005	23.6	23.4
2006	24.8	24.2
2007	25.7	25.6
<u>2000-2007</u>	<u>23.6</u>	<u>22.5</u>

Kaynak: CBS Statistics, Inkomensongelijkheid; particuliere huishoudens naar diverse kenmerken, the Netherlands, 2009

Yukarıdaki tabloda Faslı azınlık Türk azınlıktan daha düşük gelir düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Ana akım iktisat objektif kriterleri göz önüne alındığında gelirin Türklerde daha yüksek oluşu mutluluğu açıklamadaki gücünü kaybetmektedir.

Bir başka nesnel parametre olan istihdam durumu incelendiğinde, ana akıma göre işsizlik düzeyinin yüksek olduğu ülkelerin refah seviyelerinin ve dolayısıyla mutluluklarının da düşük olduğu öne sürülmektedir. Türk ve Faslı azınlığın 2001-2008 yılları arası işsizlik yüzdeleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 4.2: 2001-2008 Yılları arası Türk ve Faslı Azınlıkların İşsizlik Yüzdeleri

%	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Türkler	7.7	9.5	13.1	15.4	14.8	14.4	9.1	8.1
Faslılar	8.9	10.1	17.9	19.3	18.8	16.1	11.1	10.2

Kaynak: J Dagevos, M Gijsberts, C Van Prag, "Rapportage minderheden 2003. Onderwijs, arbeid en sociaal-culturele integratie", **Sociaal en Cultureel Planbureau**, Den Haag, 2003.

Yukarıda da görüldüğü üzere Türk azınlığının işsizlik oranı Faslılardan daha düşüktür. İşsizlik gibi nesnel bir ölçütün fayda ve mutluluk ile ilişkisi de ana akım

iktisada göre negatiftir. Fakat mutsuzluğu açıklamadaki gücü bu durumda ortadan kalkmaktadır.

Bir diğer nesnel iktisadi parametre ise girişimciliktir. Genel ekonomik sistemde girişimciliğin ekonomik büyümenin motoru olduğu ve ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde istihdam yarattığı ana-akım iktisadi görüşe göre kabul edilmektedir. Aşağıdaki tabloda bu iki azınlığın girişimcilik oranları 1998 ve 2005 senelerine göre gösterilmiştir.

Tablo 4.3: Türk ve Faslı Göçmenlerin 1998 ve 2005 yılı Girişimci Yüzdeleri

Yıllar	1998	2005
Türkler	7,6	13,5
Faslılar	3,4	7,3

Kaynak: FORUM The Institute of Multicultural Development, **The Position of Muslims in the Netherlands**, 2008,Utrecht, p. 27

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Türkler Hollanda’da Faslılardan daha fazla girişimciye sahiptirler. Bir başka iktisadi parametrenin de Türk’lerden yana pozitif bir durum yaratmasına karşın halen ana-akım iktisadın mutluluk ve gelir arasındaki ilişkiyi açıklama gücü yeterli değildir.

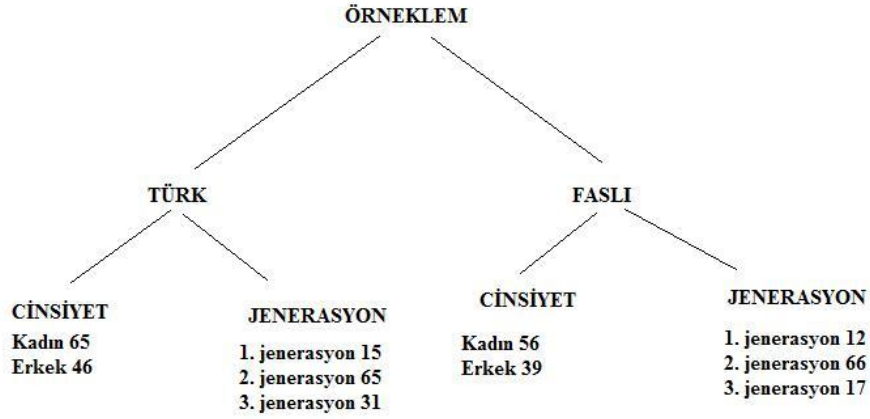
4.2. Anket ve örneklemin tanıtımı

Bu çalışmada iktisadi parametreler ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemek ve diğer temel değişkenlerin mutluluğa etkisini araştırmak için anket yöntemine başvurulmuştur. Çalışma, 5 ilde (Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Arnhem ve Utrecht) 207 kişi ile yüz yüze anket tekniği kullanılarak yapılmıştır. Anket toplam 19 sorudan oluşmuştur ve iki dilde hazırlanmıştır. Türkler için Türkçe Faslılar için ise Hollandaca olarak hazırlanmıştır.

Ankete Faslı ve Türk göçmenler katılmış olup, 96 Faslı ve 111 Türk ile görüşmeler yapılmıştır. Türklerde ankete 65 kadın 46 erkek katılmış olup Faslılarda

56 kadın 40 erkek katılmıştır. Her iki grupta da ikinci jenerasyona daha fazla ulaşılmış olup 1. jenerasyon olarak 15 Türk ve 12 Faslı ile anket yapılmıştır. 3. jenerasyon ile de Türklerde 31 Faslılarda da 17 kişi ile anket yapılmıştır.

Grafik 4.1: Örneklemin Dağılımı

4.3. Metodoloji

İlk olarak ana-akım iktisadın mutluluk ve iktisadi parametreleri açıklama gücünü test etmek için objektif kriterlerin kontrolü yapılmak istenmiştir. Bunun için önce aylık hane gelirlerine bakılmıştır. Ankete katılanlar incelendiğinde Türklerin Faslılardan daha zengin olduğu görülmektedir.

Tablo 4.4: Ankette Gelir Grubuna Göre Dağılım Yüzdeleri

	%	Türkler	Faslılar
1000 € 'dan düşük		12.5	23.4
1000-2000 €		34.8	48.9
2000-3000 €		23.2	18
3000 €'dan fazla		28.5	9.5

Ardından işsizlik oranlarına bakıldığında ankete katılanlardan Türklerin Faslılara göre Hollanda'da daha çok istihdam edildiği anlaşılmıştır.

Tablo 4.5: Ankette İstihdam Durumuna Göre Dağılım Yüzdeleri

%	Türkler (n=111)	Faşlılar (n=96)
İşsiz	13.6	20
İş sahibi	86.3	80

En son ise yaşamdan memnuniyet sonucuna bakılmıştır. Sonuç daha önce yapılan çalışmalarla aynı çıkmıştır. Türklerin yaşamdan daha az memnun oldukları açıkça görülmektedir. Sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Tablo 4.6: Ankette Yaşam Memnuniyeti Sonuçları

	Türkler	Faşlılar
Örneklem	111	96
Ortalama	6.41	7.22
S.D.	1.708	1.641

Ana akım iktisadın gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiyi açıklama düzeyinin yetersiz kalışı sonucu diğer değişkenlerin mutluluğu nasıl etkilediğini test etmek için ankette sorulan diğer sorular incelemeye alınmıştır.

Anket sonuçlarını kullanarak istatistiksel analiz yapmadan önce, verilerin kategorik (nominal, ordinal) ya da sürekli (aralıklı, oransal) olup olmadığına bakılmıştır. Kategorik verilerde parametrik olmayan istatistikler kullanılırken, sürekli verilerde ise parametrik istatistikler kullanılmaktadır.

Anket sonuçlarına bakılarak öncelikle çalışmaya Kolmogorov-Smirnov (k-s) (k-s) testi uygulanmıştır. Test ilk olarak Kolmogorov tarafından 1933 yılında önerilmiştir. Kolmogorov, tek örnek için uyum iyiliği testini önermiştir. 1939 yılında ise bir Rus matematikçisi olan Simirnov tarafından iki bağımsız örnek için uyum iyiliği testi geliştirilmiştir. (k-s) testi benzerlik nedeniyle, uygulamada, Kolmogorov-Smirnov uyum iyiliği testleri olarak bilinirler. Bu testte

rasgele elde edilmiş örnek bir verinin belirli bir dağılıma (uniform, normal veya poison) uyup uymadığını test edilmektedir. Prensip olarak (k-s) testi örnek verinin kümülatif dağılım fonksiyonunun öne sürülen kümülatif dağılım fonksiyonuyla karşılaştırılması esasına dayanır. Bu test yardımıyla bir örneklemden toplanan verilerin normal dağılım sergileyip sergilemediğini incelemek mümkündür. (k-s) testinde 2 hipotez mevcuttur. Bunlar;²

a. H_0 hipotezi

$H_0 = o_i = e_i$ Yani; gözlenen frekanslar beklenen frekansa uygundur

b. H_1 hipotezi

$H_1 = o_i \neq e_i$ Yani; gözlenen frekanslar beklenen frekanslara uygun değildir.

Yapılan (k-s) testinde $P < 0.05$ olduğundan normal dağılımın sağlanmadığını belirten H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

Ana akım iktisadın gelir ve mutluluk arasındaki açıklama düzeyinin yetersizliği ile anketteki farklı sorular göz önüne alınmıştır. İki grubun sorulara verdiği yanıtlar arasında istatistiksel farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla grup içi karşılaştırmalarda kullanılan bir non-parametrik test olan *Friedman İki Yönlü Varyans Analizi* kullanılmıştır.

Bu analiz, birbiri ile ilişkili iki ya da daha fazla değişkene ait dağılımların karşılaştırılarak dağılımlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek amacıyla kullanılır. Başka bir anlatım ile bir örneklemin tekrarlanan ölçümleri arasında fark olup olmadığı test edilir. Friedman İki Yönlü Varyans Analizi, parametrik testlerin kullanımına ilişkin şartların sağlanmaması durumunda ilişkili veya tekrarlı ölçümler için tek faktörlü varyans analizinin alternatifidir. $P < 0.05$ ise Friedman İki Yönlü Varyans Analizi testine göre anlamlı bir farklılık vardır.³

² H.Bircan, Y.Karagöz, Y.Kasapoğlu, “Ki-Kare ve Kolomogorov Smirnov Uygunluk Testlerinin Simulasyonu ile Elde Edilen Veriler Üzerinde Karşılaştırılması”, **C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, 2003, s. 73-74

³ David J.Sheskin, **Handbook of Parametric and Nonparametric Statistical Procedures**, Third Edition, CRC Pres, 2004, pp. 845

Tablo 4.7 : Friedman İki Yönlü Varyans Analizi Testi Sonucu

Test Statistics ^a	
N	196
Chi-Square	2407.845
Df	19
Asymp. Sig.	0.000

a. Friedman Test

Yukarıdan da görüldüğü üzere iki grup arasında anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir. (Asymp. Sig. $0.000 < 0.05$). Bu testi desteklemek amaçlı non-parametrik testlerden ikili gruplar için Mann-Whitney U testi uygulanmıştır.

Mann-Whitney U testinin uygulanabilmesi için birbirinden bağımsız ve rasgele seçilen deneklerden oluşan iki ilişkisiz örneklem bulunması gerekmektedir. Veri analizinde bu iki grubun Likert ölçeğiyle hazırlanan ankette yer alan değişkenlere verdikleri cevap sıraları dikkate alınmaktadır. Yapılan analiz sonucunda bu iki grubun değişkenlere verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığı ölçülmektedir. $p < 0,05$ ise istatistiksel olarak anlamlı olup iki grup arasında farklılığın kabulünü simgeleyen H_1 hipotezi kabul edilir.⁴

İki grup arasındaki spesifik farklılıklar Mann-Whitney U testi ile doğrulanmış olup aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Mann-Whitney U testi ile bulunan farklılıkların kaynakları; sağlık, yaşam memnuniyeti, din, ülkeye aidiyet, kendini tanımlama, evde konuşulan dil sosyo-ekonomik karşılaştırma, medya takibi, gelir, hissedilen ayrımcılık, medeni durum ve istihdamdır.

⁴ Şener Büyüköztürk, **Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum**, 8.Baskı, Ankara, Pegem Yayınları, 2007, s. 155

Tablo 4.8: Mann Whitney U Test Sonuçları

	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	Asymp.Sig	Karar
Jenerasyon	4745.000	9210.000	-1.320	0.187	<i>H₀ kabul fark yok</i>
Eğitim	4762.500	10978.500	-1.114	0.265	<i>H₀ kabul fark yok</i>
Cinsiyet	5214.500	9679.500	-.007	0.994	<i>H₀ kabul fark yok</i>
Sağlık	4149.000	10365.000	-2.812	0.005	<i>H₁ kabul fark var</i>
Yaşam Memnuniyeti	3434.500	9650.500	-4.328	0.000	<i>H₁ kabul fark var</i>
Din	4140.000	10.245.000	-2.421	0.015	<i>H₁ kabul fark var</i>
Aidiyet	3336.000	9441.000	-4.661	0.000	<i>H₁ kabul fark var</i>
Tanımlama	3038.500	9254.500	-5.876	0.000	<i>H₁ kabul fark var</i>
Evde konuşulan dil	2518.500	8513.500	-7.531	0.000	<i>H₁ kabul fark var</i>
Karşılaştırma	1981.000	6446.000	-8.256	0.000	<i>H₁ kabul fark var</i>
Medya takibi	2448.000	8443.000	-7.087	0.000	<i>H₁ kabul fark var</i>
Gelir	3645.500	8110.500	-3.897	0.000	<i>H₁ kabul fark var</i>
Medeni Durum	4224.000	8689.000	-2.71	0.007	<i>H₁ kabul fark var</i>
Ayrımcılık	3616.500	9832.500	-4.19	0.000	<i>H₁ kabul fark var</i>
İstihdam	4180.000	10285.00	-2.729	0.006	<i>H₁ kabul fark var</i>

Yukarıda da açıkça görülmektedir ki ankete katılanların jenerasyon, eğitim, ve cinsiyet açısından dağılımı arasında farklılık bulunmamaktadır ve iki grup arasında jenerasyon, eğitim ve cinsiyet açısından benzer kişiler seçilerek anket yapılmıştır. İki grup arasında bunun dışında tüm değişkenlerde farklılık çıkmıştır. Öncelikle iki grup arasındaki farklılıklar betimsel istatistik değerleri ile açıklanmaya çalışılmıştır.

İlk olarak Türklerde ve Faslılarda hangi jenerasyonun daha mutlu ve yaşamdan daha memnun olduklarını öğrenmek için betimsel istatistik analizi yapılmıştır. Betimsel istatistik analizi sonuçlarından önce ankete katılan kişilerin sayısı hakkında genel bir bilgi vermek gerekirse; Türklerde birinci kuşaktan 15 kişi, ikinci kuşaktan 65, üçüncü kuşaktan da 31 kişi ile anket yapılırken, Faslılarda birinci kuşaktan 12 kişi, ikinci kuşaktan 68 kişi, üçüncü kuşaktan da 16 kişi ile anket yapılmıştır.

Anket sonuçlarına bakıldığında Türklerde üçüncü kuşağın hem yaşamdan daha memnun olduğu hem de daha mutlu, birinci kuşağın ise en az yaşamdan memnun olan ve en az mutlu kuşak olduğu görülürken , Faslılarda üçüncü kuşağın yaşamdan daha memnun olduğu, en az memnuniyete ise birinci kuşağın sahip olduğu görülürken mutlulukta ise birinci kuşağın en mutsuz azınlık olduğu görülürken ikinci ve üçüncü kuşağın mutluluklarında farklılık bulunamamıştır. Bu durum ise; üçüncü kuşağın diğer kuşaklara göre Hollanda toplumuna daha fazla uyum sağladığı (Hollandacayı daha iyi konuşmak, multi kültürelilik, eski kuşaklara göre daha yüksek eğitim düzeyi v.s) şeklinde düşünülürse entegrasyonun da yaşam kalitesini arttırdığı varsayımı altında üçüncü kuşağın neden daha fazla yaşamdan memnun olduğu ve mutlu olduğu açıklanabilir.

Tablo 4.9: Jenerasyona göre Mutluluk ve Yaşamdan Memnuniyet

Göçmen Grup	Örneklem	Yaşamdan Memnuniyet		Örneklem	Mutluluk	
		Ortalama	S.D.		Ortalama	S.D.
Türkler						
Birinci Jenerasyon	15	6.07	2.257	15	2.67	1.047
İkinci Jenerasyon	65	6.14	1.784	64	3	1.008
Üçüncü Jenerasyon	31	7.1	1.193	31	3.32	0.702
Faslılar						
Birinci Jenerasyon	12	6.5	1.314	12	3.08	0.793
İkinci Jenerasyon	68	7.31	1.641	68	3.2	0.694
Üçüncü Jenerasyon	16	7.47	1.767	15	3.2	0.414

İkinci olarak ise Türklerde ve Faslılarda hangi cinsiyetin daha mutlu ve yaşamdan daha memnun olduğu öğrenmek istenilmiştir. Anketimizde Türklerde 46 erkek ve 65 kadın Faslılarda da 40 erkek 56 kadın bulunmaktadır.

Betimsel istatistik analizi sonuçlarına devam edilirse; Türklerde erkeklerin yaşamdan daha fazla memnun olmasına rağmen kadınların hayattan daha mutlu oldukları görülmektedir. Faslılarda ise kadınların Faslı erkeklere göre hem daha mutlu oldukları hem de daha yaşamdan daha fazla memnun oldukları gözlenmiştir. Mutluluk çalışmalarında da genelde kadınlar erkeklere göre daha fazla mutlu çıkmaktadır. Bu durum çoğu kez erkeklerin iş yaşantılarında yaşadıkları stres ile bağdaştırılmaktadır.

Tablo 4.10: Cinsiyete Göre Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk

Göçmen Grup	Örneklem	Yaşamdan Memnuniyet		Mutluluk			
		Ortalama	S.D.	Örneklem	Ortalama	S.D.	
Türkler							
	Erkek	46	6.54	1.917	46	2.98	1.022
	Kadın	65	6.29	1.637	64	3.09	0.904
Faslılar							
	Erkek	40	6.65	1.833	40	2.95	0.677
	Kadın	56	7.65	1.336	55	3.24	0.637

Ankette ayrıca hangi gelir grubunun daha mutlu ve yaşamdan daha memnun olduğu öğrenilmek istenmiştir. Gelir grubuna göre yapılan ayırımda Türklerde 1000 Euro'dan az hane gelirine sahip 14 kişi, 1000-2000 Euro arası hane gelirine sahip 39 kişi, 2000-3000 Euro arası hane gelirine sahip 26 kişi ve 3000 Euro'dan daha fazla hane gelirine sahip kişi ise 32 kişi iken, Faslılarda 1000 Euro'dan daha az hane gelirine sahip 23 kişi 1000-2000 Euro hane gelirine sahip 46 kişi 2000-3000 Euro'luk hane gelirine sahip 17 kişi bulunurken 3000 Euro'dan daha fazla hane gelirine sahip 10 kişi bulunmaktadır.

Analiz sonuçlarına devam edilirse; Türklerde en yüksek gelir grubuna sahip bireylerin en mutlu kişiler olduğu görülmektedir. Fakat yaşam memnuniyeti farklılık arz etmektedir. Türklerde yaşamdan en memnun olan gelir grubunu oluşturan

kişilerin 1000-2000 Euro arası gelire sahip kişiler olduğu görülürken en az yaşamdan memnun olanların ise en zengin grup olduğu görülmektedir. Faslılarda ise yaşamdan en fazla memnun olan grup en zengin kişilerden oluşurken en mutlu grup ise 2000-3000 Euro arası gelir kazanan kişilerin oluşturduğu grup olmuştur. Genel literatürün zaman içinde belirli bir noktaya bakıldığında zengin kişilerin fakir kişilerden daha mutlu olduğu söylemi bir şekilde Faslılarda sadece yaşam memnuniyeti üzerinde görülürken mutlulukta görülmemektedir. Türklerde ise sadece mutlulukta bu söz doğrulanırken yaşam memnuniyetinde doğrulanamamaktadır.

Tablo: 4.11: Gelire göre Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk

Göçmen grup	Örneklem	Yaşamdan Memnuniyet		Örneklem	Mutluluk	
		Ortalama	S.D.		Ortalama	S.D.
Türkler						
1000 € 'dan düşük	14	6.29	1.773	13	2.69	0.947
1000-2000 €	39	6.54	1.904	39	3.03	0.986
2000-3000 €	26	6.38	1.675	26	3.12	0.952
3000 €'dan fazla	32	6.28	1.689	32	3.16	0.92
Faslılar						
1000 €'dan düşük	23	7.3	1.795	23	3.17	0.778
1000-2000 €	46	6.76	1.622	46	2.93	0.646
2000-3000 €	17	8	1.118	17	3.41	0.507
3000 €'dan fazla	10	8	1.414	9	3.33	0.5

Önemli değişkenlerden biri olan sağlığın yaşam memnuniyeti ve mutluluk üzerindeki etkisi de ankette araştırılmıştır. Sorulan sorularda Türklerde 10 kişi sağlık durumunu zayıf, 31 kişi orta, 58 kişi iyi, 12 kişi de çok iyi bulurken, Faslılarda 21 kişi sağlık durumunu zayıf, 57 kişi orta, 18 kişi de çok iyi bulmuştur.

Türklerde en az yaşam memnuniyetine sahip kişilerin zayıf sağlık durumuna sahip kişiler olduğu görülürken yaşam memnuniyeti en yüksek olan kişilerin de çok iyi sağlık durumuna sahip kişiler olduğu görülmüştür. Mutlulukta da aynı sonuçlar görülmektedir. En az mutlu olan kişilerin sağlık durumlarının çok kötü olduğu sağlık

durumunun daha iyi olan kişilerin de daha mutlu oldukları en mutlu kişilerin en iyi sağlık durumuna sahip kişiler olduğu görülmektedir. Faslılarda ise en az yaşamlarından memnun olan kişilerin en kötü sağlık durumuna sahip oldukları; en fazla yaşam memnuniyetine sahip kişilerin de en iyi sağlık durumuna sahip oldukları görülmüştür. Mutluluk düzeylerine bakıldığında da benzer bir sonuç ile karşılaşmıştır. En iyi sağlık durumuna sahip kişilerin en mutlu kişiler olduğu en kötü sağlık durumuna sahip kişilerin de en mutlu kişiler olduğu saptanmıştır. Ayrıca Faslılarda kimse sağlığını iyi olarak belirtmemiştir.

Tablo 4.12: Sağlık durumuna göre Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk

Göçmen Grup	Örneklem	Yaşamdan Memnuniyet		Mutluluk		
		Ortalama	S.D.	Örneklem	Ortalama	S.D.
Türkler						
Zayıf	10	4.2	2.201	10	2.1	0.876
Orta	31	6.58	0.807	30	3	0.983
İyi	58	6.5	1.74	58	3.19	0.888
Çok iyi	12	7.25	2.006	12	3.25	0.866
Faslılar						
Zayıf	21	6.71	2.077	21	2.71	0.845
Orta	57	7.19	1.481	57	3.12	0.537
İyi	-	-	-	-	-	-
Çok iyi	18	8	1.275	17	3.59	0.507

Anketteki sorulardan biri olan eğitimin de yaşamdan memnuniyet ve mutluluk üzerindeki etkisine bakılmıştır. Bilindiği üzere Hollanda'ya yerleşen ilk kuşak, Türk eğitim sistemine bağlı bir eğitim almıştır, Hollanda'da ise sistem biraz daha farklıdır bu sistemi Türk sistemine yaklaştırarak ve 5 kategoriye göre ayırarak ilk, orta, lise, üniversite ve lisansüstü eğitim sıralaması yapılmıştır. Ankete katılan kişilerin Türklerde 28'i ilkokul mezunu, 20'si ortaokul, 37'si lise ve 26'sı üniversite mezunudur. Türklerde kimse lisansüstü eğitim almamıştır. Faslılarda ise 12'si

ilkokul, 26'sı ortaokul, 34'ü lise, 21'i üniversite ve 3'si üniversitelerin lisansüstü programlardan mezundur.

Betimsel istatistik sonuçlarına devam edildiğinde Türklerde yaşamlarından en fazla memnun olan kişilerin üniversite mezunları olduğu görülürken yaşamlarından en az memnun olanların da ilkokul mezunları olduğu görülmektedir. Mutluluk durumlarında ise en az mutlu olanların ilkokul mezunları oldukları göze çarpmaktadır. En mutlu kişilerin de üniversite mezunları olduğu görülürken, ikinci en mutlu grubun ise ortaokul mezunları olduğu görülmektedir. Faslılarda ise en fazla yaşam memnuniyetine sahip kişilerin ortaokul mezunları olduğu görülmektedir. En az yaşam memnuniyetine sahip kişilerin de lisans üstü eğitim programlarından mezunların olduğu görülürken mutluluk düzeylerine bakıldığında en fazla mutlu olanları yine ortaokul mezunları oldukları göze çarpmaktadır. En az mutlu olanlarında yine lisansüstü programlardan mezun olan kişiler olduğu görülmektedir. Faslılardaki durum belki de literatürde yer alan tartışmalardan biri olan daha yüksek eğitim alan kişilerin beklentilerinin de yükselmesi ile iş hayatında daha fazla sorun yaşadıkları yönünden açıklanabilir.

Tablo 4.13: Eğitim Durumuna Göre Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk

Göçmen Grup	Örneklem	Yaşamdan Memnuniyet			Mutluluk		
		Ortalama	SD	Örneklem	Ortalama	S.D.	
Türkler							
İlkokul	28	5.79	2.007	27	2.7	1.068	
Orta okul	20	6.15	1.725	20	3.2	0.894	
Lise	37	6.62	1.516	37	3.05	0.78	
Üniversite	26	6.92	1.671	26	3.27	1.041	
Lisansüstü	-	-	-	-	-	-	
Faslılar							
İlkokul	12	6.83	1.403	12	2.92	0.9	
Ortaokul	26	7.5	1.304	26	3.27	0.724	
Lise	34	7.26	1.959	34	3.09	0.57	
Üniversite	21	7.19	1.601	21	3.1	0.625	
Lisansüstü	2	6	1.414	2	3	0	

Göçmen olarak yaşamının getirdiği en önemli zorluklardan biri olan o ülkede yaşayanlar tarafından dışlanmanın yaşamdan memnuniyet ve mutluluk üzerinde etkisi araştırılmak istenmiştir. Bu hususa yönelik ankete katılanlar tarafından hissedilen dışlanma (*perceived discrimination*) araştırılmıştır. Ankette Türklerden 70 kişi Hollanda’da dışlanmayı hissettiklerini söylerken 40 kişi dışlamaya uğramadıklarını belirtmiştir. Faslılarda ise Türklerden çok daha az kişi bir dışlamanın var olduğunu söylerken daha fazla sayıda Faslı herhangi bir ayrımcılığa ve dışlamaya maruz kalmadıklarını beyan etmiştir. Dışlama sorusu sosyal ortamlarda olduğu kadar iş ortamlarında da olup olmadığı sorulmuştur. Analiz sonuçlarına bakılırsa; Türklerde ayrımcılığa maruz kalanların yaşam memnuniyetleri ve mutluluk düzeyleri ayrımcılığa maruz kalmadıklarını düşünenlere göre daha düşük seyrederken Faslılarda ayrımcılığa maruz kalanların ayrımcılığa maruz kalmayanlara göre yaşam memnuniyeti ve mutluluklarında ciddi farklılıklar gözlemlenmiştir.

Tablo 4.14: Hissedilen Ayrımcılığa bağlı Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk

Göçmen Grup		Yaşamdan Memnuniyet			Mutluluk		
		Örneklem	Ortalama	S.D.	Örneklem	Ortalama	S.D.
Türkler							
	Evet	70	6.19	1.928	70	2.97	1.021
	Hayır	40	6.76	1.356	40	3.18	0.813
Faslılar							
	Evet	36	6.83	2.145	36	2.97	0.81
	Hayır	60	7.47	1.18	59	3.2	0.55

Dini aktivitelerin yaşam memnuniyeti ve mutluluk üzerindeki etkilerini görmek için yöneltilen din sorusunda Türklerden 8 kişi inançlı olmadığını belirirken 28 kişi inançlı olduğunu fakat temel dini aktiviteleri (namaz kılmak, oruç tutmak, camiye gitmek gibi) yerine getiremediğini, 31 kişi inançlı olduğunu dini aktiviteleri bazen yerine getirdiğini, 30 kişi inançlı olduğunu her zaman olamasa da sıklıkla dini aktiviteleri yerine getirdiğini, 14 kişi ise inançlı olup her zaman dini aktiviteleri yerine getirdiğini beyan etmiştir. Faslılarda ise; inançlı olmayanlara rastlanmazken, inançlı olup dini aktiviteleri yerine getiremeyen 14 kişiye, inançlı olup dini aktiviteleri bazen yerine getiren 37 kişiye, inançlı olup dini aktiviteleri her zaman olmasa da sıklıkla yerine getiren 22 kişiye ve inançlı olup dini aktiviteleri yerine getiren 22 kişiye rastlanmıştır.

Analiz sonuçlarına devam edildiğinde Türklerde yaşamdan en fazla memnun olan kişilerin inançlı olup her zaman dini aktiviteleri yerine getiren kişiler olduğuna rastlanırken, yaşamdan en az memnun olan kişilerin sıklıkla ama her zaman dini aktiviteleri yerine getiremeyen kişiler olduğuna rastlanmıştır. Mutluluk yönünden ise en mutlu kişilerin yine inançlı olup her zaman dini aktiviteleri yerine getiren kişiler olduğu görülürken en az mutlu kişilerin yine inançlı olup sıklıkla dini aktiviteleri yerine getiren kişiler olduğu gözlemlenmiştir. Faslılarda ise yaşamdan en fazla

memnun olan kişilerin inançlı olup her zaman dini aktiviteleri yerine getiren kişiler en az memnun olan kişilerin ise inançlı olup dini aktiviteleri yerine getirmeyen kişiler olduğu gözlemlenmiştir. Mutluluk düzeylerine bakıldığında ise en mutlu kişilerin inançlı olup bazen dini aktiviteleri yerine getiren kişiler olduğu anlaşılmıştır. En mutsuz kişiler ise inançlı olup hiçbir dini aktiviteyi yerine getirmeyen bireylerdir.

Tablo 4.15: Dini Aktivite Durumuna Göre Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk

Göçmen Grup	Örneklem	Yaşamdan Memnuniyet		Örneklem	Mutluluk	
		Ortalama	S.D		Ortalama	S.D.
Türkler						
İnançlı değil	8	6.37	1.87	8	2.75	1.28
İnançlıyım hiç dini aktiviteler yapmam	28	6.61	1.22	28	3.07	0.85
İnançlıyım, bazen dini aktiviteler yaparım	31	6.39	1.17	31	3.32	0.7
İnançlıyım sık sıklıkla dini aktiviteleri yerine getiririm	30	5.6	2.19	29	2.59	1.05
İnançlıyım ve her zaman dini aktiviteleri yerine getiririm	14	7.71	1.93	14	3.5	0.85
Faslılar						
İnançlı değil	–	–	–	–	–	–
İnançlıyım hiç dini aktiviteler yapmam	14	6.21	2.04	14	2.93	0.73
İnançlıyım, bazen dini aktiviteler yaparım	37	7.38	1.38	37	3.19	0.61
İnançlıyım sık sıklıkla dini aktiviteleri yerine getiririm	22	7.36	1.7	22	3.09	0.75
İnançlıyım ve her zaman dini aktiviteleri yerine getiririm	22	7.5	1.53	22	3.14	0.64

Entegrasyonda önemli figürlerden biri olan aidiyet duygusu üzerine sorulan soruda Türklerden 65 kişi kendini Türkiye'ye ait hissederken, 21'i kendini Hollanda'da yaşadıkları şehirlere ait hissetmekte ve 25'i de kendini Hollanda'ya ait hissetmektedir. Faslılarda ise Türkler kadar kendi ülkelerine aidiyet profili

görülmemekte sadece 21 kişi kendini Fas'a ait hissetmekte, 38 kişi kendini Hollanda'da yaşadıkları şehre ait hissetmekte ve 36 kişi kendini Hollanda'ya ait hissetmektedir.

Aidiyetin yaşamdan memnuniyet ve mutluluk arasındaki ilişkiye bakıldığında Türklerde en az mutlu ve en az yaşamdan memnun olan kişilerin kendilerini Türkiye'ye ait hissettikleri görülmektedir. Yaşamlarından en fazla memnun olanların ise kendilerini Hollanda'ya ait hissettiklerine rastlanmaktadır. Mutluluk yönüne bakıldığında ise daha lokal anlamda şehir aidiyetinin mutluluğu doğurduğu görülmektedir. Faslılarda ise yaşamlarından en az memnun olan ve en mutsuz kişilerin kendilerini Fas'a ait gören kişiler olduğu gözlemlenirken, en mutlu ve en memnun kişilerin kendilerini Hollanda'ya ait hisseden kişiler olduğu tabloda açıkça görülmektedir.

Tablo 4.16: Aidiyet Durumuna Göre Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk

Göçmen Grup	Örneklem	Yaşamdan Memnuniyet			Mutluluk		
		Ortalama	S.D.	Örneklem	Ortalama	S.D.	
Türkler							
	Türkiye	65	6.25	1.912	65	2.97	1.045
	Hollanda'da yaşanan şehir	21	6.33	1.528	20	3.2	0.41
	Hollanda	25	6.84	1.463	25	3.12	1.013
Faslılar							
	Fas	21	6.19	2.015	21	2.76	0.768
	Hollanda'da yaşanan şehir	38	7.37	1.496	38	3.11	0.559
	Hollanda	36	7.69	1.261	36	3.33	0.632

Aidiyet sorusu ile beraber aynı amacı öğrenmek için sorulan bir diğer soru olan bireylerin kendilerini tanımlama sorusunun cevaplarına bakıldığında; Türk'lerden 71 kişi kendini Türk olarak tanımlarken 38 kişi kendini Müslüman 2 kişi

ise Hollandalı tanımlamaktadır. Faslılarda ise durum tamamen farklıdır kendilerini Faslı olarak tanımlayan sadece 21 kişi olurken Müslüman olarak tanımlayan kişi sayısı 70'tir. 4 kişi ise kendini Hollandalı olarak tanımlamıştır.

İstatistik analize devam edildiğinde kendini Türk olarak tanımlayanların yaşamdan en az memnun olan kişiler olduğu görülürken kendini Hollandalı olarak tanımlayanların en fazla memnun olan kişiler olduğu görülmektedir. Mutlulukta ise durum farklıdır sonuçlar birbirine çok yakın olup en mutlu olan kişiler kendilerini Müslüman olarak tanımlamıştır. Faslılarda ise en fazla yaşam memnuniyetine sahip kişilerin kendilerini Hollandalı olarak tanımladığı en az yaşam memnuniyetine sahip kişilerin de kendilerini Faslı olarak tanımladığı görülmektedir. En mutlu Faslılar ise kendilerini Hollandalı olarak tanımlayan kişilerdir.

Tablo 4.17: Tanımlama Durumuna Göre Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk

Göçmen Gruplar	Örneklem	Yaşamdan Memnuniyet			Mutluluk		
		Ortalama	S.D.	Örneklem	Ortalama	S.D.	
Türkler							
Türk	71	6.31	1.704	70	3.03	1.035	
Müslüman	38	6.47	1.871	38	3.08	0.784	
Hollandalı	2	8	0	2	3	1.414	
Faslılar							
Faslı	21	7.19	1.289	21	3.14	0.655	
Müslüman	70	7.23	1.738	70	3.09	0.676	
Hollandalı	4	7.5	1.732	4	3.5	0.577	

Aidiyet sorusundan sonra entegrasyonun önemli unsurlarından olan evde konuşulan dil sorusuna bakıldığında; Türklerde 95 kişi evde Türkçe konuşurken sadece 15 kişi evde Hollandaca konuşmaktadır. Faslılarda ise durum tam tersidir. 59

Faslı evde Hollandaca konuşmayı tercih ederken 36 kişi evde anadillerini konuşmaktadırlar.

Analiz sonuçlarına bakıldığında ise hem Türklerde hem de Faslılarda en yaşamdan memnun olan kişilerin evde anadillerini konuşan kişiler olduğu görülmektedir. En mutsuz kişilerin de aynı yönde olduğu görülmektedir.

Tablo 4.18: Evde Konuşulan Dile Göre Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk

Göçmen Grup	Örneklem	Yaşamdan Memnuniyet		Mutluluk			
		Ortalama	S.D.	Örneklem	Ortalama	S.D.	
Türkler							
	Anadil	95	6.32	1.798	95	3.02	0.945
	Hollandaca	15	6.87	1.407	15	3.2	1.014
Faslılar							
	Anadil	36	6.69	1.77	36	3	0.632
	Hollandaca	59	7.56	1.465	59	3.19	0.682

Evde konuşulan dil ile oldukça yakın olan hangi medya türünü en çok tercih edildiğini öğrenmek için yöneltilen soru analiz edildiğinde; Türklerden 37 kişi Hollanda medyasını takip ettiğini beyan ederken 18 kişinin Hollanda'daki Türk medyasını beyan ettiği görülmektedir. Türkiye'deki Türk medyasını izleyen kişiler ise 56 kişi olarak görülmektedir. Faslılarda ise durum tamamen farklıdır. 77 kişi Hollanda medyasını takip ederken 8 kişi Hollanda'daki Fas medyasını takip emekte ve 10 kişi Fas'taki Fas medyasını takip etmektedir.

Analiz sonuçlarına devam edildiğinde, Türklerde yaşamdan en fazla memnun olan ve en mutlu kişilerin Türkiye'de Türk medyasını takip eden kişiler olduğu görüşürken en mutsuz ve en az yaşamdan memnun olanların ise Hollanda'daki Türk medyasını takip eden kişilerin olduğu görülmektedir. Bir diğer yandan Faslılara

bakıldığında en fazla yaşam memnuniyetine sahip kişilerin büyük farkla Hollanda'daki Hollanda medyasını takip eden kişilerin olduğu görülmektedir. Mutluluk düzeylerine bakıldığında da aynı sonuca ulaşılmaktadır. En az mutlu ve en az yaşam memnuniyetine sahip kişilerin ise Hollanda'daki Fas medyasını takip eden kişiler olduğu görülmektedir.

Tablo 4.19: Medya Takibine Göre Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk

Göçmen Gruplar	Örneklem	Yaşamdan Memnuniyet		Mutluluk		
		Ortalama	S.D.	Örneklem	Ortalama	S.D.
Türkler						
Hollanda medyası	37	6.43	1.692	37	3.03	1.04
Hollanda'daki Türk medyası	18	6	1.97	18	2.94	0.938
Türkiye'deki Türk medyası	56	6.5	1.737	55	3.09	0.908
Fashılar						
Hollanda medyası	77	7.42	1.592	77	3.18	0.643
Hollanda'daki Fas Medyası	8	6.25	1.389	8	2.62	0.518
Fas'taki Fas medyası	10	6.6	1.838	10	3	0.816

Ankette yer alan bir başka soru ise Hollanda'da Türkler ve Fashıların ekonomik ve sosyal yönden kendilerini kimler ile karşılaştırdıklarıdır. Bu soru ile bir anlamda nispi gelirin etkisi de ölçülmek istenmiştir. Cevaplar itibari ile kendini Hollandalılar ile karşılaştıran Türklerin sayısı 75 iken diğer azınlıklar ile karşılaştıranlar 32 Türkiye'deki Türkler ile karşılaştıranlar ise sadece 4 kişidir. Fashılarda ise durum farklıdır Türklerin yoğun yukarı doğru karşılaştırmasının (bilindiği üzere Hollandalılar sosyo-ekonomik yönden Türklerden daha yüksek bir düzeydedir) tersine sadece 14 kişi kendini Hollandalılar ile karşılaştırmakta, 45 kişi kendini diğer azınlıklarla karşılaştırmakta 16 kişi ise kendini Fas'ta yaşayan Fashılarla karşılaştırmaktadır.

Analiz sonuçlarına devam edildiğinde kendilerini daha iyi kişilerle karşılaştıran Türklerin üzerinde bu tür bir karşılaştırma negatif etki ettiğinden ötürü Türklerde en az yaşam memnuniyetine sahip ve en az mutlu kişilerin kendilerini Hollandalı kişilerle karşılaştıran kişiler olduğu gözlemlenmektedir. En fazla yaşam memnuniyetine sahip kişiler kendilerini Türkiye'deki Türklerle karşılaştıran kişiler olurken en fazla mutlu kişiler ise kendilerini Hollanda'da yaşayan diğer azınlıklarla karşılaştıran kişilerin olduğu görülmektedir. Faslılarda ise kendilerini Hollandalılarla karşılaştıran kişilerin en fazla yaşam memnuniyetine sahip ve en mutlu kişiler olduğu görülmektedir.

Tablo 4.20: Karşılaştırma Durumuna Göre Yaşamdan Memnuniyet ve Mutluluk

Göçmen Gruplar	Örneklem	Yaşamdan Memnuniyet		Örneklem	Mutmuluk		
		Ortalama	S.D.		Ortalama	S.D.	
Türkler							
Hollandalılar ile	75	6.03	1.793	75	2.89	1.008	
Diğer azınlıklar ile	32	7.16	1.167	31	3.39	0.761	
Türkiye'deki Türkler ile	4	7.25	2.986	4	3.25	0.5	
Faslılar							
Hollandalılar ile	14	7.93	1.207	14	3.36	0.497	
Diğer azınlıklar ile	45	6.6	1.839	45	2.91	0.668	
Fas'taki Faslılar ile	36	7.75	1.18	36	3.28	0.659	

4.4. Model

Yapılan betimsel istatistik analizlerinden sonra Faslı ve Türk azınlıkların yaşamdan memnuniyetleri (bağımlı değişken), mutlak gelir, karşılaştırma (nispi gelir), medeni durum, cinsiyet, jenerasyon eğitim, sağlık, din ve dışlanma tarafından nasıl etkilendiği sıralı logit model ile değerlendirilmek istenmiştir.

Bağımlı değişkenin cevapları Y 'nin $J=0,1,2,\dots,k$ kategorilerinin doğal bir yapıda küçük < orta < büyük sıralı ölçekli olduğu durumdur. Bağımlı değişkenin (yaşamdan memnuniyet) ordinal yapısından dolayı sıralı logit model kullanılmıştır. Sıralı modeller ilk olarak McKelvey ve Zavoina tarafından kullanılmıştır.⁵ Eşit aralıklı olmayan, ve sıralı kategorilere sahip bir bağımlı değişkenin varlığında sıralayıcı olasılık modelleri göz önünde bulundurulur. Bu modeller, sıralı logit (ordered logit) veya sıralı probit (ordered probit) modeller olarak ifade edilebilir. Sıralı logit ve sıralı probit modelleri arasındaki seçim farklılığı, hata teriminin dağılımından kaynaklanmaktadır. Probit modelde hata teriminin dağılımı normal dağılım olarak kabul edilir. Sıralı logit modelde ise hata terimi lojistik olarak dağılmıştır. İki model arasındaki diğer bir farklılık ise gizli bağımlı değişkenin özelliği ile ilgili yapılan varsayımdır. Probit model kullanıldığında gizli bağımlı değişkenin sürekli bir değişken olduğu varsayılmaktadır. Logit modelde ise gizli bağımlı değişkenin aralıklı bir değişken olduğu varsayılır.⁶

Bu çalışmada, WVS anketinin yaşamdan memnuniyet sorusu kullanılmıştır. Tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilmiş bireylere yüz yüze görüşme tekniği ile yapılan anket ile; azınlıklara sorular yöneltilmiştir. Yaşamdan memnuniyet sorusunda bireylerin yaşamlarını bir bütün olarak değerlendirmeleri istenmiştir. Cevaplar hiç memnun değilim (1) ile çok memnunum (10) aralığında 10 kategoriye ayrılmıştır. Yaşamdan memnuniyeti etkileyebilecek bağımsız değişkenler olarak bireylerin geliri (mutlak gelir), ekonomik ve sosyal yönden karşılaştıma (nispi gelir), medeni durumları, cinsiyetleri, kaçınıcı jenerasyon olmaları, eğitim düzeyleri, sağlık durumları, dini aktiviteleri ve dışlanmayı hissedip hissetmedikleri alınmıştır.

⁵ Richard D. McKelvey, William Zavoina, "A statistical Model for the Analysis of Ordinal Level Dependent Variables", **Journal of Mathematical Sociology**, Cilt:4, No:1, 1975, pp. 103-120

⁶ F.C. Pampel, "Logistic Regression: A Primer", **Sage University Paper Series on Quantitative Applications in the Social Science**, 07-132 Thousand Oakes, CA:Sage, 2000, pp. 58-59

Hollanda’da yaşayan Faslı ve Türk azınlıkların yaşamdan memnuniyetlerinin sıralı logit model tahminleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Modelde ele alınan değişkenlerin katsayıları Türk ve Faslı azınlıkta ayrı incelenmiştir.

Modelde mutlak gelir Türklerde istatistiksel olarak anlamlı bulunmamaktadır fakat Faslılarda mutlak gelir istatistiksel olarak anlamlı olup, yaşam memnuniyeti ile pozitif bir korelasyona sahip ve etkisi de oldukça kuvvetlidir. Fakat bireylerin kendilerini ekonomik olarak karşılaştırdıkları durumu ortaya koyan nispi gelir durumuna bakıldığında Türklerde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Negatif bir korelasyon göze çarpmaktadır. Ve etkisi de oldukça kuvvetlidir. Bu demektir ki Türkler kendilerini ne kadar ekonomik yönden daha iyi kişilerle karşılaştırırlarsa yaşamdan memnuniyetleri de azalmaktadır. Özellikle Türkler için yukarı doğru karşılaştırma (kendilerinden daha iyi konumdaki kişilerle kendilerini karşılaştırmaları) yaşam memnuniyeti ile negatif bir korelasyona sahiptir. Bunun bir nedeni olarak Türkler Türkiye’de daha iyi bir sosyal statüye sahipken Hollanda’ya geldiklerinde ikinci sınıf vatandaş durumuna düştüklerinden dolayı kendilerini genelde Hollandalı yerel halkla karşılaştırdıkları düşünülmektedir. Faslılarda da karşılaştırma istatistiksel olarak anlamlıdır fakat açıkça görülmektedir ki etkisi Türklerdeki kadar fazla değildir. Bu durum da Türklerin neden Faslılardan daha az yaşam memnuniyetine sahip olduğu hakkında bilgi vermektedir.

Yukarıdaki durum bir yandan Easterlin Paradoksunu da göz önüne sermektedir. Türk azınlığa bakıldığında bireyler mutlak gelirlerine önem vermemektedirler. Bu durum şu şekilde açıklanmaktadır. Türk azınlıklar önemli olan mutlak gelirden değil, gözlemediği diğer bireylerin maddi durumlarıdır. Fakat diğer yandan Faslılar için diğer bireylerin gelirlerinden daha çok kendi mutlak gelirleri önem arz etmektedir.

Ayrıca durum birinci bölümde değinilen Chung ve Mallery, Ehite ve Ledman ve Diener’in ayrı ayrı yaptığı çalışmalar ile de bağdaştırılabilir. Bu çalışmalarda ortak bir kanıya varılmış ve toplulukçu toplumların daha çok karşılaştırma eğilimleri olduğu ortaya çıkmıştır. Nortier ve Dorleijn’in değindiği üzere toplulukçu forma

sahip Türkler kendilerini daha iyi konumda olan kişilerle karşılaştırmakta bu da bireylerin yaşam memnuniyetlerini olumsuz etkilemektedir. Faslılar ise bireyciliğe yakın bir toplum olarak görülmektedir fakat Hollanda halkı kadar bireyci bir değer barındırmamaktadır. Bir yandan da Türkler kadar toplulukçu bir yapı ihtiva etmemektedir. Bu yüzden karşılaştırmanın etkisi Türklerde olduğu kadar fazla değildir. Fakat bireyci özellikler ihtiva ettiklerinden mutlak gelirlerine önem atfetmektedirler.

Dindarlık Türk ve Faslı azınlıkları arasındaki yaşam memnuniyeti farkını açıklamada anlamlı faktörlerden biridir. Önceki bölümler de belirtildiği üzere inancın mutluluk üzerinde pozitif etkisi görülmektedir. Aynı inancıya sahip iki azınlık olan Türkler ve Faslılara bakıldığında ise farklı bir durum görülmektedir. Faslı azınlıkta din istatistiksel olarak anlamlı çıkarken, Türk azınlığında anlamlı çıkmamaktadır.

Ayrıca İslami inanışı açıklayıcı bir rol oynadığı da düşünülmektedir. Bu inanışın, bireylere kendi durumlarıyla memnun olmaları ve şükretmelerini öngörmesi Faslı azınlığın neden daha fazla yaşam memnuniyetine sahip olduğunu açıklamaktadır. Bu çalışma öncesinde yapılan kalitatif çalışmada da Faslı bireylerin kendi mevcut hallerinden memnun oldukları görülmüştür.

Ankette ayrıca Türk azınlığın Faslı azınlık kadar dini aktiviteleri yerine getirmediğine rastlanmaktadır. Bu durum bir yandan ankette sorulan kendilerini tanımlama sorusunda da kendini göstermektedir. %70 Türk kendini öncelikli Türk olarak tanıtırken, Faslı azınlığın %70'i kendini müslüman olarak tanımaktadır.

Modelde sağlık hem Türk hem de Faslı azınlığın yaşam memnuniyetinde anlamlı ve etkilidir. Türklerde ise Faslılara nazaran etkisi daha fazladır. Bilindiği üzere mutluluk ve yaşam memnuniyeti üzerine yapılan çalışmalarda pozitif bir etkinin var olduğuna inanılan bağımsız değişken sağlıktır.

Modelde diğer sonuçlar analiz edildiğinde iki azınlıkta da bekarlar evlilere nazaran yaşamlarından daha memnundurlar. Fakat jenerasyonun yaşam

memnuniyetine etkisine bakıldığında, gerek Faslılarda gerekse Türklerde anlamlılık görülmemektedir.

Faslılarda cinsiyet istatistiksel olarak anlamlı çıkmış ve kadınların erkeklere göre yaşamlarından daha memnun olduğu görülmüştür. Türklerde ise anlamlılık görülmemektedir.

Eğitim durumuna bakıldığında ise her iki grupta da istatistiksel olarak anlamlı olduğu görüle de iki farklı sonuca rastlanmaktadır. Türklerde eğitim düzeyi arttıkça yaşamdan memnuniyet artarken, Faslılarda eğitim arttıkça yaşamdan memnuniyet azalmaktadır. Türklerde ise durum tersidir.

Hissedilen dışlanmanın ise yaşam memnuniyeti üzerine etkisi ise modelde gözlemlenmemiştir.

Tablo 4.21: Sıralı Logit Model Sonuçları

Bağımsız değişkenler	Regresyon 1 (Türkler)			Regresyon 2 (Faslılar)		
	Est. Coeff.	S.D	z-değeri	Est. Coeff.	S.D	z-değeri
Gelir (Mutlak Karşılaştırma (Nispi Gelir)	-0.115	0.195	-0.589	0.932	0.323	2.878*
Medeni Durum	-1.773	0.370	-4.792*	-0.659	0.309	-2.127**
Cinsiyet	-0.913	0.422	-2.161**	-0.978	0.480	-2.036**
Jenerasyon	-0.344	0.393	-0.875	1.768	0.447	3.951*
	-0.172	0.383	-0.449	0.619	0.400	1.545
Eğitim	0.531	0.223	2.375**	-0.487	0.261	-1.863***
Sağlık	0.664	0.234	2.834*	-0.633	0.314	2.015**
Din	0.086	0.158	0.545	0.713	0.215	3.310*
Dışlanma	0.344	0.488	0.705	0.271	0.676	0.471
Log likelihood (Pseudo-R2)	-173.547			-141.331		
	0.120			0.125		

*p<.01, **p<.05, ***p<0.10

SONUÇ

Neo-klasik (ana akım) kuram, iktisat biliminde hâkimiyetini uzun yıllardır sürdürmektedir. Kuramın en önemli varsayımlarından biri olan rasyonel insan, tüm ekonomik konularda tam bilgiye sahip bireyi tanımlamaktadır. Rasyonel birey eğer tüketici ise faydasını, üretici ise de kârını maksimize etmektedir. Bir anlamda ana akıma göre ekonomik bireyler tektiptirler ve aynı ekonomik davranışa sahiptirler. Başka anlatımla kuram, bireyleri tektipleştirerek psikolojik davranışların hepsini yok saymış adeta fizik ve mekanik bilimler gibi matematiksel yöntemleri kullanarak yorumlamayı seçmiştir. Oysa psikoloji bilimine göre bireylerin davranışları, tercihleri, seçimlerinin altında sadece rasyonel olana yönelme güdüsünden çok daha fazlası yatmaktadır.

Ana akım iktisadın psikolojiyi reddetmesi analizlerinde davranışsal ve kurumsal unsurları göz ardı edişi ile neo-klasik iktisada olan güven sarsılmaya başlamıştır. İnsan davranışının ana akımın tersine belirli bir özelliğe indirgenemeyeceği vurgulanarak bireylerin davranışlarının çoğu zaman önyargılara ya da diğer psikolojik sebeplere dayanması gerçeğine dayanarak rasyonel birey kavramı yoğun olarak eleştirilmeye başlanmıştır. İhmal edilen psikolojinin iktisat ile tekrar buluşması zamanla davranışsal iktisadı ortaya çıkarmıştır. Davranışsal iktisat alanında yapılan çalışmalarda gerçek insan davranışlarına değinilmeye başlanmıştır.

Bu alanda yapılan önemli çalışmalardan biri olan mutluluk ve yaşam memnuniyeti çalışmaları ile neo-klasik akımın ön gördüğü gelir ve mutluluk ilişkisinin aslında paradoksal bir durum ihtiva ettiği anlaşılmıştır. Mutluluk ve yaşam memnuniyeti çalışmalarına bakıldığında gelirdeki bir artışın mutluluğu önemli ölçüde arttırmadığı durumu neo-klasik kuramın varsaydığı ilkeleri derinden sarsmıştır. Kuramın varsaydığı iyi oluş kriterlerinin hemen hemen hepsinin nesnel öğeler barındırması, hiçbir psikolojik durum ihtiva etmemesi, sadece daha fazla gelir, daha az işsizlik gibi öğelerle bireylerin iyi durumda olduğunu göstermesi kuramı yoğun eleştirilere maruz bırakmıştır.

Mutluluk, yaşam memnuniyeti ya da öznel iyi oluş terimleri kullanarak ekonomi alanındaki ilk ve en önemli çalışmanın sahibi olan Richard Easterlin'in ortaya çıkardığı bu paradoksa göre, ekonomik büyüme insanların temel ihtiyaçlarını karşılayabildikleri noktadan ötesinde mutluluğu arttırmamaktadır. Easterlin'e göre hükümet, temel ihtiyaçların karşılandığı noktadan itibaren artık gayri safi yurt içi hâsıladan ziyade gayri safi milli mutluluğa yönelmelidir.

Paradoksta özellikle üzerinde durulan durum ise gelir düzeyinin artmasıyla birlikte bireylerin hırs ve özlem düzeylerinin de artmasıdır. Bireylerin hırs ve özlem düzeylerinin artması kişilerin mutluluklarını da etkilemektedir. Çünkü özlemler kişiye her zaman daha fazlasını istediğini gösterir. İstekler doymak bilmez türdendir. Bu duruma yönelik yapılan çalışmalarda gelirdeki bir artışın mutluluk ve yaşam memnuniyetini kısa süreli arttırdığını uzun dönemde yaşam memnuniyeti ve mutluluğun sabit kaldığı hatta bazı durumlarda azaldığı görülmüştür.

Aynı zamanda bireylerin kendileri hakkında bir kanaate varmak için kendilerini başka bireylerle karşılaştırdıkları durumu literatürde yoğun olarak çalışılmaktadır. Bireylerin mutlak gelirlerinden çok başka bireylerin gelirlerini göz önüne aldıkları, kendi mutluluklarını başka bireylerin gelirlerine göre ayarlayabildikleri görülmektedir. Bireylerin kendilerini bazı zamanlar daha yüksek gelir grubuna ait kişilerle karşılaştırdıkları görülürken bazen de daha düşük gelir grubuna sahip kişilerle karşılaştırdıkları görülmektedir. Bu durum bir yandan kültür ile de yakın bir ilişki içindedir. Özellikle toplulukçu forma sahip kültürlerin karşılaştırma eğilimi içinde buldukları görülmektedir.

Karşılaştırmanın bir diğer şekli ise bireylere yönelik olandan farklı olarak bireyin şahsen kendisinin eski pozisyonuna doğru yaptığı karşılaştırmadır. Fakat bu süreç sonucu birey yine eski mutluluk düzeyine geri dönmektedir. Bu süreçte adaptasyon devreye girmektedir. Bireyler yeni durumlarına kolayca adapte olmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere gelir bireylerin yaşam memnuniyeti ve mutluluklarını belirlemede tek başına yeterli bir değişken değildir. Diğer değişkenlerin de araştırılması gerekmektedir.

Bu tezde gelirin ve diğer değişkenlerin bireylerin yaşam memnuniyetini etkisi araştırılmak istenmiştir. Bunun için de Hollanda'da yaşayan iki halk seçilerek anket yapılmıştır. Türkler ve Faslılar neo-klasik kuramın nesnel ölçütleri ile değerlendirildiğinde, Türkler daha yüksek bir gelir düzeyine, daha düşük işsizlik oranlarına ve Hollanda toplumunda yüksek oranda girişimci bulundurması ile ekonomiye katkı sağlayan göçmen grubu olarak Faslılardan daha iyi bir konumda görülmektedirler.

Neo-klasik kuramdan yola çıkarak daha yüksek bir iyi oluş düzeyine sahip olduğu varsayımı altında daha önce yapılan çalışmalar incelenmiştir. Faslılardan daha düşük düzeyde mutluluk ve yaşam memnuniyetine sahip olan Türkler, neo-klasik kuramın temel göstergelerini sarsmaktadır.

Gelirin ve gelire bağlı diğer değişkenlerin yaşam memnuniyetini açıklamada yetersiz kalışının görülmesi ile beraber diğer değişkenlerin etkisi araştırılmıştır. Bunun için yapılan ankette öncelikle betimsel istatistik sonuçlarına bakılmış ardından da sıralı logit model sonuçları kontrol edilmiştir.

Modelde mutlak gelirin Türklerde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ortaya çıkmıştır. Faslılarda ise mutlak gelir istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Nispi gelir durumuna bakıldığında ise özellikle Türkler için yukarı doğru karşılaştırmanın yani kendilerini ekonomik yönden daha iyi konumda kişilerle karşılaştırmalarının, yaşam memnuniyeti ile negatif bir korelasyona sahip olduğu görülmüştür. Faslılarda ise etkinin oldukça düşük olduğu gözlemlenmiştir.

Varılan sonuçlar incelendiğinde Türklerin kendilerini ekonomik ve sosyal yönden daha iyi durumdaki başka kişilerle karşılaştırmakta olduğu bunun da bireylerin yaşam memnuniyetlerini olumsuz etkilediği görülmüştür. Faslılarda ise

karşılaştırmanın etkisinin oldukça düşük olmasının temel nedeninin bireyciliğe yakın toplum olmalarından dolayı olduğu tahmin edilmektedir.

Modelde diğer sonuçlar analiz edildiğinde gelire bağlı olmayan diğer değişkenlerin de yaşam memnuniyetini etkilediği görülmüştür.

Özetlemek gerekirse, bu tezde neo-klasik iktisadın yaşam memnuniyetini ölçmede başvurduğu önemli iktisadi parametreler olan gelir, işsizlik düzeyi, girişimcilik gibi nesnel kriterler sınanmıştır. Gelir ve gelire bağlı değişkenlerin Türk ve Faslı azınlıklarının yaşam memnuniyetlerini açıklamada yetersiz kaldığı görülmüş ve diğer değişkenler araştırılmıştır.

Türk azınlıklar için mutlak gelirden daha çok gözlemlediği diğer bireylerin maddi durumlarının önem arz ettiği anlaşılmıştır. Fakat Faslılar için diğer bireylerin gelirlerinden ziyade kendi mutlak gelirleri önem arz etmektedir. Psikolojik ve sosyolojik bir olgunun ana akımı sarstığını doğrulayan bu çalışma disiplinler arası bir bakış açısı ile gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiyi yorumlamıştır.

KAYNAKÇA

- Abbott, Pamela, Roger Sapsford : “Life Satisfaction in Post-Soviet Russia and Ukraine”, **Journal of Happiness Studies**, Cilt: 7, 2006, pp. 251–287
- Acar, Gökmen Tarık : “Tarihsel Koşullar açısından Neo-klasik İktisadın Ortaya Çıkış Süreci”(Çevirimiçi) http://www.geocities.com/ceteris_paribus_tr/2/g_acar4.do0063, 30 Mart 2009
- Ahuvia, Aaron : “Individualism/collectivism and cultures of happiness: a theoretical conjecture on the relationship between consumption, culture and subjective well-being at the national level”. **Journal of Happiness Studies**, Cilt: 3, 2002, pp. 23 – 36
- Aktan, Coşkun Can, Tarık Vural : “Eski Kurumsal İktisat”, **Kurumsal İktisat**, Ed: C.C. Aktan, Hak-İş Yayınları, 2006
- Alesina, Alberto, Rafael Di Tella : “Inequality and Happiness: are Europeans and Americans Different?”, **Journal of Public Economics**, Cilt: 88, 2004, pp. 2009-2041
- Robert MacCulloch
- Angner, Erik, George Loewenstein : **Behavioral Economics**, (Çevirimiçi) <http://sds.hss.cmu.edu/media/pdfs/loewenstein/BehavioralEconomics.pdf>, 10.01.2009
- Arayıcı, Ali : **Türkiye’den Avrupa’ya Göçün 40 Yılı**, İstanbul, Ceylan Yayınları, 2002
- Argyle, Michael : “Causes and correlates of happiness”, **Well-being: The Foundations Of Hedonic Psychology**. Ed: D. Kahneman,E. Diener, N. Schwarz, . New York, Russel Sage Foundation, 1999, pp. 353-373
- Arkan, Atilla : “Farabi’nin Gözüyle Ahlak-Siyaset İlişkilerinin Analizi”, s.388-390, (Çevirimiçi), <http://www.etikturkiye.com/etik/siyasetetik/1/AtillaArkan.pdf> , 12-03-2009

- Aydın, M : “Değerler, Normlar ve Kurumlar”, **Kurallar, Kurumlar ve Düzen**, Ed: C.C. Aktan, Ankara, SPK Yayınları, No:193, 2006, s. 15-30
- Bakan, İ, T. Büyükbeşe : “Kurum Kültürü”, **Kurumsal Kültür**, Ed: C.C.Aktan, SPK Kurumsal Araştırmalar Serisi,, No:3, Ankara, 2006, s. 121-140
- Ball, R, K Chernova : “Absolute Income, Relative Income and Happiness”, **Social Indicators Research**, Cilt:88, 2008, pp. 497-529
- Bedranek, H., R. Pecchenino, S. Stearns : “Fat and happy: Health Choices and Health Outcomes.” **Working Paper Saint Louis University**, 2002
- Bentham, Jeremy : **Introduction to the Principles of Morals and Legislation**, (Çevirimiçi), <http://socserv.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/bentham/morals.pdf>, 13.03.2009
- Benz, Matthias, Bruno S Frey. : “Being Independent is a Great Thing: Subjective Evaluations of Self-employment and Hierarchy”, **Working Paper**, No:135, Institute for Emprical Research in Economics, University of Zurich, 2003
- Bircan, H, Y.Karagöz, Y. Kasapoğlu : “Ki-Kare ve Kolomogorov Smirnov Uygunluk Testlerinin Simulasyonu ile Elde Edilen Veriler Üzerinde Karşılaştırılması”, **C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, 2003, s. 69-80
- Bjørnskov, C : “The Happy Few: Crow-country Evidence On Social Capital And Life Satisfaction” **KYKLOS**, Cilt: 56, No:1, pp. 3-16
- Blanchflower, David G : “Self-Employment: More May Not be Better”, **Sweedish Economic Policy Review**, Cilt:12, 2004, pp. 15-74
- Blanchflower, David G, Andrew J. Oswald : “Well-Being Over Time in Britain and the USA”, **Journal of Public Economics**, Cilt:88, 2004, pp. 1359-1386

- Bochner, Stephen : “Cross- Cultural Differences In The Self Concept A Test Of Hofstede’s Individualism/Collectivism Distinction”, **Journal of Cross-Cultural Psychology**, Cilt:25, No:2, 1994, pp. 273-283
- Boland, Lawrence : **Critical Economic Methodology: A Personal Odyssey**, London, Routledge
- Borooah, Vani K : “How much happiness is there in the world? A cross-country study”, **Applied Economics Letters**, Cilt: 13, 2006, pp. 483–488
- Borjas, George J : “Economic Theory and International Migration”, **International Migration Review**, Cilt:23, No:3, 1998, pp. 457-485
- Boulding, Kenneth E. : “Contemporary Economic Research”, Ed:by Donald P. Ray, **Trends in Social Science**, New York-Philosophical Library, 1958, pp. 9-26
- Bowling, A, Windsor, J : “Towards the Good Life: A Population Survey of Dimensions of Quality of life”, **Journal of Happiness Studies**, Cilt: 2, 2001, pp. 55-82
- Brickman, P, Campell, D : “Hedonic Relativism and Planning the Good Society”, **Adaptation Level Theory: A Symposium**, Ed: by M.H. Appley, New York, Academic Press, 1971
- Brickman, P, D.Coates, R. Janoff-Bulman : “Lottery Winners And Accident Victims: Is Happiness Relative? “, **Journal of Personality and Social Psychology**, Cilt:36, No:8, 1978, pp. 917-927
- Bukenya, James O, Tefsa G. Gebremedhin, Peter V. Schaefer : “Analysis of Quality of Life and Rural Development: Evidence from West Virginia Data.”, **Growth and Change**, Cilt: 34,2003, pp. 202-218
- Büyükdüvenci, Sabri : “Aristotaleste Mutluluk Kavramı”, **Felsefe Dünyası**, Sayı:9, Ekim 1993, (Çevirimiçi), <http://www.genbilim.com/content/view/7084/90/>, 12.03.2009

- Büyüköztürk, Şener : **Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum**, 8.Baskı, Ankara, Pegem Yayınları, 2007
- Canatan, K : **Avrupa’da Müslüman Azınlıklar**, İnsan Yayınları, 1995, İstanbul
- Candan, Esin, Avni Önder Hanedan : İktisat Neden Kapalı Kutudur? Hakim İktisadın Değer Yargısı – Sınama İlişkisi”, **Gazi Üniversitesi İİBF, Ekonomik Yakşimler Dergisi Kongre Dizisi IV**, Ankara, 12-14 Ekim 2005, (Çevirimiçi) <http://www.deu.edu.tr/userweb/onder.hanedar/dosyalar/gazi.pdf>, 12.03.2009
- Gürhan Canlı, Zeynep, Durairaj Maheswaran : “Cultural Variations In Country of Origin Effects”, **Journal of Marketing Research**, Cilt: 37, 2000, pp. 309-317
- Caporele, Guglielmo Maria, Yannis Georgellis, Nikolaos Tsitsianis, Ya Ping Yin : “Income and Happiness Across Europe: Do Reference Values Matter?”, **Cesifo Working Paper**, No:2146, November 2007
- Carbonell, Ada Ferrer-i : “Income and Well-being: An Empirical Analysis of the Comparison Income Effect”, **Journal of Public Economics**, Cilt: 89, 2005, pp. 997-1019
- CBS Statistics : “Inkomensongelijkheid; particuliere huishoudens naar diverse kenmerken”, The Netherlands, 2009
- CBS reports : **“Back to Turkey or Morocco”**, (Çevirimiçi) <http://www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2005/2005-1759-wm.htm>, 14.02.2009
- Cengiz, Emrah, Ercan Gegez, Müge Aslan, Mert Uydacı : **Uluslararası Pazarlama Çevresi**, İstanbul, Der Yayınları, 2003

- Ceuppens, Bambi, Marie- Claire Foblets : “The Flemish Case: A Monolingual Region in a Multilingual Federal State”, **Regional Identity and Diversity in Europe**, Ed: by David M. Smith, Enid Wistrich, London, The Federal Trust, 2007, pp. 102-158
- Childers, T.L., A.R. Rao : “The Influence Of Familial And Peer-Based Reference Groups On Consumer Decisions”. **Journal of Consumer Research**, Cilt: 19 No:2, 1992, pp. 198– 211
- Christoph, B., H. Noll : “Subjective Well-being In The European Union During the 90s”, **European Welfare Production. Institutional Configuration and Distributional Outcome. Reprinted from Social Indicators Research**, The Netherlands, Kluwer Academic Publishers. 2003
- Chung, T., P. Mallery : “Social Comparison, Individualism-Collectivism, and Self Esteem in Chine and the United States”, **Current Psychology**, Cilt:18, No: 4, 2000, pp. 340-352
- Clark, A.E., A.J. Oswald : “Unhappiness and Unemployment”, **Economic Journal**, Vol.104, No:424, 1994, pp. 648-659
- Cohen, A.B. : “The importance of spirituality in well-being for Jews and Christians”, **Journal of Happiness Studies**, Cilt: 3, 2002, pp. 287-310
- Commons, J.R. : “Institutional Economics”, **American Economic Review**, Cilt:21, Sayı:4, 1931, pp. 648-657
- Cornelisse-Vermaat, Judith R : **Household Production, Health and Happiness**, Wageningen Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Çevirimiçi), <http://edepot.wur.nl/121637>, (17.09.2010)

- Crul, Maurice, Jeroen Doomernik : “The Turkish and Moroccan Second Generation in the Netherlands: Divergent Trends Between and Polarization within the Two Groups”, **The International Migration Review**, Cilt:37, No:4, 2003 pp. 1039-1064
- Dagevos, J, M. Gijsberts, C. Van Prag : “Rapportage minderheden 2003. Onderwijs, arbeid en sociaal-culturele integratie” ,**Sociaal en Cultureel Planbureau**, Den Haag, 2003
- De Haan, Mariette, Ed Elbers : “Peer Tutoring in a Multiethnic Classroom in the Netherlands: A Multiperspective Analysis of Diversity”, **Comparative Educational Review**, Cilt:49, No:3, (Çevirimiçi), [http://www.nwo.nl/files.nsf/pages/NWOA_6MMFZN/\\$file/CER-DEF-490303.web.pdf](http://www.nwo.nl/files.nsf/pages/NWOA_6MMFZN/$file/CER-DEF-490303.web.pdf)
- Delfino, RJ, L.D. Jamner, C.K. Whalen : “Temporal Analysis of the Relationship of Smoking Behavior and Urges to Mood States in Men Versus Women”. **Nicotine and Tobacco Research**, Cilt: 3,No: 3, 2003, pp. 235 – 248
- Diener, E, M. Diener, C. Diener : “Factors Predicting the Subjective Well-Being of Nations”, **Journal of Personality and Social Psychology**, Cilt:69, No: 5, 1995, pp. 851-864
- Diener, E, R.A. Emmons, R.J. Larsen, S. Griffin : “The Satisfaction with Life Scale”, **Journal of Personality Assessment**, Cilt:49, 1985, pp. 71-75
- Diener, E, J. Horowitz, R.A. Emmons : “Happiness of the Very Wealthy”, **Social Indicators Research**,Cilt: 16, 198, pp. 263-274
- Diener, E, E.M. Shuh : “National Differences in Subjective Well-Being”, **Well-Being the Foundations of Hedonic Psychology**, Ed: D.Kahneman, E.Diener, N. Schwarz, New York, Russel Sage Foundations, 1999, pp. 434-452

- Di Tella, Rafael, Robert J. MacCulloch, Andrew J. Oswald : “Preferences Over Inflation and Unemployment: Evidence From Surveys on Happiness” **American Economic Review**, Cilt: 91, 2001, pp. 335–380
- Di Tella, Rafael, Robert J. MacCulloch, Andrew J. Oswald : “The Macroeconomics of Happiness”, **Review of Economics and Statistics**, Cilt:85, No:4, 2003, pp. 809-827
- Duesenberry, James S : **Income, Savings and the Theory of Consumer Behavior**, Cambridge, MA: Harvard University Pres, 1949
- Durusoy, Serap : “İktisat Biliminin Yeri ve Yöntemi Neden Sorgulanıyor?”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2008, (Çevirimiçi), <http://kisi.deu.edu.tr/selim.sanlisoy/iktisatbilimininyerive%20yontemi.pdf>, 13.02.2009
- Earl, Peter E. : “Economics and Psychology in the Twenty-First Century”, **Cambridge Journal of Economics**, Cilt:29, No:6, Kasım 2005, pp. 909-926
- Easterlin, Richard A. : “Does Economic Growth Improve the Human Lot?”, **Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz**, Ed: Paul A. David and Melvin W. Reder, New York: Academic Press, Inc., 1974, Çevirimiçi <http://graphics8.nytimes.com/images/2008/04/16/business/Easterlin1974.pdf>, 10.02.2010
- Easterlin, Richard A. : “Does Economic Growth Improve Human Lot? Some Empirical Evidence”, **Nations and Households in Economic Growth**, Ed:by P.A.David, Melvin W.Reder, New York: Academic Press, pp. 89-125
- Easterlin, Richard A. : “Income and Happiness: Towards a Unified Theory”, **The Economic Journal**, Volume 111, No: 473, 2001, pp. 465-484

- Easterlin, Richard A. : “Life cycle Welfare: Trends and Differences”, **Journal of Happiness Studies**, Cilt: 2, 2001, pp. 1– 12
- Eggers, A, C. Gaddy, C. Graham : “Well-being and Unemployment in Russia in the 1990s: Can Society’s Suffering Be Individuals’ Solace?”, **The Journal of Socio-Economics**, Cilt:35, 2006, pp. 209-242
- Erdem, Ferda, Janset Özen İşbaşı : “Eğitim Kurumlarında Örgüt Kültürü ve Öğrenci Alt Kültürünün Algılamaları”, **Akdeniz İİBF Dergisi**, Sayı:1, 2003, s. 33-57
- Eroğlu, Feyzullah : Feyzullah Eroğlu, **Davranış Bilimleri**, İstanbul, Beta Basım, 2007
- Falk, A., M. Knell : “Choosing the Joneses on the endogeneity of reference groups” **Working Paper Series of the Institute for Empirical Research in Economics**, University of Zurich, No 53. Switzerland, 2000
- Festinger, Leon : “A Theory of Social Comparison Process”, **Human Relations**, Volume 7, 1954, pp. 117-140
- FORUM : **Factbook The Position of Muslims in the Netherlands: Facts and Figures**, FORUM, Utrecht, The Netherlands, 2008
- FORUM : **The Position of Muslims in the Netherlands**, 2008,Utrecht
- Frank, Robert : “The Frame of reference as a public good”, **Economic Journal**, Cilt:107, 1997, pp. 1832-1847
- Frey, Bruno S., Alois Stutzer : “Happiness, Economy and Institutions”, **Institute for Empirical Research in Economics University of Zurich Working Paper**, 2000

- Frey, Bruno S., Alois Stutzer : “Happiness Research: State and Prospects”, **Review of Social Economy**, Cilt:LXII, No.2, 2005, pp. 207-228
- Frey, Bruno S., Alois Stutzer : “The Economics of Happiness”, **World Economics**, Cilt:3, No:1, January-March, 2002, pp. 1-17
- Frey, Bruno S., Alois Stutzer : “What Can Economists Learn From Happiness Research?”,(Çevirimiçi), <http://www.iew.uzh.ch/home/stutzer/downloads/happinessurveyJEL.pdf>, 14.02.2009
- Frey, Bruno S., Alois Stutzer : “What Can Economists Learn from Happiness Research?”, **Journal of Economic Literature**, Cilt: 40, No:2, 2002
- Frey, Bruno S., Alois Stutzer : **Happiness and Economy: How the Economy and Institutions Affect Well-being**, New Jersey, Princeton University Press, 2002
- Gerdtham, U., M. Johannesson : “The Relationship Between Happiness, Health, and Socioeconomic Factors: Results based on Swedish Microdata”, (Çevirimiçi), <http://swopec.hhs.se/hastef/papers/hastef0207.pdf>, 24.04.2009
- Geronimus, A.T. : “Economic inequality and social differentials in mortality”, **FRBNY Economic Policy Reviews** (Çevirimiçi), <http://www.ny.frb.org/research/epr/99v05n3/9909gero.pdf>, 12.02.2009
- Grenato, Jim, Ronald Inglehart, David Leblang : “Cultural Values Stable Democracy and Economic Development: A Reply”, **American Journal of Political Science**, Cilt: 40,1996, pp. 680-696
- Groenewold, George : “Identities and Intercultural Relations”, **The Position of the Turkish and Moroccan Second Generation in Amsterdam and Rotterdam**, Ed: Maurice Grul, Liesbeth Heering, Amsterdam, AmsterdamUniversity Press, 2008

- Groot, W. : “Adaptation and Scale of Reference Bias in Self-assessments of Quality of Life”. **Journal of Health Economics** Cilt: 19, 2000, pp. 403 – 420
- Groot, W, Birnk H. Van den Maassen : “Age and Education Differences in Marriages and Their Effects on Life Satisfaction”, **Journal of Happiness Studies**, Cilt: 3, 2002, pp. 153-165
- Grund, C, D. Sliwka : “Reference-dependent preferences and the impact of wage increases on job satisfaction: Theory and Evidence”, **Journal of Institutional and Theoretical Economics** Cilt: 163 No: 2, 2007, pp. 313-335
- Haller, M, M. Hadler : “How Social Relations and Structures Can Produce Happiness and Unhappiness: An International Comparative Analysis”, **Social Indicators Research** , Cilt: 75, 2006, pp. 169-216
- Harker, L, K. Keltner : “Expressions of Positive Emotion in Women's College Yearbook Pictures and Their Relationship to Personality and Life Outcomes Across Adulthood”, (Çevirimiçi) <http://www.apa.org/journals/features/psp801112.pdf>, 12.02.2009
- Hayo, Bernd, Wolfgang Seifert : “Subjective Economic Well-being in Eastern Europe”, **Journal of Economic Psychology**, Cilt: 24, 2003, pp. 329-348
- Headey, B, A. Wearing : “Personality, Life Events, and Subjective Well-Being: Toward a Dynamic Equilibrium Model”, **Journal of Personality and Social Psychology**, Cilt:57, No:4, 1989, pp. 731-739
- Hollander, H. : “On the validity of utility statements: standard theory versus Duesenberry's”. **Journal of Economic Behavior and Organization** Sayı: 45, 2001, pp. 227–249

- Hofstede, Geert : **Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations**, USA, Sage Publications, Second Edition, 2000
- Helliwell, John : "How's Life? Combining Individual and National Variables to Explain Subjective Well-being", **NBER Working Papers**, July 2002
- Hira, A, Hira, R : "The New Institutionalism: Contradictory Notions of Change", **American Journal of Economics and Sociology**, Cilt:59, No.: 2, Nisan 2000, pp. 267-282
- Inglehart, Ronald, Roberto Foa, Christopher Peterson, Christian Welzel : "Development, Freedom, and Rising Happiness", **Perspectives on Psychological Science**, Cilt:3, No:4, 2008, pp. 283-283
- Inglehart, Ronald, Jacques Rene Rabier : "Aspirations adapt to situations—but why are the Belgians so much happier than the French? A cross-cultural analysis of the subjective quality of life", Ed. by F. M. Andrews, **Research on the quality of life**, Michigan: The Survey Research Center/Institute for Social Research. 1986, pp. 30-56
- Janssen, Boukje : "Almost as Many Higher as Lower Educated Dutch", **SCP Reports**, (Çevirimiçi) <http://www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/onderwijs/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-2436-wm.htm>, 14.05.2009
- Kahneman, D., A. Krueger : "Developments in Measurement of Subjective Well-being", (Çevirimiçi), <http://www.krueger.princeton.edu/PDF%20of%20Kahneman%20Krueger%20paper.pdf>, 12.02.2010

- Kapteyn, A : **A Theory of Preference Formation.**
Doktora Tezi Leiden University, Leiden, the Netherlands, 1977
- Kazgan, Gülten : “İktisat Nasıl Okunmalı”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt:14, No:1, 1987
- Kenny, Charles : “Does Growth Cause Happiness or Happiness Cause Growth”, **KYKLOS**, Cilt: 52,1996, pp.3-26
- Keuzekamp, S., E. Hooghiemstra : “De kunst van het combineren. Taakverdeling onder partners”, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, 2000
- Kirmanoglu, Hülya : İktisadın Psikoloji ve Nöroloji ile İlişkileri ve Neoklasik Paradigma”, **Kriz ve Maliye Düşüncesinde Değişim**, İstanbul, Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2011, s.403
- Kousha, Mahnaz, Navid Mohseni : “Are Iranians Happy? A Comparative Study Between Iran and the United States”, **Social Indicators Research**, Cilt: 52, 2000, pp. 259-289
- Landman, N. : “Hollanda’da İslam Örgütleri”, **Avrupa’da İslam**, Ed: Kadir Canatan, İstanbul, Beyan Yayınları, 2005
- Lane, R.D, E.M. Reiman, G.L. Ahern, G.E. Schwartz, R.J. Davidson : “Neuroanatomical Correlates of Happiness, Sadness, and Disgust”, **The American Journal of Psychiatry**, Cilt: 154,No.7.1996, pp. 926-933
- Layard, Richard : **Happiness: Lessons from a New Science**, New York, Penguin Press, 2005
- Lewis, Christopher Alan, Sharon Mary Cruise : “Religion and Happiness: Consensus, Contradictions, Comments and Concerns”, **Mental Health, Religion & Culture**, Cilt: 9, 2006, pp. 213-225
- Marx, Karl : “Wage-Labour and Capital”. (Çevirimiçi), <http://eserver.org/marx/1849-wage.labor.capital/6-labor.and.capital.txt>, 10.02.2010

- Maslow, A.H. : “A Theory of Human Motivation”, **Psychological Review**, Cilt:50, 1948
- McKelveya, Richard D, William Zavoina : “A statistical Model for the Analysis of Ordinal Level Dependent Variables”, **Journal of Mathematical Sociology**, Cilt:4, No:1, 1975, pp. 103-120
- McKibban, Amei R, Shawn Nelson : “Subjective Well-being: Are You Busy Enough to be Happy?”, **Psi Chi Journal: Summer 2001**, (Çevirimiçi) http://www.psichi.org/pubs/articles/article_191.aspx, 10.02.2009
- Merens, Ans : “ Het Geluk van de Marokkaanse Vrouw”, **Veel Geluk in 2007**, SCP, Den Haag, 2007
- Mills, E.S. : “Earnings inequality and central-city development”, **FRBNY. Economic Policy Reviews**, (Çevirimiçi), <http://www.newyorkfed.org/research/epr/99v05n3/9909mill.pdf>, 12.02.2009
- Morgan, T. Clifford : **Psikolojiye Giriş**, Çev: Hüsnu Arıcı, İffet Dinç, Giray Uraz, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayını, 15. Baskı, No:1, Ankara, 2004
- Myers, D.G, E. Diener : “Who is Happy?”, **Psychological Science**, Volume:6, 1995, pp.10-19
- Nortier, Jacomine Dorleijn Margreet : “A Moroccan Accent in Dutch Society: A Sociocultural Style Restricted to the Moroccan Community”, **International Journal of Bilingualism**, Cilt:12, No: 1&2, 2008, pp. 125-142
- North, Douglas : **Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans**, Çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayını, 2002
- Oran, Baskın : **Küreselleşme ve Azınlıklar**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2000

- Oswald, A.J. : “Happiness and economic performance”, **The Economic Journal**, Cilt: 107, 1997, pp. 1815 – 1831
- Oswald, Andrew J. : “Happiness and Economic Performance” (Çevirimiçi) <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/economics/staff/faculty/oswald/happecperf.pdf> , 12.01.2009
- Önder, İzzettin : “İktisat ve Psikoloji İlişkisi Üzerine”, **İktisat Dergisi**, Sayı:453, s. 53-58
- Pampel, F.C : “Logistic Regression: A Primer”, **Sage University Paper Series on Quantitative Applications in the Social Science**, 07-132 Thousand Oakes, CA:Sage, 2000
- Pekin, Hüseyin : “Göç, Dışarıda Çalışma, Geri Dönüş (Hakların Örgütlü Korunması İhtiyacı)”, **30. Yılında Yurtdışındaki Türkler: Var olma Savaşının Anatomisi** , Ed: Yurdakul Fincancı, İstanbul, Anadolu Matbaa Tic, 1990
- Phalet, K, J. Ter Wal : “Moslim in Nederland. Religie en migratie: sociaal-wetenschappelijke databronnen en literatuur” **SCP-werkdocument**, SCP. Ercomer-ICS Universiteit Utrecht. Den Haag. 2004
- Plagnol, Anke C, Richard A. Easterlin : “Aspirations, Attainments, and Satisfaction: Life Cycle Differences between American Women and Men”, **GeNet Workin Paper**, No:32, Mart 2008
- Quates about Happiness : “Quotes about Happiness”, (Çevirimiçi) <http://www.scribd.com/doc/13993991/Quotes-about-Happiness>, 10.02.2009
- Rabois, D, D.A.F. Haaga : “The influence of cognitive coping and mood on smokers’ self efficacy and temptation”. **Addictive Behaviors** Cilt: 28, 2003, pp. 561-573

- Richter, R. : “The New Institutional Economics: Its Start, Its Meaning, Its Prospects”, **European Business Organization Law Review**, Cilt:6, 2005, pp. 161-200
- Reuben, Ernesto : **Unpublished Lecture Notes**, (Çevirimiçi) <http://ereuben.googlepages.com/exp teach>, 14.05.2009
- Ruben, Ester : **İktisadın Unuttuğu İnsan**, Bağlam Yayıncılık, Ocak 2011, s. 33
- Rutherford, Malcolm : “Institutional Economics at Columbia University”, (Çevirimiçi) <http://web.uvic.ca/econ/research/papers/pdfs/ddp0103.pdf>, 09.11.2010
- Ryan, Frank X. : “Values as Consequences of Transaction: Commentary on Reconciling Homo Economicus and John Dewey’s Ethics”, **Journal of Economic Methodology**, Cilt: 10 No:2, UK, 2003, pp. 245-257
- Safi, Mirna : “Immigrants’ Life Satisfaction in Europe: Between Assimilation and Discrimination”, (Çevirimiçi), <http://esr.oxfordjournals.org/content/26/2/159.full.pdf+html>, 15.02.2009
- Safi, M., W. Samuels : “The Present State of Institutional Economics”, **Cambridge Journal of Economics**, Cilt: 19, 2001, pp. 569-590
- Sasse, Gwendolyn, Eiko Thielemann : “A Research Agenda for the Study of Migrants and Minorities in Europe”, **Journal of Common Market Studies**, Cilt: 43, Kasım 2005, pp. 655-671

- Schmidt, K., J.F. Cohn : “Human Facial Expressions as Adaptations: Evolutionary Questions in Facial Expression Research”, **Yearbook of Physical Anthropology**, Cilt:44 No:3,2001, pp. 3-24
- Selim, Sibel : “Life Satisfaction and Happiness in Turkey”, **Social Indicators Research**, Cilt:88, 2008, pp. 531-562
- Sent, Esther-Mirjam : “Behavioral Economics: How Psychology Made Its (Limited) Way Back Into Economics”, **History of Political Economy**, Cilt:36 No:4, 2004, pp. 737-760
- Sheskin, David J. : **Handbook of Parametric and Nonparametric Statistical Procedures**, Third Edition, CRC Pres, 2004
- Simon, Herbert A. : **Models of Man: Social and Rational**, New York, John Wiley and Sons, 1957
- Smith, Adam : **The Theory of Moral Sentiments**, Sao Paulo, Meta Libri, Mayis 2006
- Smith, Adam : **The Wealth of the Nations**, London, J.M.Dent and Sons, 1911
- Smith, Peter B, Shaun Dugan, Ark F. Peterson, Wok Leung : “Individualism: Collectivism and the handling of disagreement. A 23 country study”, **International Journal Intercultural Relations**, Cilt:22, No:3, 1998, pp. 351-367
- Solomon, M.R.V : **Consumer Behaviour Buying, Having, and Being**, Sixth Edition , Prentice Hall. 2004
- Stadt, Van de, Arie Kapteyn, Sara Van de Geer , : “The Relativity of Utility: Evidence from Panel Data”, **Review of Economics and Statistics**, Cilt: 67, No:2, 1985, pp. 179-187
- Stevenson, B, J. Wolfers : “Economic Growth and Subjective Well-Being Reassessing the Easterlin Paradox”, **Brokings Papers on Economic Activity**, 2008

- Streit, W, M.E. Streit : **Institutional Economics, Social Order and Public Policy**, The Locke Institute, Edward Elgar, Cheltenham, 1998
- Şeker, Murat : Mutluluk Ekonomisi”, **Sosyoloji Konferansları**, Ondokuzuncu Kitap, 2010, s. 113-134
- Te Riele, Saskie : “Moroccans Have Fewer Problems with the Dutch Language than Turks” (Çevirimiçi), <http://www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/onderwijs/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-2570-wm.htm>, (12.02.2010)
- Tekeoğlu, M. : **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Adana, Çukurova Üniversitesi Basımevi, 1993
- Traag, Tanya : “Education Level in Dutch Population Increasing”, (Çevirimiçi), <http://www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/onderwijs/publicaties/artikelen/archief/2005/2005-1745-wm.htm>, 13.09.2010
- Triandis, Harry C, C. Eunkook, M. Shuh : “Cultural Influences on Personality”, **Annual Review of Psychology**, Cilt:53, 2002, pp. 133-160
- Triandis, Harry C. : “Individualism – Collectivism And Personality”, **Journal of Personality**, Cilt:69,No:6, 2001, pp. 907-929
- Tsou, Meng-Wen, Jin-Tan Liu : “Happiness and Domain Satisfaction in Taiwan”, **Journal of Happiness Studies**, Cilt: 2, 2000, pp. 269–288
- Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı : “**Hollanda ve Avrupa Birliği’ndeki Türk Nüfus, Hane Verileri ve Girişimcilerin Ekonomik Gücü**”, Essen Nisan 2007, (Çevirimiçi), http://www.dtik.org.tr/DC/Editor/Image/Faydali_Bilgiler/Makaleler/HollandaveAvrupaBirligindekiTurkNufusHaneVerileriveGirisimcilerinEkonomikGucu.pdf, 13.02.2009

- TC Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı : Yurt Dışındaki Vatandaşlarımızla İlgili Sayısal Veriler, (Çevirimiçi), <http://www.cs.gb.gov.tr/cs.gbPortal/diyih.portal?page=yv&id=1>, 13.07.2010
- Van Praag, B, A. Kapteyn : Further Evidence on the Individual Welfare Function of Income:An Empirical Investigation in the Netherlands”, **European Economic Review**, Cilt:4, 1973, pp. 32-62
- Van Praag, B, A. Ferrer-i Carbonell : **Happiness quantified. A Satisfaction alculus Approach**, New York, Oxford University Press. 2004
- Veblen, Thorstein : **The Theory of Leisure Class; an Economic study of Institutions**, (Çevirimiçi), <http://etext.virginia.edu/etcbin/toccer-new2?id=VebClas.sgm&images=images/modeng&data=/texts/english/modeng/parsed&tag=public&part=4&division=div1>, 13.02.2010
- Veenhoven, Ruut : “Advances in Understanding Happiness”, (Çevirimiçi), <http://www2.eur.nl/fsw/research/veenhoven/Pub1990s/97c-full.pdf>, 13.03.2009
- Veenhoven, Ruut : “ Are the Russians as unhappy as they say they are? Comparability of selfreports across nations.” **Journal of Public Happiness Studies** Cilt:2, pp. 111 – 136
- Veenhoven, Ruut : **Happiness in Nations: Subjective Appreciation of Life in 56 Nations 1946-1994**. Rotterdam:RISBO, 1994
- Veenhoven, Ruut : “Is Happiness A Trait?”, **Social Indicators Research**, Volume 32, 1994, pp.101-160
- Veenhoven, Ruut : “The Study of Life Satisfaction”, Ed:by W.E.Saris, R.Veenhoven, A.C. Scherpenzeel and B.A. Bunting, **Comparative Study of Satisfaction with Life in Europe Eötvös University Pres**, 1996

- Verkuyten, Maykel : “Life Satisfaction Among Ethnic Minorities: The Role of Discrimination and Group Identification”, **Social Indicators Research**, Cilt.39, 2008, pp. 391-404
- Verkuyten, Maykel : “The Impact of Ethnic and Sex Differences on Happiness among Adolescents in the Netherlands”, **Journal of Social Psychology**, Cilt:126, 1986, pp. 259 -260
- White, Katherine, Darrin R. Lehman : “Culture and Social Comparison Seeking: The Role of Self-Motives”, **Personality and Social Psychology Bulletin**, Cilt: 31, No:2, 2005, pp. 232-242
- Wilson, W.R. : “Correlates of Avowed Happiness”, **Psychological Bulletin**, Cilt:67 No:4, 1967, pp. 294-306
- Yapısal Eşitlik Modellemesi **YAPISAL EŞİTLİK MODELLEMESİ,**
(Çevirimiçi)
<http://www.yapisaletlik.com/index.php?gln=tea>, 10.02.2009
- Zorlu, Aslan, Joop Hartog : “Migration and Immigrants”, **Tinbergen Institute Working Papers**, 2001

EKLER

Ek 1: 1981-2007 Yılları Arası Yaşam Memnuniyeti Düzeyleri

Ülke (Yıllar)	Yaşam Memnuniyeti
ABD (1982)	7.67
ABD (1990)	7.76
ABD (1995)	7.67
ABD (1999)	7.65
ABD (2006)	7.57
Arjantin (1984)	6.79
Arjantin (1991)	7.25
Arjantin (1995)	6.92
Arjantin (1999)	7.33
Arjantin (2006)	7.79
Avusturya (1981)	7.88
Avusturya (1995)	7.55
Avusturya (2005)	7.28
Avusturya (1990)	7.80
Avusturya(1999)	8.02
Batı Almanya (1981)	7.25
Batı Almanya (1990)	7.22
Batı Almanya (1997)	7.22
Batı Almanya (1999)	7.70
Batı Almanya (2006)	7.39
Belarus (1990)	5.52
Belarus (1996)	4.35
Belarus (2000)	4.81
Belçika (1981)	7.37
Belçika (1990)	7.65
Belçika (1999)	7.56
Breziya (1991)	7.39
Brezilya (1997)	7.15
Brezilya (2006)	7.65
Britanya (1981)	7.66
Britanya (1990)	7.47
Britanya (1998)	7.59
Britanya (1999)	7.40
Britanya (2006)	7.60
Bulgaristan (1990)	5.03
Bulgaristan (1997)	4.66
Bulgaristan (1999)	5.34

Bulgaristan (2006)	5.22
Çek Cum (1990)	6.36
Çek Cum (1991)	6.83
Çek Cum (1998)	6.39
Çek Cum (1999)	7.06
Çin (1990)	7.29
Çin (1995)	6.83
Çin (2001)	6.53
Çin (2007)	6.76
Danimarka (1981)	8.21
Danimarka (1990)	8.16
Danimarka(1999)	8.24
Doğu Almanya (1990)	6.67
Doğu Almanya (1997)	6.64
Doğu Almanya (1999)	7.19
Doğu Almanya (2006)	6.88
Estonya (1990)	6.00
Estonya (1996)	5.00
Estonya (1999)	5.90
Finlandiya 1981	7.91
Finlandiya (1990)	7.68
Finlandiya (1996)	7.78
Finlandiya (2000)	7.87
Finlandiya (2005)	7.84
Fransa (1981)	6.66
Fransa (1990)	6.78
Fransa (1999)	6.93
Fransa (2006)	6.91
Güney Afrika (1982)	6.79
Güney Afrika (1990)	6.20
Güney Afrika (1996)	5.59
Güney Afrika (2001)	5.81
Güney Afrika (2007)	7.03
Güney Kore (1982)	5.33
Güney Kore (1990)	6.69
Güney Kore (2001)	6.21
Güney Kore (2005)	6.35
Hindistan (1990)	6.70
Hindistan (1995)	6.53
Hindistan (2001)	5.14
Hindistan 2006	5.79
Hindistan (1981)	7.82
Hollanda (1981)	7.70
Hollanda (1990)	7.76

Hollanda (1999)	7.88
Hollanda (2006)	7.76
İspanya (1981)	6.60
İspanya (1990)	7.14
İspanya (1995)	6.61
İspanya (1999)	7.09
İspanya (2000)	6.99
İspanya (2007)	7.32
İsveç (1982)	8.01
İsveç (1990)	7.97
İsveç (1996)	7.77
İsveç (1999)	7.65
İsveç (2006)	7.74
İsviçre (1989)	8.39
İsviçre (1996)	8.14
İsviçre (2007)	8.01
İtalya (1981)	6.62
İtalya (1990)	7.31
İtalya (1999)	7.17
İtalya (2005)	6.89
İrlanda (1990)	7.88
İrlanda(1999)	8.17
İzlanda (1984)	8.09
İzlanda (1990)	8.02
İzlanda (1999)	8.05
Japonya (1981)	6.59
Japonya (1990)	6.53
Japonya (1995)	6.72
Japonya (2000)	6.48
Japonya (2005)	6.99
Kanada (1982)	7.84
Kanada (1990)	7.88
Kanada (2000)	7.80
Kanada (2006)	7.72
Kolombiya (1997)	8.19
Kolombiya (1998)	8.42
Kolombiya (2005)	8.31
Kuzey İrlanda (1981)	7.69
Kuzey İrlanda (1990)	7.88
Kuzey İrlanda (1999)	8.07
Letonya (1990)	5.70
Letonya (1996)	4.90
Letonya (1999)	5.27
Litvanya (1990)	6.01

Litvanya (1997)	4.99
Litvanya (1999)	5.09
Macaristan(1982)	6.93
Macaristan (1991)	6.03
Macaristan (1998)	5.86
Macaristan (1999)	5.69
Malta (1983)	7.95
Malta (1991)	8.28
Malta (1999)	8.21
Meksika (1981)	7.97
Meksika (1990)	7.41
Meksika (1996)	7.54
Meksika (2000)	8.13
Meksika (2005)	8.23
Moldova (1996)	3.73
Moldova (2002)	4.57
Moldova (2006)	5.45
Nijerya (1990)	6.59
Nijerya (1995)	6.60
Nijerya (2000)	6.87
Norveç (1982)	7.89
Norveç (1990)	7.68
Norveç (1996)	7.66
Norveç (2007)	7.96
Polonya (1989)	6.64
Polonya (1990)	6.53
Polonya (1997)	6.42
Polonya (1999)	6.37
Polonya (2005)	7.02
Portekiz (1990)	7.08
Portekşz (1999)	6.98
Romanya (1993)	5.88
Romanya (1998)	4.86
Romanya (1999)	5.23
Romanya(2005)	5.75
Rusya (1990)	5.37
Rusya (1995)	4.45
Rusya (1999)	4.74
Rusya (2006)	6.09
Sırbistan (1996)	5.56
Sırbistan (2001)	5.62
Sırbistan (2006)	6.01
Slovakya (1990)	6.15
Slovakya (1991)	6.81

Slovakia (1998)	6.07
Slovakya (1999)	6.03
Slovenya(1992)	6.29
Slovenya (1995)	6.46
Slovenya(1999)	7.23
Slovenya(2005)	7.24
Şili (1990)	7.55
Şili (1996)	6.91
Şili (2000)	7.12
Şili (2005)	7.16
Tayvan (1994)	6.56
Tayvan (2006)	6.58
Türkiye (1990)	6.41
Türkiye (1996)	6.20
Türkiye (2001)	5.62
Türkiye (2007)	7.46
Ukrayna (1996)	3.95
Ukrayna (1999)	4.56
Ukrayna (2006)	5.67
Uruguay (1996)	7.06
Uruguay (2006)	7.46
Yeni Zelenda (1998)	7.70
Yeni Zelenda (2004)	7.89

Ek 2: Hollanda'da Yaşayan Göçmenler Mutluluk-Yaşam Memnuniyeti Anketi (Türkçe)

Hollandada yaşayan kaçınıcı kuşaksınız

Doğum yılı

Eğitim Durumu.....

Hangi etnik gruba aitsiniz?.....

Çalışıyor musunuz?.....

CEVAPLARINIZI 1.2.VE 3. SORULARDA PARANTEZİN İÇİNE ÇARPI KOYARAK VERİNİZ

1. Cinsiyetiniz

1 Erkek () 2 Kadın ()

2. Bugünlerde genel olarak mutlu olup olmadığınızı işaretler misiniz?

1 Çok mutluyum () 2 Biraz mutluyum () 3 Pek mutlu değilim () 4 Hiç mutlu değilim ()

3. Genel olarak bugünlerde sağlık durumunuz nasıl?

1 Çok iyi () 2 İyi () 3 Orta () 4 Kötü () 5 Çok kötü ()

4. VE 5. SORULARDA CEVABINIZI 1'DEN 10' KADAR SEÇMİŞ OLDUĞUNUZ RAKAMLA PARANTEZ İÇİNE YAZINIZ

4. Şimdi size 10 puanlı bir cetvel göstereceğim. Siz, hanenizin maddi durumunu ne kadar tatmin edici buluyorsunuz? Eğer hanenizin maddi durumunu hiç tatminkâr bulmuyorsanız 1, fevkalâde tatminkâr buluyorsanız 10 olmak üzere, kendi durumunuza bir puan veriniz.()

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Gelir hiç tatminkâr değil					Gelir fevkalâde tatminkâr				

5. Hayatınızı bir bütün olarak değerlendirdiğinizde hayatınızdan ne kadar memnunsunuz? Gene 10 puanlı cetvelimizde fevkalâde memnun ve tatmin olmuş hissediyorsanız 10, hiç memnun değilseniz 1 olmak üzere bir puanlama yapınız. ()

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Hiç memnun değil					Çok Memnun				

6. SORUDA BİRDEN FAZLA SEÇENEĞİ İŞARETLEYEBİLİRSİNİZ

6. (Eğer kendinizi dindar olarak tanımlıyorsanız) aşağıdakilerden düzenli yapabildiklerinizin yanına çarpı işareti koyunuz. Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.

1. Dindarım ancak ibadetlerin hepsini yerine getirdiğim söylenemez ()
2. Düzenli namaz kılarım ()
3. Orucumu düzenli tutarım ()
4. Düzenli bir şekilde camiye giderim ()

7. SORUDAN SON SORUYA KADAR CEVAPLARINIZI PARANTEZİN İÇİNE ÇARPI KOYARAK VERİNİZ

7. Kendinizi şu sayacağım yerlerden en fazla hangisinin bir parçası olarak hissediyorsunuz?

- 1 Hollanda ()
- 2 Rotterdam ()
- 3 Türkiye ()

8. Siz kendinizi öncelikle nasıl tanımlarsınız?

- 1 Türk ()
- 2 Müslüman ()
- 3 Hollandalı ()

9. Evde genel olarak hangi dil konuşulmakta

1. Hollanda dili ()
- Kendi diliniz ()

10. Kendinizi Hollanda ekonomik (gelir, tüketim, tasarruf) ve sosyal (yaşam alanı, yaşam biçimi vs) olarak genel olarak hangi gurupla veya guruplarla karşılaştırırsınız. **(Bu soru için birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)**

1. Hollanda'daki Hollandalılar ()
2. Hollanda'daki Türkler ()
3. Hollanda'daki Faslılar ()
4. Türkiye'deki Türkler ()
5. Hollanda'da Yaşayan Diğer Azınlıklar ()

11. Medyayı takip ediyorsanız 1'den 3'e kadar öncelik sıralaması yapınız

1. Hollandadaki Hollandaca olan yazılı ve görsel medya ()
2. Hollandada Türkçe yazılı ve görsel medya ()
3. Türkiye'deki yazılı ve görsel medya ()

12. Hanenizin toplam aylık gelirinin aşağıdaki guruplardan hangisine en yakın olduğunu söyler misiniz?

- 1 1000 Eurodan az () 2 1000-2000 Euro () 3 2000-3000 Euro
() 4 3000 ve üzeri ()

13. Medeni durumunuz

- 1 Evli ()
- 2 Birlikte yaşıyor ama evli değil ()
- 3 Boşanmış ()
- 4 Evli fakat eşinden ayrı yaşıyor ()
- 5 Eşi ölmüş yani dul ()
- 6 Bekâr ()

14 Hollanda'da bağlı olduğunuz etnik gruba ayrımcılık ve dışlama yapıldığını düşünüyor musunuz?

- 1 Evet ()
- 2 Hayır ()
- 3 Evet ama sadece bazı alanlarda ()

Ek 3: Hollanda'da Yaşayan Göçmenler Mutluluk-Yaşam Memnuniyeti Anketi (Hollandaca) (EQUETE: MIGRANTEN IN NEDERLAND EN HUN GELUK)

Tot welke generatie migrant behoort u?

Uw geboortejaar?

Uw opleidingsniveau?.....

Wat is uw etnische achtergrond?.....

Bent u werkzaam?

DE VRAGEN 1, 2 EN 3 KUNT U BEANTWOORDEN DOOR TUSSEN DE HAAKJES EEN KRUISJE TE ZETTEN

1. Geslacht?

1 Man () 2 Vrouw ()

2. Over het algemeen gesproken, hoe gelukkig bent u in dezer dagen?

1 Erg gelukkig () 2 Gelukkig () 3 niet echt gelukkig ()
4 helemaal niet gelukkig ()

3. Over het algemeen gesproken, hoe staat het met uw gezondheid?

1 Erg goed () 2 Goed () 3 Gemiddeld () 4 Slecht () 5 Erg slecht ()

DE VRAGEN 4 EN 5 KUNT U BEANTWOORDEN DOOR DE DOOR U GEKOZEN CIJFER TUSSEN DE HAAKJES TE NOTEREN.

4. Hieronder is een schaal van 1 t/m 10 afgebeeld ? In de schaal staat 1 voor erg ontevreden en 10 voor erg tevreden. Hoe tevreden bent u met uw huishoudelijk inkomen? ()

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Erg ontevreden					Erg tevreden				

5. Over het algemeen gesproken, hoe tevreden bent u in deze dagen met uw leven? U kunt uw antwoord geven door een cijfer uit de hieronder afgebeelde schaal tussen de haakjes te noteren. Weer staat 1 voor erg ontevreden en 10 voor erg tevreden. ()

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Erg ontevreden **Erg tevreden**

BIJ VRAAG 6 KUNT U MEER DAN ÉÉN ANTWOORD AANKRUISEN

6. (Indien u zich als gelovig aanduidt) kruis dan hieronder de activiteiten aan die u regelmatig uitvoert.

U kunt meer dan één antwoord aankruisen.

- 5. Ik ben gelovig, maar ik kan niet beweren dat ik alle handelingen van mijn geloof uitvoer ()
- 6. Ik bid regelmatig ()
- 7. Ik vast regelmatig ()
- 8. Ik ga regelmatig naar de moskee ()

VANAF VRAAG 7 TOT HET EINDE VAN DE ENQUETE KUNT U UW ANTWOORDEN GEVEN DOOR TUSSEN DE HAAKJES EEN KRUISJE TE ZETTEN

7. Hieronder zijn een aantal plaatsen opgesomd. Kunt u aangeven met welke plaats u zich het meest verbonden voelt?

- 1 Nederland ()
- 2 Rotterdam ()
- 3 Marokko ()

8. Hoe definieert u zich in de eerste plaats?

- 1 Marokkaan () 2 Moslim () 3 Nederlander ()

9. Welke taal wordt er thuis gesproken?

- 2. Nederlands () Eigen taal ()

10. Met welke groep(en) in Nederlands vergelijkt u zichzelf?

U kunt meer dan één antwoord aankruisen.

- 6. Autochtone Nederlanders ()
- 7. Turken in Nederland ()
- 8. Marokkanen in Nederland ()
- 9. Marokkanen in Marokko ()
- 10. Andere minderheden in Nederland ()

11 Hieronder staan drie media opgesomd. Als u deze media volgt, geef dan aan op welke wijze u dit doet. De belangrijkste wijze geeft u een cijfer 1, de tweede belangrijkste een 2 en de derde belangrijkste een 3.

- 4. Nederlandse geschreven media en televisie ()
- 5. Marokkaanse geschreven media en televisie in Nederland ()
- 6. Marokkaanse geschreven media en televisie in Marokko ()

12 Wat is ongeveer het maandinkomen van uw huishouden?

- 1 Minder dan 1000 Euro ()
- 2 1000-2000 Euro ()
- 3 2000-3000 Euro ()
- 4 3000 en hoger ()

13 Wat is uw burgerlijke staat?

- 1 Getrouwd ()
- 2 Samenwonend ()
- 3 Gescheiden ()
- 4 Getrouwd, maar woont gescheiden van partner ()
- 5 Weduwe/weduwnaar ()
- 6 Ongetrouwd ()

14. Denk u dat de etnische groep waartoe u in Nederland behoort, gediscrimineerd en uitgesloten wordt?

- 1 Ja ()
- 2 Nee ()
- 3 Ja, maar alleen op bepaalde terreinen ()

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Özge GÖKDEMİR-DUMLUDAĞ

Doğum Yeri: İstanbul

Doğum Tarihi: 02.02.1980

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Doktora	İktisat	İstanbul Üniversitesi	2011
Y. Lisans	Avrupa Birliği	İstanbul Üniversitesi	2006
Lisans	İktisat	Marmara Üniversitesi	2002

Yüksek Lisans Tez Çalışması

"Avrupa Birliği Ortak Balıkçılık Politikası ve Türkiye" İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, 2006

Doktora Tez Çalışması

"Mutluluk ve İktisadi Parametreler Üzerine Bir İnceleme" İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, 2011

Görevler:

Görev Unvanı	Görev Yeri	Yıl
Araş.Gör.	İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisadi Gelişme Ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalı	2004- ...
Araştırmacı	World Database of Happiness, "Happiness Researchs in Turkey"	2009-...
Misafir Öğretim Üyesi	Rotterdam Erasmus Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi	2009 Güz
Misafir Araştırmacı	Groningen Üniversitesi, İktisat ve İşletme Fakültesi	2008 Güz

Yayınlar:

- “Optimal Para Sahası İçinde Euro” **Pivolka Dergisi**, Sayı:3, 2004
- “Avrupa Futbol Sektörünün Ekonomik Gelişimi ve Türk Futbol Sektörü” **Arsadan Borsaya Futbol**, İktisat Dergisi, Temmuz Aralık 2005
- “Happiness of Turkish and Moroccan Immigrants in the Netherlands” **The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences**, Common Ground Publisher: University of Illinois at Urbana Champaign, United States, 2011 (D.Dumludag ile), Cilt:5, No:6, 2010, pp:155-166
- “Balıkçılık ve Kurumsal Yönetim Üzerine Bir İnceleme: Avrupa Birliği Ortak Balıkçılık Politikası”, Hakem Sürecinde, **Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Dergisi**

Katıldığı Konferanslar

- “Türkiye ve AB:Geleceğin Stratejik Tercihleri Çalıştayı”, Lüksemburg Avrupa ve Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü & Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Ülkeleri Ekonomik Araştırmalar Merkezi, 12-14 Ekim 2005, Antalya.
- “I.Ulusal Tarım Kurultayı”, Çukurova Üniversitesi, 15-17 Kasım 2006, Adana
- “Happiness Among Turks and Moroccans in the Netherlands” Social Sciences Conferences, Cambridge University, 3-5 Ağustos 2010, İngiltere
- “Happiness of Turkish Immigrants in the Netherlands” Rotterdam Erasmus Üniversitesi, 5 Kasım 2010, Hollanda

Alınan Ödüller ve Burslar

- TÜBİTAK Yurtdışı Araştırma Bursu 2009
- İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Doktora Araştırma Desteği

Üyelikler

- Türkiye Kadın Ekonomistler Derneği (TUKEAD)
- İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti

Yabancı Dil: İleri derecede İngilizce, Başlangıç düzeyinde Almanca